

ՄԻՌ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱԽԻՐԱԿԱՆ

ԳԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ԳԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ - ԼԵ. ՏԱՐԻ 1961

«سِيُون» مجلة أرمنية شهرية ، دينية ، أدبية ، ثقافية ، للغة والبيان .

"SION", an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ԿԱՐԵԽՈՐ ԱԶԳ

ՍԻՈՆԻ Մեծարգոյ գործակալներէն կը խնդրուի մինչեւ Դեկտեմբեր վա-
կել իրենց առկախ մնացած հաշիւները :

Նոյնպէս՝

ՍԻՈՆԻ Ֆարգելի բաժանորդներէն ջերմապէս կը խնդրուի՝ անյապաղ
ուղարկել, Դեկտեմբերէն առաջ, իրենց դեռ անվհար մնացած բաժնեզինները :

ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՍԻՈՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		որոն
— Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս սկսած նորոգութիւնները		273
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Յիսուսի ճայիլ եւ Անոր նմանելու ձգտիլ	Գ. Բ. ՍԱՐԱՅԵԱՆ	276
ԲԱՆԱՌՏԵՂԾԱԿԱՆ		
— Ապրիլ 24	ՎՏԱՐԱՆԴԻ	281
— Եկուր երբեմն	Ի. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	284
ԿԱՆՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Վարդապետութեան աստիճանները		
Հայ Եկեղեցւոյ մէջ	Է. ՌՅՈՍ	285
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Իսթանպուլի Ս. Սարգիս Եկեղեցիները		
14րդ եւ 15րդ դարերուն	ՀԱՅԿ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ	290
— Գիլգամէի դիւցազներգութիւնը	ԱՆՈՒՇԱԽԱՆ ՎՐԻ. ԶՂԱՆՆԱՆ	292
Միջազգային համագումար նուիրուած Նոր Կտակա- րանի ուսումնասիրութեան Օգտօրօքի մէջ	ԶԱԻԷՆ ՎՐԻ. ԱՐՁՈՒՄԱՆՆԱՆ	295
ՏՈՄԱՐԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Տոմար եւ Տօնացոյց	ԳԻԻՏ ՔԷՆՅԵ. ԱՂԱՆՆԱՆՅ	300
ՀԻՆ ԷՋԵՐ		
— [Ողբ]	Հրաթ. Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	305
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Միջոցը եւ ոգին	Թրգմ. ՇԱՀԷ ՎԱՐԻԱՊԵՏ	307
— Յայտնութեան Աստուածը ըստ Փիլոնի եւ վերջին ժամանակներու զինք ուրացողները	Թրգմ. Վ. Ա. Գ. եւ Ա. Ս. Պ.	310
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ		
— Հաւուց Թառ կամ Ամենափրկիչ	{ Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	312
— Խորանաւառ		314
Ձեռնագրութիւններ Ս. Աթոռոյս հովանոյն ներքեւ		315
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Եկեղեցականք-Բեմականք		318
— Պատեօնականք		320

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ.Ե. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1961

◀ Հոկտեմբեր — նոյեմբեր ▶

Թիւ 10-11

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԷՆ ՆԵՐՍ ՍԿՍԱՆ ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Բ.

Ըսած էինք մեր նախորդ Խմբագրականով թէ Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս ամիսներէ ի վեր սկսած են արդէն նորոգութիւնները, երեք Պատրիարքարաններու վերջնական համաձայնութեամբ:

Ս. Յարութեան եկեղեցին Ս. Երկրի ամենէն հին ու նուիրական կառոյցն է, որ իր մէջ կը տաղաւարէ Գողգոթան՝ մեր Տիրոջ խաչելութեան վայրը, Պատանատեղին՝ ուր Իր խաչուած մարմինը ընդունեց օծումը իւզաբեր կիներու, և Ս. Գերեզմանը՝ ուրկէ երեք օրեր վերջ Յարութիւն առաւ, այսպէս Իր մահուամբ ոսնակոխ ընելով մահը:

Ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհի պաշտամունքին արժանացած այս պատմական կոթողը շինուած է Դ. Դարուն, Մեծն Կոստանդիանոսի կողմէ և առաջին անգամ ըլլալով քանդուած է 614ին, Պարսիկներու Ս. Երկիրը ասպատակելու առիթով և վերաշինուած՝ Մոսեստոս Պատրիարքին կողմէ: 1009ին, Փաթիմեան Ալ-Հաքիմ մուսուլման խալիֆային կողմէ անգամ մը ևս հիմնայատակ պիտի կործանուէր և 1048ին մասամբ վերստին պիտի նորոգուէր Կոստանդիանոս Մոսնոմախոս Բիւզանդացի կայսեր կողմէ: 1099ին, Խաչակիրներու շրջանին, Ս. Յարութեան Տաճարը հիմնական վերաշինութեան ենթարկուեցաւ, ընդլայնուելով և իր այժմու շրջանակին մէջ առնելով նուիրական բոլոր անշատ Սրբավայրերը: Հակառակ անկէ յետոյ եղած փլուզումներուն, հրդեհին և մանաւանդ երկրաշարժերու պատճառած ցնցումներուն, ներկայ Տաճարը իր ընդհանուր նկարագրով կը ներկայացնէ ուրուագիծը Խաչակիրներու կողմէ վերաշինուածին:

1808ի հրդեհը նորէն պիտի քայքայէր ժամանակի աւերներէն թուլցած կառոյցը, որ պիտի չլինար տոկալ 1927ի երկրաշարժի ցնցումին, որուն հետեանքով փտանդաւոր ճեղքեր երևան եկան Տաճարը վեր բռնող սիւներուն վրայ, ինչպէս նաև 1868ին Փրանսացի ճարտարապետի մը կողմէ շինուած զմբէթին շուրջ:

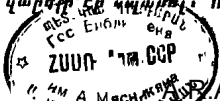
1937ի երկրաշարժէն յետոյ, Պաղեստինի Անգլիական Խնամատար Կառավարութիւնը հրաւիրեց Պր. Ուիլերմ Հարվէյ մեծանուն ճարտարապետը, որ ընդհանուր քննութեան ենթարկելէ յետոյ Տաճարի շինութեան, ներկայացուց իր քննական տեղեկագիրը, որ յետոյ մասնաւոր զրքով հրատարակուեցաւ: Իր այս տեղեկագիրն մէջ Պ. Հարվէյ մեծ կարևորութեամբ կը յանձնարարէր որ ամրապնդման և վերաշինութեան գործէն առաջ անհրաժեշտ էր երկաթեայ և փայտեայ նեցուկներով զօրավիզ ըլլալ շէնքին, արգիլելու անոր տարուէ տարի աճող և փուլզուլմի գացող քայքայումը: Ճարտարապետի թելադրութեանց համաձայն, Խնամատար Կառավարութիւնը այդ շրջանի Հանրազուտ Շինութեանց Վարչութեան միջոցաւ իրագործեց եղած թելադրանքը և երկաթեայ ու փայտեայ մոյթերով ամրացուեցան Տաճարին վտանգուած մասերը, որոնք մինչև հիմա կը մնան:

Լատին Պատրիարքարանը և Ֆրանչիսկան Կիւսթոտը իրենց կողմէ հրաւիրեցին պատմական կոթողներու մասնագէտ Պր. Լուիճի Մարակոնին, որ Վենետիկի Ս. Մարկոսի մեծ ֆաթէրալին ամրացման գործերու ճարտարապետը եղած էր: Այս վերջինը ևս իր կողմէ քննութեան ենթարկեց Ս. Յարութեան եկեղեցին ու տուաւ իր տեղեկագիրը որ զրքի ձևով հրատարակութեան տրուեցաւ «Ս. Յարութեան Տաճարը» խորագրով: Մարակոնիի եզրակացութիւնը համաձայն էր Հարվէյի կողմէ յայտնուած տեսակէտներուն:

Յունաց Պատրիարքարանն ալ իր կողմէ հրաւիրեց երկու մասնագէտներ, Օրլանտոս և Փրասպէնփուլոս, Աթէնքի Փոլիթէքնիք Կաճառին փորձէսէօրները: Ասոնք ևս իրենց կարգին պատրաստեցին տեղեկագիրներ, որոնք յետոյ հրատարակուեցան Աթէնքի մէջ յունարէն լեզուով, 1934ին:

Ս. Յարութեան Տաճարի վերաշինման գործը ցարդ յապաղեցաւ, նախ այդ շրջանին Պաղեստինի մէջ տիրող քաղաքական անհանդարտութեան պատճառաւ, յետոյ Լատին և Յուն Պատրիարքարաններու միջև նորոգութեան գործին նկատմամբ տիրող տարակարծութիւններու պատճառաւ: Լատինները կառավարկէին հիմէն քանդել ներկայ Տաճարը և վերաշինել զայն խաչակիրեան ոճով, իսկ յոյները կը փափաքէին որ պահուէր այժմու կառոյցը և ամրացումներ ու վերաշինութիւններ ըլլային լոկ:

1947ին, Բրիտանական Խնամատար Կառավարութիւնը անգամ մը ևս անդադարձաւ Ս. Յարութեան Տաճարի վերանորոգման հարցին և հրաւիրեց Լոնտոնէն Ֆրիման Փօքս և Լնկերութիւն ճարտարապետական տան ներկայացուցիչը՝ Պր. Ուօլին, որպէսզի ան ևս տայ իր տեղեկագիրը: Դարձեալ քաղաքական վերելվայրուկներու պատճառաւ որևէ զործնական քայլ չառնուեցաւ և խնդիրը առկախ մնաց: 1953ին, Յորդանանի շարքինամ Կառավարութիւնը, իբրև խնամատար և վերահսկիչ Ս. Տեղեաց, յանձնարարեց անհրաժեշտութիւնը վերաշինման այդ գործին և ուզեց զիստալ երեք Պատրիարքարաններու կարծիքը: Երեք Պատրիարքարանները, յետ երկար խորհրդակցութեան, եկան այն եզրակացութեան թէ անգամ մը ևս պէտք էր քննութեան ենթարկել Տաճարին կառոյցը, ճշդիւն համար թէ վերանորոգման գործը անմիջական անհրաժեշտութիւն էր, թէ ոչ տակաւին կարելի չէր զգուշանալ: Որոշուեցաւ որ յարանուանու-

թիւներու կողմէ հրաւիրուած ճարտարապետներ անգամ մը ևս միասնաբար քննութեան ենթարկէին կառուցման գործը և տային իրենց վերջնական տեղեկագիրը այս մասին: Երեք Պատրիարքարաններու ճարտարապետներու քննութեան արդիւնքը տարբեր չեղաւ ցարդ ներկայացուածներէն: Տեղեկագիրը իմբազրուած օրն իսկ ներկայացուեցաւ Երուսողէմի Կառավարչին:

Նորոգութեան գործին վերաբերեալ ճշդութեան հետեւալ տեսակէտները. — Այն մասերը Տաճարին, որոնք իւրաքանչիւր յարանուանութեան առանձինն սեփականութիւնը կը նկատուին և ենթակայ են իր իրաւասութեան, հետաքրքրուող յարանուանութիւնը ինք պիտի հայթայթէ վերաշինման ծախքը: Իսկ այն մասերը որոնք հասարակաց սեփականութիւն ընդունուած են, երեք Պատրիարքարանները հաւասար իրաւունքներով և ծախքով պիտի բերէին իրենց մասնակցութիւնը:

Թէև վերանորոգման ընդհանուր գնահատանք մը վերջնականապէս չէ ճշդուած, այնուամենայնիւ մօտաւորապէս 750.000 Սթերլինի ընդհանուր ծախք մը կը նախատեսուի, համաձայն ճարտարապետներու գնահատման: Հայոց Պատրիարքարանը, իբրև մին երեք զլխաւոր յարանուանութիւններէն՝ որոնք սեփականութեան իրաւունքներ ունին այս աշխարհամատուռ և պատմական Տաճարին մէջ, վերոյիշեալ ծախուց գումարին մէկ երրորդը, 250.000 Սթերլին, հոգալու հարկին ներքև է, կարենալ ապահովելու իր տասնըվեց դարերէ ի վեր այս Տաճարին մէջ ունեցած եկեղեցական ու ազգային իրաւունքները, որոնք դարերով ճանչցուած ու վաւերացուած են Ս. Երկրի վրայ տիրապետութեան իրաւունք ունեցող կառավարութիւններէն, սկսեալ Օմար Խալիֆայէն, Սալահ էտ-Տինէն, Օսմանեան Սուլթաններէն, Բրիտանական Հոգատարութենէն և Յորդանանի Թագաւորէն, արքայական Ֆէրմաններով և վաղնջական այդ իրաւունքները հաստատող վաւերագրերով: Մեր իրաւունքները ճանչցուած են նոյնպէս միջազգայնօրէն Փարիզի դաշնագրին մէջ, 1856ին, Խրիմի պատերազմէն յետոյ, և 1878ին՝ Պեքինի դաշնագրով:

Ինչպէս կը հետևի, այս դարաւոր ու պատմական կարևորութիւն ունեցող եկեղեցիին մէջ կարենալ պահելու մեր սեփականութեան իրաւունքը, պարտինք Յունաց և Լատինաց Պատրիարքարաններուն հետ հաւասար բաժիններով բերելու մեր մասնակցութիւնը վերաշինութեան գործին: Ասիկա կենսական հարց մըն է մեր գոյութեան իրաւունքը կարենալ պահելու համար, որովհետև Պատրիարքական մեր իրաւունքները կը բխին Ս. Տեղեաց մէջ մեր ունեցած իրաւասութիւններէն:

Թալորդ Խմբագրականով պիտի ընենք մեր կոչը Հայ եկեղեցիի և ժողովուրդի հարազատներուն, յայտնելով նոյնպէս այս մասին եղած խոստումները որոնք կը յուսանք թէ կը գտնեն իրենց իրականութիւնը, ապահովելով այսպէրպէս մեր դարաւոր իրաւունքները, ի մխիթարութիւն Հայ հաւատացեալ ժողովուրդին որ ի սփիւռս աշխարհի:

ԿՐԹՆԵԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՆԱՅԻԼ

ԵՒ ԱՆՈՐ ՆՄԱՆԵԼՈՒ ԶԳՏԻԼ

«Հայեցաբառի ի զօրագլուխն հաւատոյ
եւ ի կատարիցն Յիսուս» (ԵԲԲ. ԺԲ. 2):

«Նամանդի ինն եղբորս, որպէս եւ
եւ Քրիստոսի» (Ա. ԿՈՐ. ԺԹ., ԺԱ. 1):

Սրբազան Մատեանի այս զոյգ համար-
ները երկու կարեւոր հարցումներու պատաս-
խան կու տան: Նախ՝ ո՞ր է Յիսուսը և ի՞նչ
է Անոր գերը քրիստոնէական կրօնի հիմ-
նադրութեան գործին մէջ: Յիսուս՝ իբրեւ
Աստուծոյ միածին որդին, հիմնադիրն է
քրիստոնէական հաւատքին, և միաժամա-
նակ այդ հաւատքին գորագլուխն ու ստալ-
նորդը: Ինքը ոչ միայն քրիստոնէական
կրօնի բարձրագոյն կեանքը աշխարհ բերած
է, այլ ապրած է զայն մարդկային մարմնի
մէջ, ինչպէս նաև ի գործ գրած է անոր
սկզբունքները իր առօրեայ ապրելակերպին
մէջ: Այս իսկ պատճառաւ իրաւամբ եղած
է մեր դաւանած հաւատքին առաջնորդը և
թէ կատարելը: Ուստի՝ Յիսուս ոչ միայն
փրկիչն է աշխարհի, այլ նաև քրիստոնէա-
կան կեանքի հետանկարը, որուն նախընթաց
է օրըստ օրէ Անոր նմանելու աշխատելով
մարդիկ իրենց գետնաքայլ աշխտանքին
կ'ազատագրուին ու վեր կը բարձրանան,
և որով կարելի կ'ըլլայ իրենց համար փր-
կութեան աստուածային շնորհներուն տի-
րանալ: Ով որ վերելք չունի իր կեանքին
մէջ չի կրնար կեանքի բարձրագոյն արժէք-
ները ձեռք բերել և Աստուծոյ ճոխ ու ան-
հուն օրհնութիւնները վայելիլ:

Երկրորդ՝ ի՞նչ պէտք է ըլլայ մեր՝ քրիս-
տոնեաներուս գիրքը Յիսուսի հանդէպ:
Մենք՝ քրիստոնեաներս, որ Փրկչին անունը
մեր վրայ կը կրենք և իրեն հետեւող-
ներն ենք, պէտք է իրեն նայինք միշտ:
Ինչպէս Սրբազան Մատեանը կը յայտա-
բարէ: «Յիսուսի նայինք, որ զօրագլուխն
է ու կատարելը հաւատքին», որպէսզի կա-
րող ըլլանք իրեն աշխարհ բերած բարձրա-

գոյն կեանքը ապրիլ: Ինքը երբ կ'ապրէր
մեր երկրագունդին վրայ, օր մը սապէս
ըսաւ. «Ես եկայ որ կ'անց ունենանք եւ ա-
ւելի զեղուն շափով ունենանք» (Յովհ. Ժ. 10):
Այս գեղուն ու ճիշտ կեանքը Յիսուս
ապրեցու այս աշխարհի մէջ և խոստացաւ
մեզ ալ մասնակից ընել անոր: Ասիկա
մարդկային քնական կեանքէն աւելի բարձր,
աստուածային կեանք մըն է, որ Ս. Գրոց
լեզուով կը կոչուի հոգեւոր կեանք: Քրիս-
տոնեայ ըլլալ՝ այս հոգեւոր բարձրագոյն
կեանքը ապրիլ է: Բայց մենք հոգեւոր ենք
և տկար արարածներ ենք ու շնորք կրնար
այս հոգեւոր ապրիլ մեր սեփական միջոց-
ներով, այլ Յիսուսի նախընթաց, Անոր նմա-
նելու ջանալով և Անոր հետ ապրելով:

Կը պատմուի թէ Ժամանակին Ընդէսթ
անուն փոքրիկ տղայ մը կ'ապրէր քրիս-
տոնեայ քնակութիւն ունեցող զիւղի մը
մէջ, որուն մօտը, բարձր Ժառի մը վրայ,
Յիսուսը մեծկակ մէկ նկարը դրած էր:
Ժողովուրդին մէջ հաւատք մը կար թէ
օրին մէկը Յիսուսի այս նկարը մէկուն մը
զէմքին վրայ պիտի պատկերանար: Փոք-
րիկն Ընդէսթ մտէն օր մարդոց զէմքին կը
նայէր թէ արդեօք մէկը կը նմանէ՞ր այդ
պատկերին: Յերթները իր միտքն ու երե-
ւակայութիւնը՝ ու մինչև իսկ զիշերները
իր երազը զինք կը գրազեցնէր այս հարցով:

Տղան մեծցաւ, ընտանիքի տէր հղաւ,
և տակաւին կը նայէր Յիսուսի այս նկա-
րին թէ արդեօք ատրկա որո՞ւմ զէմքին
վրայ պիտի պատկերանար: Օր մը դրացի-
ները իրեն ըսին թէ այդ նկարը իր զէմքին
վրայ է որ պատկերացած էր: Այսպէս,
Ընդէսթ նմանեցաւ այդ պատկերին՝ անոր
համար որ ստով կը հետաքրքրուէր և միշտ
ատր կը նայէր:

Մարդ էր այն է ինչ որ կը խորհի, ինչ
որ կը զգայ, ինչ որ կ'իրականայէ և ինչ որ
իր հեռանկարն է: Բարձր իտէալ ունեցողը
բարձր բաներու վրայ կը խորհի և կը
բարձրանայ: Ասիկա հոգեբանական իրակա-
նութիւն մըն է: Մէկուն մը կեանքին գա-
ղափարականը եթէ Յիսուս է՝ օր մը չէ օր
մը Անոր կը նմանի:

Ատենօք անհաւատ դերասան մը քրիս-
տոնէութիւնը ծագրելու նպատակաւ Յի-
սուսի խաչելութիւն թատերադրութիւնը կա-

տարեց: Իր դերը լուս ներկայացնելու համար Յիսուսի ասեղանի նմանելու աշխատեցաւ որ երբ թաառոնի բեմին վրայ իր դերը լմեցաւ՝ քոյոք էտթիտուր ցիցուեցաւ խորապէս: Որովհետեւ Յիսուսի գուծը իր դէմքին վրայ ցոյց տուաւ, Անոր կարեկցութիւնը իր աշքերուն մէջ արտայայտեց և խաշին վրայ զինքը հալածողներու հանդէպ Անոր ցոյց տուած ներողամտութեան ոգին կրկնելով ու կրկնելով ազգուեցաւ Անկէ մեծապէս: Եւ երբ իր դերը լմեցաւ՝ սիրտը այլեւ չըրցաւ տոկաւ, լացաւ դառնապէս և անմիջապէս զգլաց իր անհաւատութեան վրայ ու դարձի գալով քրիստոնէիայ եղաւ:

Յիբաւի թերաւհատ մէկն իսկ Յիսուսի նայելով և Անոր նմանելու ջանալով կ'ազդուի Անկէ և ուշ թէ կանուխ Անոր ոգին իր սրտին մէջ կը զգայ:

Հետեւաբար, Պողոս ասագեհալ իրաւունք ունի երբ կորնթացիներուն գրած իր Թուղթին մէջ կ'ըսէ. «Եղբայրներ, կ'աղաչեմ, ինձի նմանող եղեք, ինչպէս ես ալ Քրիստոսի նմանող եղայ» (Ա. Կորն., Դ. 16, ԺԱ. 1, Փիլիպ. Գ. 17):

Ի՞նչ բաներու մէջ կրնանք Յիսուսի նմանիլ:

Ա. — Յիսուսի կրնամք նմանիլ սիրելու մեզ: — Աստուած սէր է, և Յիսուս մեր փրկիչը՝ այդ սիրոյ մարմնացումը: Հետեւաբար քրիստոնէութիւնը՝ զոր մենք կը դաւանինք, սիրոյ կրօնք է: Յիսուսի նայելով և իրեն նմանելու աշխատելով՝ Անոր սէրը երևան կու գայ մեր առօրեայ կեանքին մէջ, մեր խօսքերուն մէջ, մեր վարուելակերպին մէջ և մարդոց հետ մեր ունեցած բոլոր յարաբերութեանց ընթացքին: Եւ մարդիկ մեզի նայելով՝ Յիսուսի աստուածային սէրը մեր նկարագրին մէջ պատկերացնեն կը տեսնեն: Սէրը չնանն է քրիստոնէութեան: Յիսուս ըսաւ. «Ինչպէս ես ձեզ սիրեցի՝ դուք ալ զիրար սիրեցեք, որով մարդիկ պիտի նանցնան քե իմ առակերներս եւ, եթէ իրարու վրայ սեր ունենան» (Յովհ. ԺԳ. 34-35): Իսկ սիրոյ առաքեալը կ'ըսէ. «Եթէ մէկը կ'ըսէ քե կը սիրեմ զԱստուած եւ իր եղբայրը կ'ասէ՝ ստախոս եւ այլպիսին, որովհետեւ այն ու չի սիրեր իր եղբայրը՝ զոր կը տեսնէ, ի՞նչպէս կրնայ սիրել զԱստուած՝ զոր չի տեսներ» (Ա. Յովհ., Գ. 20):

Ըստ հրէական աւանդութեան, աստիճեք երկու եղբայրներ ագարակներ ունէին: Տարեկան հունձքի ժամանակ, մէկը իր հունձքէն մաս մը կ'առնէր ու գաղտնի՝ իր եղբորը հունձքին վրայ կը դնէր, խորհելով թէ անկա դեռ ամուրի է, պիտի ամուսնանայ: Ընտանիք կազմէ ու շատ ծախքերու ենթարկուի: Իսկ միւսն ալ ճիշդ նոյնը կ'ընէր. գիշեր ատեն կու գար իր հունձքէն իր եղբորը հունձքին վրայ կը դնէր, նկատելով թէ անկա ընտանիքի ու գաւազնեւոր տէր է և դրամի աւելի պէտք ունի: Օր մը գիշեր ատեն ասոնք իրարու հանդիպեցան: Աստուած տեսնելով ասոնց սրինքն մէջ զիրար գերազանցելու այս գեղեցիկ արարքը, երկնից դռները բացաւ և իր օրհնութիւնները նոյն տեղը՝ իրենց վրայ ինչեպէս և լեցուց զիրենք իր աստուածային նախախնայութեամբ:

Հին ատեն հրեաներ աւանդաբար կը հաւատային թէ Երուսաղէմի մէջ Տաճարը այս երկու եղբայրներուն գիշեր ատեն իրարու հանդիպած տեղունջ վրայ շինուած է, այն ըմբռնումով թէ երկրի վրայ այդ վայրը երկնի սրբալիք յարաբերութեան ի՞նչ գեղեցիկ օրինակ է այս, սիրոյ մէջ զիրար գերազանցելի: Այն որ կ'ապրի այս սիրոյ կեանքը՝ Աստուծոյ օրհնութիւնը և ներկայութիւնը իր հետ կ'ունենայ միշտ, ինչպէս Սրբազան Մատանը կը պատգամէ. «Աստուած սէր է, ով որ կը մնայ սիրոյ մէջ՝ այնպիսին կը բնակի Աստուծոյ մէջ և Աստուած իր մէջ» (Ա. Յովհ., Գ. 16):

Կորնթացիներու Ա. Թուղթին ԺԳ. գլուխը սիրոյ վրայ գրուած զբաղան անմահ գանձ մըն է, որ առաքեալը ի միջի այլոց կ'ըսէ. «Սերը չի նախանձիւր, սերը չի գողազանք, սերը չի հպարտանք, անվայել վարմունք չ'ունենար, իրենը չի փնտռեր, բարկութեան չի գրգռուի, շարժութիւն չի խաղիւր, անհրաժեշտութեան վրայ չի խնդար, այլ նմարտութեան խնդարից կ'ըլլայ: Սերը ամեն բանի կը զիջանի, ամեն բանի կը հաւատայ, ամեն բանի կը յուսայ եւ ամեն բանի կը նամբերէ»:

Բ. — Յիսուսի կրնամք նմանիլ խոնարհութեան մեջ: — Յիսուս հեզ ու խոնարհ էր, ինչպէս ըսաւ. «Իմ լուծած ձեր վրայ առէք և ինձմէ սորվեցէք որ հեզ ու խոնարհ

նարհ եւմ սրտով, և ձեր անձերուն հան-
գընաութիւն պիտի գանէք. քանզի իմ լուծս
քաղցր է և բնու թեթեւ» (Մատթ. ԺԱ. 29):
Աւագ Հինգշաբթի օրը երբ Յիսուս իր ա-
շակերտներուն ոտքերը լուալով իր խոնարա-
հութիւնը գործնականապէս ցոյց տուաւ,
ըսաւ անոնց. «Եվասնդի ձեզի օրինակ մը
նուր, որպէսզի ինչպէս ես ձեզի քրի՛ դուք
ալ նոյնը ընէք ուրիշներուն» (Յովհ. ԺԳ. 15):

Իսկապէս, հոգիի ի՛նչ հիւանալի մեծու-
թիւն է այս: Յիրաւի, խոնարհութիւնը մե-
ծութիւն է իսկ մեծութիւնը՝ խոնարհու-
թիւն: Բայց մէկ կողմէն քրիստոնեայ կոչ-
ուելու, Քրիստոսի անունը մեր վրայ կրել, և
միւս կողմէն ինքնահաւան, հպարտ ու գո-
ռոզ կեանք մը ապրիլ՝ հակասութիւններու
մեծագոյնն է և աններելի յանցանք մը:

Պէտք է սակայն խոնարհութիւնը նոյ-
նացնել բարոյական արժանիքէ զուրկ ան-
զգայ կեանքին հետ: խոնարհութիւնը առա-
քինութիւն մըն է, մինչդեռ մարդկային
արժանապատուութենէ մերկանալ և խեղճ
ու կրակ երեւոյթով ապրիլ՝ նուաստանալ է
պարզապէս: Մեծութիւնն է մէկու մը հա-
մար իր պատուով պարգտուի կորնցնելով
ողորմելի կեանք մը վերել, բայց մեծու-
թիւն է մարդկային բարձր արժանիքներով
օժտուած և ընկերական բարձր դիրքերու
արժանացած ըլլալով հանդերձ՝ չոխորտալ,
այլ ապրիլ հեզ ու պարկեշտ կեանք մը:

Յիսուս՝ մեր հաւատքին առաջնորդն ու
զօրազուլը, լաւագոյն օրինակ մըն է մեզի
այս մասին: Երբ Ծաղկազարդի օրը Երու-
սաղէմ կը մտնէր Ժողովրդային մեծ ցոյցե-
րով և սովասնանքներով, յոխորտանքի մի-
տուէմ մը իսկ չտանուեցաւ իր վրայ, այլ
հեզութիւն ու խոնարհութիւն միայն: Եւ
որով դարեւ առաջ Զաքարիա մարգարէին
գուշակութիւնը՝ որ կ'ըսէր. «Դուստր Սիւնի,
ահա Թագաւորդ քեզի կու գայ հեզ ոգիով
ու համեստ կենդանիի մը՝ վրայ հեծած»,
իրականացաւ: Յիսուս ոչ միայն չհպարտա-
ցաւ, այլ ընդհակառակը լաւաւ երուսաղէմի
վրայ, 70 թուականին Ժողովուրդին ենթարկ-
ուելիք ծանր տառապանքները գուշակելով:

Պօղոս առաքեալ իր Փրկչին հետքերուն
վրայէն քալելով զերծ էր հպարտութեան
սխալէն, և ինքզինքը միջնորդներուն ամե-
նամեծը և առաքեալներուն տրուպը կը

համարէր: Ս. Գրիգոր Նարեկացի ևս, Յի-
սուսի օրինակին հետեւելով, օժտուած էր
հեզահոգի բնաւորութեամբ մը: Ունարհու-
թիւնը առաքինութիւն մըն է, և նոյնիսկ
կրնանք ըսել, բոլոր առաքինութեանց հաս-
տատուն կուուանը: Օվըն Մէրիտիթ անուն
հեղինակ մը կ'ըսէ. «Աստիճակ քի մարդ
չի կրնար բան մը սորվիլ, եթէ նախապէս
չսորվի խոնարհութեան գասը»: Լաւ է խո-
նարհ ըլլալ միշտ, ոչ միայն ձախողութեան
օրերուն՝ այլ մահաւանդ յաջողութեան ու
ճոխութեան շրջանին: Քիչ չեն մարդիկ ու-
րոնք յաջողութեան ու փառքի շրջանին կը
գոռոզանան ինքնաբերաբար: Աստք մեր
Փրկչին խոնարհութենէն սորվելիք շատ
դասեր ունին:

Հատ աւանդութեան, երբ Պետրոս ա-
ռաքեալը պիտի խաչէին Հռոմի մէջ, իր
անըն արժանի չտեսնէ Յիսուսի նման
զուլթը վեր խաչուելու, և իր փափաքին
վրայ զինքը զլիսիվայր խաչեցին: Ունար-
հութեան այս դասը ան իր Փրկչէն սորված
էր: Հրէից իմաստունը կ'ըսէ. «Մարդուն
հպարտութիւնը զինք կը կործանէ, բայց
հեզահոգի մարդը փառք կը վաստակի»
(Առակք, ԻԹ. 23): Ուրիշ տեղ մը՝ կը
պատգամէ նաև ըսելով. «Կոտորածին առ-
ջէն հպարտութիւն և կործանման առջէն
ամբարտաւանութեան ոգին կ'երթայ, խո-
նարհներուն հետ խոնարհ ըլլալը հպարտ-
ներուն հետ աւար բաժնեւէն աղէկ է»
(Առակք, ԺԶ. 18-19):

Գ. — Յիսուսի կրնանք նմանիլ ներելու
մեզ: — Սխալիլ մարդկային է, իսկ ներել՝
աստուածային, ըսուած է շատ իրաւամբ:
Մենք մեր ընկեր արարածներուն մեզի դէմ
գործած յանցանքները ներելով՝ Աստուծոյ
նմանած և Քրիստոսի հետքերուն վրայէն
քալած կ'ըլլանք: Քրիստոսի հետքերուն
վրայէն քալել կը նշանակէ Քրիստոսի նմա-
նիլ և Անոր հետ նոյնանալ, ի՞նչ ըլլաւ
Քրիստոս:

Քրիստոս խաչին վրայ առօթից զինքը
հայածողներուն համար և ըսաւ. «Հա՛յր,
քողոթիւն թուր անոնց՝ վասնզի չեն գիտե-
ր քի ինչ կ'ընեն» (ՂԿ. ԻԳ. 34): Յիսուս
այսպէս կեանքի իրականութիւններուն վրայ
վերէն նայեցաւ և իր թշնամիներուն ըրած
յանցանքը անոնց տգիտութեան վերագրեց

ու գիւրութեամբ ներեց անոնց. եւ ոչ թէ միայն ներեց, այլ նաև մոռցաւ. Մենք շատ անգամ չենք ներեր, և եթէ ներենք իսկ՝ չենք մոռնար. Ասիկա Յիսուսի ոգին հակառակ միտումն է:

Ստեփանոս Նախավկայ այ Յիսուսի քայլերուն հետեւելով նոյնը ըրաւ. երբ մարտիւր զինք կը քարկոծէր՝ ազօթեց բարձրաձայն և ըսաւ. «Ո՛վ Տէր, այս սելլէր մի՛ սեպեր ստոցն», և արիկա հազիւ արտասանած՝ իր հոգին աւանդեց (Գործք, է. 59):

Մաղաքիա Պատրիարք Օրմանեան 1903 Յունուար Բին. Ս. Մենդեան տօնին օրը, առտուն երբ Պոլսոյ Գում-Գափուր Մայր Եկեղեցիին մէջ պատարագելու համար զգեստաւորուած էր, մարդուն մէկը, հակառակորդ մը, երեք անգամ իր վրայ ատրճանակ պարպեց՝ զինքը սպաննելու նպատակաւ: Գնդակը ուսին մէջէն անցաւ. Պատրիարքը թէև վիրաւորուեցաւ՝ բայց բարեբախտաբար չսպաննուեցաւ, այլ երկու-երեք շաբաթ բժշկանելու խնամքին ներքեւ ձեռնով բուժուեցաւ:

Կառավարութիւնը այս յանցաւոր մարդը մահուան դատապարտեց, իսկ Օրմանեան, կառավարութեան յատուկ զինուժ կատարելով, ազատեց զինքը մահուան պատիժէն և մահապատիժը բանտարկութեան փոխարկուեցաւ (տե՛ս Օրմանեանի «Խնդիր» գիրքը, էջ 203): Ահա՛ այսպէս Օրմանեան իր վրայ մահափորձ կատարողին ըրածը անոր տգիտութեան վերադրելով՝ ներեց իրեն ազնուարար և քրիստոնէավայել վեհանձնութեամբ մը: Մարդ կրնայ իր սոսիսին ներել, Այո՛, կրնայ ներել, եթէ Յիսուսի ոգին իւրացուցած է իր մէջ: Հոգիի ինչ հիշանալի սեփականութիւն է այս. որ քրիստոնէական հաւատքէն կը բխի:

Մենք Տէրունական ազօթքը արտասանած ատեն կ'ըսենք. — Ո՛վ Հայր, ճերմէ մեզի, ինչպէս մենք ալ կը ներենք մեր պարտականներուն: Երբ մէկ կողմէն այս պարտականներուն: Երբ մէկ կողմէն ազօթքը կ'արտասանենք, իսկ միւս կողմէն աստիճաններ կը լեցունք մարդոց հանգէպ ու վրէժխնդրական զգացումը կ'եռայ մեր սրտերուն խորը մեր հակառակորդներուն նկատմամբ՝ զԱստուած խաբած ու ծաղրած կ'ըլլա՞նք պարզապէս: Սրբազան Մատեանը կ'ըլլա՞նք պարզապէս: Սրբազան Մատեանը կ'ըսէ. «Իբրեւո՞ւ համբերելով եւ իբրեւո՞ւ ցե-

ւելով, եթէ մէկը ուրիշի մը դէմ տեսնուց մը կ'ունենայ, ինչպէս Քրիստոս մեզի ներեց՝ նոյնպէս ալ դուք իբրեւո՞ւ ներեցէ՞ք» (Կոլոս. Գ. 13):

Ներելով չենք պղտկնար, այլ կը մեծանա՞նք Աստուծոյ առջեւ, և այսպէս Յիսուսի նմանած ըլլալով՝ քրիստոնէութեան իրաւան ոգին արտայայտած կ'ըլլա՞նք:

Գ. — Յիսուսի կրնամք նմանիլ նաեւ ծառայելու մէջ: — Յիսուսի կեանքը այս աշխարհի մէջ գահողութեան, նուիրումի և ծառայութեան մարմնացումն էր: Հետեւալ համարը իր կեանքին բանալին է. «Որդի մարդոյ չեկաւ սպասաւորութիւն ընդունելու, այլ սպասաւորութիւն ընելու եւ իր կեանքը տեսնուելու համար փրկման սպառնալիք (Մատթ. Ի. 28): Յիսուսի մասին գրուած է Գործք Առաքելոցի մէջ թէ միշտ զբաղիք ընելով կը պարեհէր» (Գործք, Ժ. 38): Քրիստոնէութեան մեծ ստաքանալը Անոր ծառայութեան ու նուիրումի կեանքը իւրացուցած՝ իրեն համար սա վկայութիւնը կուտայ. «Թէև Աստուծոյ կերպարանքը ունէր իր մէջ, բայց յափշտակութիւն մը չհամարեցաւ երբեք հաւատք ըլլալն Աստուծոյ, այլ իր անձն սեռայնացուց՝ ծառայի կերպարանք առնելով, մարդոց նման ըլլալով, և կերպարանքով մարդոց պէս գտնուելով, ինքզինքը խոնարհեցուց, յօժարելով մահուան, և նոյնիոյ խաչի մահուան» (Փիլիպ. Բ. 6-8):

Պօղոս առաքեալ Յիսուսը կը նկատէր իր կեանքի հեռանկարը և Անոր նմանելու կը ջանար, ծառայելու և իր նմաններուն օգտակար ըլլալու համար: Եւ նոյնը կը պատուիրէ նաև քրիստոնէաներուն՝ ըսելով. «Ի՞նչ թէ միայն ձեռք անձին՝ այլ նաեւ ընկերին շահը փնտրեցէ՛ք, իւրաքանչիւրը իբրեւո՞ւ դէմ վարուեցէ՛ք այն ոգիով՝ զոր կը զսցնէ Քրիստոս Յիսուսի մէջ» (Փիլիպ. Բ. 4-5): Քրիստոս իր անձին համար չպաշտպաւ, այլ ուրիշներու օգտին ու բարձրացման համար. մեղաւոր մարդկութիւնը մեղքի գերութենէն փրկելու նպատակաւ: Քրիստոնէութիւնը կրօնք մըն է որ հաստատուած է այսախրութեան հիման վրայ. անձնատիրութիւնը դոյրձութիւն չունի այս կրօնքին մէջ: Ո՞վ որ կ'ուզէ Յիսուսի հետեւիլ և Անոր նմանելու կ'աշխատի,

պէտք է լրացնէ հետեւեալ երեք պայմանները, որոնք են՝ 1) անձնուրացութիւն, 2) խաչ կեցիւ յօժառմանութիւն և 3) հետեւողութիւն Յիսուսի: Այս պայմանները Փրկիչը կը ներկայացնէ մեզի իր հետեւալ խօսքերով. «Եթե ոք կամի զկնի իմ զալ, ուրացի զանձն, եւ առցէ զխաչ իւր համապալ, եւ եկեացէ զհետ իմ» (ՂԿ. Թ. 23): Ով որ կը լրացնէ այս պայմանները, այլևս իր անձին համար չ'ապրիր, այլ կ'ապրի Աստուծոյ փառքին և մարդկութեան ծառայելու համար, և որով Յիսուսի նմանած կ'ըլլայ իբրեւ Անոր իրական աշակերտը:

Մարդկային կեանքի մէջ հոգեկան բարձրագոյն կանոնքը ծառայութեան մէջ է, նուիրումի ու զոհողութեան մէջ, յօգուտ մեր նմաններուն և ի փառս Աստուծոյ, իր անձին համար միայն ապրող մէկը Քրիստոսի աշակերտ չի կրնար համարուիլ և չի կրնար նաև ծառայիլ ու օգտակար ըլլալ մարդկութեան:

Եթէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ անձնասէր մէկը ըլլար և իր անձին համար միայն ապրէր, հայ ժողովուրդին քրիստոնէութեան զանգուածային զարթոյն պատճառ չէր կրնար ըլլալ և մենք 301 թուականին քրիստոնէութիւնը իբրեւ պետական կրօնք ընդունող առաջին ազգը չէինք կրնար նկատուիլ:

Եթէ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց անձնուրաց մէկը ըլլար, հայ ազգը իր օրով հայկական այրուքէն չէր կրնար ունենալ: Նոյնպէս Ս. Սահակ Գարթե եթէ Յիսուսի ծառայութեան ոգին իւրացուցած չըլլար, Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը տեղի չէր ունենար:

Եթէ Ս. Գրիգոր Տաթևացի Յիսուսի հետեւող ճշմարիտ քրիստոնեայ մէկը չըլլար, ԺԴ. դարուն սահմանազանց զոհողու-

թիւներ յանձն առնելով չէր կրնար պայքարիլ Ունիթոններու դէմ, և ուստի չէր կրնար փրկիլ Հայց. Եկեղեցին Պապական Եկեղեցիին ծոցը ինչպիսի վտանգէն:

Աստուծո և Հայ Եկեղեցւոյ միւս բոլոր ներկայացուցիչները քրիստոնէութիւնը ընդունած էին անձնուրացութեամբ, խաչ կրելու յօժարութիւն ցոյց տալով և ամէն ատեն Յիսուսի հետքերուն վրայէն քայելով: Իրենց համար սրտի ներքին գոհուանակութիւնը անշահախնդիր ու բոլորաշուէր ծառայութեան մէջ չլը կայանար: Խորունկ հաւատք ունէին Աստուծոյ հանդէպ և Յիսուս Քրիստոսի հետ ներքին յարաբերութեան մէջ էին միշտ: Յիսուս, մեր փրկիչը, անոնց սրտին մէջ կ'ապրէր և ուղղութիւն կու տար անոնց քայլերուն: Անիկա էր իրենց կեանքին հետանկալը և առաջնորդը:

Մենք ալ Յիսուսի նայելու և Անոր նմանելու համար պէտք է այս ճանապարհէն քայլենք: Եթէ կ'ուզենք որ մեր ապրած կեանքը արժեքներէ և իբրեւ քրիստոնեայ՝ բարձր ու օգտակար կեանք մը ապրինք, պէտք է բանաճ մեր սրտերը Յիսուսի՝ որ Անիկա ներս մտնէ և բազմի անոնց բարձրագոյն գահին վրայ: Ինչպէս ինք կ'ըսէ, «Ահա՛ ես գուռը կայիւր եմ ու կը զարնեմ, եթէ մէկը իմ ձայնս կը լսէ ու գուռը կը բանայ՝ անոր քով պիտի մտնեմ և անոր հետ ընթրիք պիտի ընեմ, և անիկա ալ իմ հետս» (Յայտ. Գ. 20): Յիսուս իր Սուրբ Հօգիւով մեր մէջ բնակելով է որ բոլոր ապականութիւնները կ'անհետանան մեր սրտերուն մէջէն և անք կ'ունենանք մաքուր սիրտ, մաքուր խղճմբտանք, ազնիւ զգացումներ և բոլորովին փոխուած ու նորոգուած կեանք մը, աստուածահաճոյ և մարդկութեան օգտակար:

Յիշգիւծ, Գալիւ.

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

ԱՊՐԻԼ 24

«Եւ եմուք ի նոսա շունչն
Եւ եղեն կենդանի»
(ԵԶԵԿԻԷԼ)

Գ

... Նոյն հայելին նորէն առջիս
Կախաբղական,
Մոխիրը լոյս մարմիններուն,
Ալիւրը սեւ դիակներուն,
Կ'առնէ իր մէջ սըլաբը սուր
Հասեղծումին
Ու շունչն հզօր աստուածութեան:

Կուգան անոնք, լուռ, 'դալկահար,
Անապատի չորս ծագերէն,
Հովիտներէն ու լեռներէն
Զարչարանքի,
Նեւած պատանք, թօթուած փոշին
Իրենց աչիքէն,
Ու թթեցած կիրքի, մեղքի
Կապանքներէն:

Կուգան անոնք, հեռուներէն,
Աղուոր, մաքուր ու ցոլարձակ,
Յեղին ծաղիկն ու ապագան
Մինչեւ երէկ,
Հողէն ծրլած երազն ինչպէս,
Բոլոր կարմիր, բոլոր ժպտուն
Կրակներէն հրդեհներուն:

Կուգան անոնք, ըստուեր, ըստուեր,
Այնքան խաղաղ ու պաղպաջուն
Ու հովն անգամ կը զգուժանայ
Անոնց վրայ բանալու թեւ:
Ու ալիքներն անոնց սառած,
Դուրս կը պոռթկան
Շիրմասանէն անպարագիր:

Կարաւանը կ'առաջնորդուի
 Երէցներէն,
 Որոնք օր մը մեր պատմութեան
 Դուռը բացին,
 Ու ներս մտան անկէ վառօվ:

Ոմանք իրենց պատգամներուն
 Սննդին բեհեզ ու ծիրանի,
 Եւ ուրիշներ՝
 Իրենց կուրծին, սուսեր փայլուն,
 Երիվարի մը փառերուն
 Փաթթած իրենց երկաթ թելեր:

Կուգան անոնք,
 Անապատէն ու ջուրերէն,
 Հաւաքելով միսերն իրենց
 Ու ոսկորներն երախներէն
 Գազաններու:

Կուգան անոնք, բիր վերքերով,
 Անհամաչափ ու խայտաբղէս,
 Ոմանց վիզին՝ դեռ կ'երեւի
 Կիսալուսինն կացիններու,
 Ուրիշներու ճիւղն վրայ,
 Հետքն օղակին կախազանի,
 Հոն մանուկներ՝ որոնց աչիքն՝
 Յոյսին շուշանն է թառամեր:

Կուգան անոնք, փաղանգ փաղանգ,
 Ու կը վառեն անմահութեան
 Հրդեհն անհուն,
 Ծովուն վրայ մեռելներուն,
 Անոնց անշարժ վիշին վրայ
 Նոր ծիածան մը բանալով:

Անոնք բոլոր կուգան այսպէս,
 Մահուան դաշտէն,
 Ու կը բերեն յաւերժութեան
 Սրբաբն ամուր աղամանդի,
 Բեւեռուած պինդ իրենց սրտին:

Բայց չեն հասած անոնք բոլոր,
 Խաղաղութեան երկմանուէր,

Նըման ուրիշ մեռելներու .
Ոչ մէկ աստուած հանչցած է դեռ ,
Արեւին ճակ այս աշխարհին
Նահասակներ այսօր գոյախոս,
Աւազներուն ճակն ու վըրան,
Դեռ չըհանգչած
Իրենց սուգին մէջն անսահման :

Հէֆեաթն անոնց ահա բարբառ
Մեզի կուգայ,
Զի ըստաստումն անոնց անհուն,
Կը բաբախէ սիրտ մը ինչպէս,
Սիրտերուն մէջ մեր ամէնուն :

Անոնք սակայն ,
Ըստաստան մէջն իրենց անհուն ,
Կարօսն ունին ճրգօր կիրքին
Արդարութեան ,
Որ կը յառնէ ու կը կանչէ
Խորսակելու չարիքն ամբառ՝
Հազար ամով բացած թելեր
Երկրին վըրայ մեր պապերուն ,
Երազն որուն դեռ չէ մեռած ,
Գանկերուն մէջ
Մեռելներուն եւ ողջերուն ,
Զի մեռելներն անգամ մը եւս
Կրնան մեռնիլ, ողջերու պէս,
Երբ մեռած է երազն իրենց :

Վ.ՏԱՐԱՆԴԻ

(Վերջ՝ 5)

ԵԿՈՒՐ ԵՐՐԵՄՆ

Թ. Օշականի յիշատակին

Եկար ինծի երկի գիշեր, եկար նորէն
Բորբոքելու կարօսն անդարձ հիմ օրերու.
Եկար ինծի բուրմի մը պէս, վըսեմօրէն ...

Յիշատակիդ դիմաց հիմա հոգիս հըլու,
— Տես, խորանիդ կանթեղները ամբողջ վառ են —
Կը մըրմընջէ մեղմիկ աղօթք եւ ալելու:

Եկար ինչպէս մարգարէ մը հին դարերէն,
— Այլերուդ մէջ նախանձին բոցը կը շողար —
Որոտացի «Փարիսեցիք դուրս տանաւն» ...

Ու Սեղանին խոնարհեցիր ճակասք մարմար.
Ու կրկնեցիր հին պատգամը անհեղօրէն,
Հասիկ-հասիկ զայն կրկնեցիր ու մեկնեցար:

Ու մեկնեցար ... բայց կը հընչէ ձայնդ հոգւոյս մէջ,
Յիշատակովդ սիրտ է հիմա յորդուն բաժակ,
Հին օրերու փաղցրութենէն աչքերս են գէջ:

Երբեմն այսպէս անդրաշարժէն եկուր դուն ես,
Բեր պատրաստէր հին օրերուն արեւաւոդ.
Ա՛հ, կարօտով կը սպասեմք մենք այցիդ, Վարպէս:

Եկուր երբեմն փարատելու հոգը մաւոդ,
Անարգասիք մեր ճիգերուն ... պահ մը մեզ հետ
Կեցիր, ու տուր ըստեղծագործ Երկունքի դողն:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԿԱՆՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Դ.

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆԸ ԸՍՑ ՑԱԹՆԻՈՒ ԴՊՐՈՑԻՆ

Եպիսկոպոսը հրապարակային քննու-
թեան առաջին մասը խիստ ճշգրտութեամբ մը
կատարելէ հտեքը, պիտի ձեռնարկէ երկրորդ
մասին, Կոչումին, որ ծրարական նկարագիր
մը ունի:

Կոչման մէջ քննութեան տեսակէտէն
նոր բան մը չկայ. ինչ որ մինչև հիմա տե-
սանք, այդ բոլորը վերածուած են քանի
մը հանդիսաւոր հարցումներու, զորս ձեռ-
նագրիչ եպիսկոպոսը կ'ուզէր ընծայացուն
ձեռնագրութեան բերող անձին, խառնաձի-
ւակին, և տրուած հաստատական պատաս-
խաններուն վրայ եպիսկոպոսը հոգեւորնչ և
գեղեցիկ խորհրդածութիւններ կ'ընէ ամփոփ
ամփոփ:

Կոչման մէջ նորութիւնը ընծայացուն
ուղղափառութեան քննութիւնն է: Եպիս-
կոպոսը շատ մը հերետիկոսներու և հերձ-
ուածներու անունները յառաջ կը բերէ և
կը հարցնէ ընծայացուն թէ կը նկատէ՞
զանոնք: Ընծայացուն սփռածաբան Եւ ճգ-
վեմօ բանաձեւով կը պատասխանէ այդ հար-
ցումներուն: Եպիսկոպոսը, հերետիկոսնե-
րու և հերձուած ունիներու յակնէ յանուանէ
դատապարտութիւնն ետքը, կը յիշատակէ
քրիստոնէական, ինչպէս նաև Հայ Եկե-
ղեցւոյ ուղղափառ հայրերու փառաւոր
չարք մը: Յիշատակեալ հրաժարեցար, որդե-
հակ, յամենայն չար հերձուած ողջ, պարտ
է քիզ՝ այսուհետև և հետևի և աշակերտիլ
ամենայն ուղղափառ և աստուածաբան հայ-
րապետացն: և եղած հարցումներուն ձե-
տակետիմ Եւ հետեւիմ բանաձեւով կը պա-
տասխանէ ընծայացուն և բարձրաձայն կը
կարգայ ձեռնոցովսիմ Եւ հաւատարմօ դա-
ւանութիւնը, իրոյ յայտարարութիւն իր
ուղղափառութեան՝ Հայ Եկեղեցւոյ մաքին
համեմատ:

Այս պայմաններու տակ՝ ընծայացուն
պատրաստուած և կոչուած կ'ըլլայ քահա-
նայութեան:

Ուղղափառութեան միևնոյն հանդիսա-
ւոր յայտարարութիւնը կը պահանջուի նաև
անկից, որ պիտի առնէ Մասնաւոր Վրդ. ի
իշխանութիւնը, Մայրագոյն Վարդապետի
իշխանութիւնը, Եպիսկոպոսութիւնը:

Ընծայեալի ուղղափառութեան այսչափ
չեղտուած քննութիւնը առանց պատճառի
չէ անշուշտ: Եթէ նկատի առնենք ձեռն-
օրովսիմ Եւ հաւատարմօ իմ բարագրութեան
ժամանակը, կը տեսնենք թէ այդ հանգա-
նակն ալ Սուրենաց Դպրոցէն բանաձեւուած է
14րդ դարու կէսերը, ինչպէս կը ճշդէ Գա-
թըրճեան(*), հետեաբար ժամանակակից է
վարդապետութեան Չորիքտասան աստի-
ճաններու կողմութեան: Ասկա այն ժա-
մանակամիջոցն է, որ Հայ Եկեղեցին իր
չուրջը և իր մէջ արժարժուած տեսաւ եւ-
կու բնութեանց խնդիրը, շնորհիւ Անթրոս-
նեցու: Դաւանաբանական այս խնդիրը ար-
գէն քիչ չէր զբաղեցուցած Հայ Եկեղեցին,
որուն համար անվերջաւարտ հանգամանք
մը առաւ այդ, թէ՛ Յոյն և թէ՛ Լատին Ե-
կեղեցւոյ հանգէպ: Տաթևու Վարդապետա-
րանը հոգեով չափ հակառակեցաւ սկիզբէն
ի վեր Բաղկեղանի բացատրութեան կամ
երկարանկութեան, այնպէս որ Քրիստոսի
երկու բնութեանց անալիզը և անշարժ
միաւորութիւնը շեշտող նոր հանգանակի մը
պէտքը զգաց թէ՛ հաւատացեալներուն և
թէ՛ մանաւանդ իր վարդապետներուն հա-
մար, որոնք ուղղափառութիւնը պիտի քա-
րողէին Հայ Եկեղեցւոյ մտքով: Հետեաբար
Տաթևու Վարդապետարանը երբ մէկ կող-
մէն ծրարական տըրտութեան կը հապէր
վարդապետելու կամ քարոզելու իշխանու-
թիւնը, միւս կողմէն հայ ուղղափառու-
թեան դաւանանքն ալ կը ճշդէր նոր խառ-
գրուած հանգանակով մը՝ և կը կցէր զայն
իր հաստատած Չորիքտասան աստիճաննե-
րու կանոնին սկիզբը:

Ներկայիս՝ Աթանասիան ծանօթ հան-
գաւակը, ճշտաւարմ Ի մի Աստուծոյ, բա-
ւական չէր երկարանկութեան վտանգներուն

(*) Տե՛ս Հանգամակ Հատոյ, Էջ. 1, տպ. Վիեն-
նա, 1891, երես 41 - 42:

դէմ պաշտպանելու Հայ Եկեղեցւոյ ըմբռնունքը, որ շարունակ նետատրականութիւն դիտած է երկու բնութիւն բացատրութեան մէջ և այս է պատճառը որ միշտ խրաչած է Քաղկեդոնէն և կասկածանք նայած է երկարակ զրուածներու և բացատրութիւններու վրայ(*):

Հաւանական է ենթադրել՝ որ Զորեք-առասան աստիճաններու կանոնները և ռոմանովսիմիք եւ հաւատամք՝ հանգստակը, իբր միանոյն ժամանակամիջոցի արդիւնք, քով քովի եկած կ'որոշեն և կը ճշգրտեն վարդապետին պատրաստութեան սահմանը դաւանաբանական տեսակէտով ալ, որպէսզի այդպիսի որոշ ինչպէս ուսումնական՝ նոյն պէս դաւանաբանական հիմքերու վրայ հաստատուն իր կանոնադրական իրաւունքներն ալ:

Ե.

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱՄԼԱՇՏՈՑԻ ԱՄԼՄԵՄԱՏ

1. ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետական իշխանութեան տըւելութիւնը ծիսական հանդիսաւորութեամբ տալու համար արժանաւոր ընծայեալին՝ Գր. Տաթևացիին խմբագրած է Կանոն մը՝ ճիշդուազարդ բանից աստուածաբան մարգարէին նայեալ լուսաւոր մօզ մեկնողօրէն իմն թեուրեամբ կարգաւորեալ, որ երկու գլխաւոր մասեր ունի. 1) Մասնաւոր Վարդապետութեան Կանոնը՝ չորս աստիճաններով և 2) Ծայրագոյն Վարդապետութեան Կանոնը՝ տասը աստիճաններով, ամբողջը 14 աստիճան:

Եռայի մարգարէին գրուածները մեծ յարգ կը վայելեն քրիստոնէութեան մէջ, կայծակնամարտութեամբ տեսնողը՝ Նոր Կտակարանի աւետարանիչ մըն է կտրծեմ, այնքան սերտ աղերս մը կայ իր յայտնութիւններուն ու քրիստոնէութեան մէջ. այնպէս որ իր մարգարէութիւնները ճշգրտել կը

յարմարին ու կը մեկնուին Յիսուս Քրիստոսի վրայ, Ազգու և Ներշնչող ոգի մը ունի Եռայի, և այս է պատճառը անշուշտ որ Տաթևացիին յափշտակուած է անկից(*), Եռային, ինչպէս կը գրէ ինքը, հրապաշտոնի կոչուեցաւ, անարժան և անարող զգաց ինչպիսիքը: Փառաւոր տեսիլքի մը մէջ կրողով մաքրուեցան իր շրթները և մեծ կրողով զգաց իր մէջ մարգարէական կամ քարոյզական ծանր պաշտօնը ստանձնելու, պատասխանելով սա հարցումին, «Կո՞ւս առաքելոց, և կամ ո՞վ երթիցէ առ այն ժողովուրդ, և առեմ, հաւատարիկ ես՝ առաքեալ՝ զիս (Եռայի, Զ. 8): — Վարդապետը իր կարգին մարգարէական և առաքելական պաշտօնի մը կը կոչուի Եկեղեցւոյ մէջ. ուստի պէտք է ներշնչել անոր հանդիսաւորապէս Եռայի պէս մեծ տեսաւորի մը հոգիին:

Տաթևացիին, ինչպէս կը կարծենք, ոչ միայն այս մտքով ընթերցուածներ ընտրած է Եռայի մարգարէութիւններէն, այլ նաև զաւագանի տըւելութեան, մահաւանդ Մայրազուհեութեան բանաձևերուն մէջ, պատշաճապէս կ'ընկուղէ մարգարէին խօսքերը և կը կարգաւորէ զանոնք զլուսաւոր մօզ մեկնողօրէն իմն տեսութեամբ»:

«Ի լուսազարդ բանից աստուածաբան մարգարէին Եռայի մասնաւորութիւնը ուղիղ չէ միմիայն ընթերցուածներուն համար ընտրուած կարոններու վրայ հասկնալ, որովհետեւ Եռային միտակ է՝ իշխանի Կանոնի ընթերցուածներուն մէջ. յարմարաւոր ուրիշ ընթերցուածներ ալ ընտրուած են Հին և Նոր Կտակարաններու այլևայլ գիրքերէն, և շարականներուն եւն. ալ ընդհուլուցումով յառաջ եկած է թէն երկար՝ բայց շատ ազգու մարողութիւն մը:

Կանոնի երկարութիւնը սակայն ձեռնագրող վարժ է բանգծու եպիսկոպոսներ կը համառօտեն, զանց ընելով միայն ինչ ինչ ընթերցուածներ ու շարականներ, բայց

(*) Այս տեսակէտով մեծ արժէք ունին Գիրք Բարձր Կալուստեանի գրուածները, անհաւաքապէս Մանակ Գիթի ընդարձակ և ուշագրաւ մէկ գրութեամբ «Ընդդէմ երկաթակց նետառական» (Երես 413-482):

(*) Ենթանկատար և զԵռայի մէջ ի կիրակէս ընթերցումը, վասնզի ի մէջ մարգարէից աստուածաբան կոչուեցաւ, զի առաւել քան զայս քաղաւոր ճշգրտութիւն Բիսոսի խօսեցաւ. «Գնահանգ, զիսաչն և զայլն» (Գիրք Հարցմանց, Երես 644ա):

բացարձակապէս անփոփոխ պահելով տը-
չութեան բանաձեւերը. վասնզի այդ բա-
նաձեւերը կը բովանդակեն վարդապետին
տրուած իշխանութեան հիմերը և ատենց
վերլուծութենէն միայն կարելի է հասկնալ
թէ ի՞նչ է վարդապետին կանոնադրական
իրաւունքը եկեղեցւոյ մէջ:

Հիմա մենք այդ վերլուծութիւնները
պիտի ընենք, որչափ կարելի է ամփոփ,
հետեւելով Ս. Էջմիածնի Զեռնաբլուզիան
Մաշտոցին (տպ. 1876). որովհետեւ Կ. Պոլսի
Մայր Մարտըր բաւական անխնամ հրատա-
րակութիւն մըն է, և իր ուշագրաւ թե-
րուիւնները կարելի չէ համարել ընտիր
օրինակներու արդիւնք. մինչ Ս. Էջմիածնի
Մաշտոցը աւելի խնամատ է: Այս վերլու-
ծութեան ատեն օգտակար և հետաքրքրա-
կան կը համարինք զաւագոսի տըչութեան
ծիսական հանգիստաւորութիւնն ալ պատկե-
րացնելի՝ նշանակելով միայն Կանոնին զը-
խարհի գիծերը:

Գաւազանի տըչութեան ծիսական հան-
գիստաւորութիւնը կը կայանայ յատկապէս
կազմակերպուած պաշտամունքի մը կա-
տարման մէջ: Ծիսական բացատրութեամբ՝
Կանոն մըն է այդ պաշտամունքին ամբող-
ջութիւնը, որ կը բաղկանայ հրապարակա-
յին քննութենէ, ընթերցումներէ, շարտ-
կաններէ, տըչութեան բանաձեւերէ և ա-
ղօթքներէ:

Վարդապետին տրուած իշխանութեան
առաջին մասը, Մասնաւոր Վարդապետու-
թիւնը, չորս աստիճաններ ունի, որոնք կը
տրուին եկեղեցւոյ չորս կողմերը, արեւ-
մտեան, հարաւային, հիւսիսային և արեւ-
ելեան կարգաւ:

Պաշտամունքը կը կատարուի Գիշերային
Ժամերգութեան վերջը և Առաւօտեանին
սկիզբը: Եպիսկոպոսը, որ վարդապետին
իշխանութիւն պիտի տայ, իր կարգին առած
պէտք է ըլլայ Մասնաւոր և Ծայրագոյն
Վարդապետութեան 14 աստիճանները^(*):
Արարողութեան միջոցին, եպիսկոպոսը
պէտք է բազմի վարդապետական աթոռի

վրայ: Սարկաւազը (կամ ուրիշ եկեղեցա-
կան մը) չղարշով ծածկուած զաւագանը
սրբատունէն (աւանդատունէն) կը բերէ և
կը կենայ եպիսկոպոսին քով:

Ա. ԱՍՏԻՃԱՆ, Արեւմտեան կողմ. Ծա-
րական (Դի., Ի հարաշարժ):

Խորտաֆիլակը^(*) յառաջ կ'անցնի և
բարձր ձայնով կ'ըսէ.

«Շայր Սուրբ, խնդրէ ի քեզ մայրս մե-
սուրբ եկեղեցի, ճանդերձ ամենայն ուխ-
օրս, զի կողեցսցի (զայս անուն) քանի
սպասաւորս ի պահել յասփնամ մասնաւոր
վարդապետութեան»:

Եպիսկոպոսը կը հարցաքննէ խորտաֆի-
լակը հասկնալու համար թէ ընծայեալը
ունի՞ր պահանջուած գիտութիւնը, ուղղա-
փառ է, և այլն, և տրուած հաստատական
պատասխանին վրայ, կ'առաջարկէ ընծայ-
եալին որ հրաժարի ամէն տեսակ հրձուած-
ներէ և աղանդներէ:

«Պարս ք քեզ, որդեակ, հրաժարի յամե-
նայն աղանդոյ հերձուածողաց, որք ընդդէմ
խօսեցան ուղղափառ հաւատոյն Քրիստոսի
Աստուծոյ մեղոյ»: Ընծայեալը կը յայտա-
բարէ հրաժարի բոլոր հերձուածողներէն և
աղանդաւորներէն յականէ յանուանէ, և
հետեւի ուղղափառ հայրերու, ճիշդ ինչ-
պէս յայտարարուած էր Կոչման առնել:

Ընթերցումներէ (Եւք. Գլ. 1-7. 17,
Առակք, Ա. 2-9, Եսայի, Զ. 1-10, Ե-
րեմիա, Ա. 1-12, Գործք, ԺԲ. 25-ԺԳ.
12, Ա. Կորնթ. ԺԲ. 28-31, Մատթ. Ժ.
16-27) ետքը, եպիսկոպոսը օրհնու-
թեամբ գաւազանը ընծայելին ձեռքը տա-
լով կ'ըսէ.

«Ա՛ռ զսուրբ գաւազանս ի ձեռաց հոգ-
ւոյն, ունել ի խնամութիւն քաղցել զբանն
կենաց ողջալիս վարդապետութեամբ յունկն
հաւատացելոց: Ծարակեանով (Ակ., Աշա-
կերաք Քրիստոսի) և Պահպանելով կ'ա-
ւարտի իմաստաւոր վարդապետութեան Ա.
Աստիճանի տըչութիւնը, որ կը կայանայ
ողջալիս վարդապետութեամբ Աւետարան

(*) Ետքը պիտի անդրադառնանք սա խնդ-
րին վրայ՝ թէ անպատճառ եպիսկոպոս պէտք
է ըլլայ վարդապետութիւն տուելը:

(*) Խորտաֆիլակը կրնայ ըլլալ եպիսկոպոս
մը, վարդապետ մը, քահանայ մը, սարկա-
ւազ մը:

քարոզելու մէջ: Ոլորամիջ վարդապետութիւնը մասնաւոր իմաստ ունի. այսինքն կը նշանակէ ոչ միայն քրիստոնէական հաւատքի ողջ, ուղղափառ քարոզութիւնը, այլ նաեւ մասնաւորապէս Հայ Եկեղեցւոյ ողջամիտ ուղղափառութիւնը: Ա՛ռ այս գաւազանը, ոչ թէ իմ ձեռքէն, այլ Սուրբ Հոգիէն, որով իշխանութիւն, իրաւունք կ'ունենան քարոզել հաւատացեալներու՝ ողջամիտ վարդապետութեամբ:

Բ. ԱՍՏԻՃԱՆ, Հարաւային կողմ.

Ընթերցումներէ (Թիւք. ԺԱ. 25-27, Եսայի, ԿԱ. 1-6, Ամովս, Է. 14-Ը. 2, Բ. Տիմ., Գ. 10-Գ. 2, Յովհ. Ի. 19-23) ետքը՝ միեւնոյն ձեռով եպիսկոպոսը գաւազանը կու տայ ընծայեալին և կ'ընէ:

Ա՛ռ եեզ իշխանութիւն ի նոգւոյն Մեքոյ ընդունել զեկրորդ աստիճան վարդապետութեան ուսուցանելոյ զգոհես եւ խրատելոյ զստեղծապէս:

Շարական (ԲԿ., Երրորդութիւն անբաժանելի) և Պահպանիչ:

(Մասնաւոր վարդապետը իրաւունք կ'ունենայ ցոյցենցուն ուսուցանելու, այսինքն անոնց՝ որոնք չեն զրտոր քրիստոնէական հաւատքը, անշուշտ ըստ ուղղափառ դաւանութեան Հայ Եկեղեցւոյ: Ստանկները խրատելու իշխանութիւնը կարելի է հասկընալ երկու կերպով. ա) Ժողովուրդեան մէջ ստանալ րնաւորութիւն ունեցողներուն խրատ, և այլի, և բ) հաւատքի կամ Եկեղեցւոյ վերաբերեալ խնդրութիւններու մէջ ստանալ եղողները: Ստուգել շատ փափուկ պաշտօն մըն է առի. եկեղեցական իշխանութիւնը իր պարտքը կը համարի այս կամ այն իմաստով ստանալներուն խրատ ուղղելու և զանոնք ուղղութեան բերելու գործը և այս պաշտօնը կու տայ վարդապետին, որմէ մեծ յարմարութիւն կը պահանջուի յաջողելու համար:

Գ. ԱՍՏԻՃԱՆ, Հիւսիսային կողմ.

Շարականէ (ԴԶ., Այսօր երկայնոցն) և ընթերցումներէ (Եովէլ, Գ. 19-22, Ա. Պետրոս, Գ. 15-22, Դկա. Թ. 1-6) ետքը՝ եպիսկոպոսը նոյն ձեռով կու տայ գաւազանը ընծայեալին և կ'ընէ:

Ա՛ռ զերրորդ աստիճան մասնաւոր վարդապետութեամբ՝ կարողութեամբ Հոգւոյն Մեքոյ կոչել յապաւստարութիւն զեկրորդեալս, եւ դարձուցանել զնորեալս ի գիտութիւն նմարտութեան: Սե դու յերեւել Հովաւապետին ընկալելիս գտնեալուս փառաց պսակն:

Շարական (ԱԿ., Որ սիրողդ էք) և Պահպանիչ:

Մեղաւորներու ընթացքը կտրել կեանքի գահալէժ ճամբուն վրայ, զղջում ներշնչել անոնց, այսինքն ապաշխարել տալ և մոլոր հաւատքի մարդոց ցոյց տալ ուղղափառ շաւիղը, կարեւոր գործեր են, բայց ամէն մարդու գործեր չեն: Անհատական համոզումներու խորը մտնել, եկեղեցւոյ մէջ, հաւատքի խնդրներուն մէջ դաւանանքի և ըմբռնումներու մեծութիւնն ու մարդկութիւնը պահպանելու աշխատիլ՝ իսկապէս առաքելի մը գործ է, և այս իշխանութիւնն է որ կը տրուի վարդապետին, ճկարողութեամբ Հոգւոյն Սրբոյն:

Դ. ԱՍՏԻՃԱՆ, Արեւելեան կողմ, քիմի վրայ.

Շարականներէ (ԴԶ., Երանելի սուրբ առաքեալք, և այլի) և ընթերցումներէ (Ա. Թագ., ԺԶ. 12-13, Յովնան, Ա. 1-5, Յակ. Գ. 1-12, Մկ. ԺԶ. 9-20) ետքը՝ եպիսկոպոսը ընդարձակ աղօթք մը կը կարդայ ընծայեալին վրայ: Այս աղօթքին առաջին մասը՝ «Սրնհեալ ես Տէր Աստուած մեր, ուղղուած է Հօր Աստուծոյ, իսկ երկրորդ մասը (Հանգիստը)՝ «Տէր Աստուած ամենազօր և մարդասէր Հոգի», Սուրբ Հոգւոյն, ուր ազգու արտայայտութիւններով կը խնդրուի Հօր Աստուծոյ խնամքը նորընծայ վարդապետին վրայ, որպէսզի արձակ համարձակ քարոզէ, առաքելական շնորհքով օժուի և Սուրբ Հոգիով կարող ըլլայ արիանալ յամենայն գործս բարութեան. մեղաւորները սրբէ, մոլորեալները դարձնէ, ազէտները լուսաւորէ, ստանալները կշտաւորէ, բարիները հաստատէ, վերջապէս քանաւոր հօտը հրաւիրէ Աստուծոյ թագաւորութեան:

Այս աղօթքէն ետքը եպիսկոպոսը ընծայեալին կու տայ գաւազանը և կ'ընէ:

«Ա՛ռ զչորհորդ աստիճան մասնաւոր վարչապետութեան ի ձեռնաց Հոգւոյն Սրբոյ, եւ երբ եւ քաղաքացիական սուրբ եւ զպահպան առաքելոց եւ մարգարէից, եւ զպատուէր օրինադրութեանց Հարցն Սրբոց՝ ողջամիտ վարդապետութեամբ ըստ Հայ Եկեղեցւոյ, առանց աշխատանց եւ երկիւղի ուստ եւ խրատեալ, սաստեալ, յանդիմանեալ եւ դարձեալ միխրատեալ ըստ առաքելոյն բանի: Եւ դու եղիցիս առաջի Տեառն մեակ առունց ամօթոյ եւ ծառայ ազնուական, գրեղով զանուն քո ի դպրութեան կենաց ընդ երջանիկ դասս սուրբ վարդապետաց»:

Շարական (ԳԶ., Ամսլք հաւատոյ), Պապականիւն եւ Հայր մեր:

Մասնաւոր վարդապետի գաւազանի տնէւթեան չորհորդ եւ վերջին բանաձեւը կը բովանդակէ թէ՛ առաջին երեք բանաձեւերու եւ թէ՛ Սրբաբնիկ իմաստները: Մասնաւոր վարդապետը հրամայ իր իրաւունքին ամբողջ կալուածին տիրացած է. ան պիտի քարոզէ Նոր կտակարանը եւ մարգարէութիւնները, պիտի հետեւի Սուրբ Հայրերու եւ պիտի քարոզէ Հայ Եկեղեցւոյ «ողջամիտ վարդապետութեամբ». աշուտութիւն պիտի չընէ, իր Ժողովրդին մէջ աւանդուն հետ հաւատարմաց պիտի վարուի իրր վարդապետ, անվար պիտի քարոզէ, իր խօսքերը չիտակ պիտի ըլլան, պիտի խրատէ, պիտի ստատէ, պիտի յանդիմանէ եւ Նորէն վշտացած սրտերը պիտի շինէ, պիտի մխիթարէ, Այս պայմաններով վարդապետը պիտի ըլլայ աշխատանքի ամօթոյ (Բ. Տխմ., Բ. 15) եւ «ծառայ ազնուական» (Մատթ. Ին. 21, Ղկո. ԺԺ. 17) եւ դասակից պիտի ըլլայ երջանիկ վարդապետներուն:

Մասնաւոր վարդապետի իշխանութիւնը՝ նախկին Մայրապետութեան, շատ սահմանափակ է, որովհետեւ կը կայանայ պարզապէս քարոզութեան մէջ, այսինքն՝ Մայրապետի վարդապետի իշխանութեան մէկ մասին գործադրութեան մէջ. արդէն այս է պատճառը՝ որ մասնաւոր կը կոչուի տըրուած իշխանութիւնը:

Ուրիշ պատճառ ըլն ալ, որ հետեանքն է տրուած սահմանափակ իշխանութեան սահման. Հայ Եկեղեցւոյ հնա

թեան եւ կանոնին համեմատ, մասնաւոր վարդապետը կը քարոզէր ուր որ ուզէր, բայց տեղւոյն Եպիսկոպոսին կամ Առաջնորդին արտօնութեամբ, մինչ Մայրապետի վարդապետը ամէն տեղ կրնար քարոզել՝ առանց այդպիսի արտօնութեան մը սպասելու: Թէեւ, նախորդ գլուխներէն մէկուն մէջ, մենք տեսանք՝ որ փափկանկատութիւնները յարգելու համար, այս մասին ալ կանոնական պատուէրներ դրուած են:

2.

2. ՄԱՐԿԱՎԱՅԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետին տրուած իշխանութեան երկրորդ մասը, Մայրապետի վարդապետութիւնը, տասը աստիճաններ ունի՝ որոնք կը տրուին դարձեալ եկեղեցւոյ չորս կողմերը:

Պաշտամունքը կը կատարուի Գիշերային Ժամերութեան վերջը եւ Առաւօտեանին սկիզբը, ճիշդ առաջին մասին պէս:

Գաւազանը առաջուանէ զարդարուած պէտք է ըլլայ եւ դրուած սեղանի վրայ: Գաւազանը զարդարուած կ'ըլլայ կամ ճերմակ, կամ կարմիր, կամ մանիշակ եւ կամ ուրիշ որեւէ գեղեցիկ գոյնով շղարշով մը, կամ քօղով մը, որու ծայրերն ու եզրերը ներքին ոսկեթել բանուած են:

Ա. ԱՍՏԻՃԱՆ, Արեւմտեան կողմ.

Եպիսկոպոսը հանդիսաւորապէս կու գայ եկեղեցւոյ դուռը, Արեւելեան կողմը, երբ զպիրք կ'երգեն «Հրաշափառ Աստուած» (ԴԶ.) շարականը, եւ կը բազմի Ժողով վրայ, երեսը դէպի արեւելք. ընծայեալը իր առջեւ ծնրադիր, եւ ռարկաւազը (կամ ուրիշ եկեղեցական մը) զարդարեալ գաւազանը իր ձեռքը՝ Եպիսկոպոսին քով:

Շարական (ԴԶ., Գաւազան զօրութեան վրայ քո) ետքը՝ խորատափրակը իր խօսքերը Եպիսկոպոսին ուղղելով կ'ըսէ.

«Նախ սուրբ, խնդրեմ ի քեզ մայրս մեր սուրբ եկեղեցի հանդերձ ամենայն ուխտիս, զի կոչեցես (գայս անուն) բանի սպասաւորս ի պատիւ աստիճանի Մեծի վարդապետութեան»:

Արտասուած Այս Զարգացման, 1906

(Շարունակի՛ր՝ 9)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԻՈԹԱՆՊՈՒԼԻ

Ս. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

14^{րդ} ԵՒ 15^{րդ} ԳԱՐԵՐՈՒՆ

Վիեննայի Մխիթարիանց թ. 336 ձեռագիրը (Քերականությունը եւ Լուծումն նսայեայ վարդապետի) ունի հետեւեալ յիշատակարանը.

Արդ եղև գրաւ գրութեան սորա ի յաւաւարհս Բունաց ի քալախս Կոստանդինուպոլիս, ընդ հովանեաւ սուրբ Սարգիսի, ձեռամբ Աստուածատու արքեպիս ի թվականն ՊԹ (1360) ... (1):

Համանուն եկեղեցի մը յիշուած է նաեւ Անկիւրիոյ Կարմիր վանքին թ. 284 ձեռագրին (Սայի Նչեցիի Քերականությունը եւ Մեկնությունը Քերականին) յիշատակարանին մէջ. Դրիշը՝ Ստեփանոս կ'ըսէ.

Գրեցաւ ի թուին Հայոց ՊԹ (1361) ի Կոստանդնուպոլիս, ի մոս ի Ղալաղան, ընդ հովանեաւ սուրբ Սարգիսի ... (2):

Այս Ս. Սարգիս եկեղեցին, որ գոյութիւն ունէր Խթանպոլի գրաւումէն առաջ, տարբեր է Գում-Դափուի համանուն եկեղեցիէն, որուն մասին տես Վ. Յ. Թորգոմեան, Ներսէս Զեւղիի Քեթիւքեան Ստաւրոյ Պատմութիւն, էջ 8, 50, 51, 147, 231 և 234:

Վ. Յ. Թորգոմեան, հիմնուելով երկրորդ յիշատակարանին վրայ, կը խորհէր թէ այս Ս. Սարգիս եկեղեցին կը գտնուէր Ղալաթիա եւ թէ թերեւ Ղալաթիոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, կառուցուած 1391ին, բարձրացած էր ետոր գետինի վրայ(3), և քանի որ տարի ետք այս կարծիքը կը փոխէր հաստատ համոզման (Կոնստ., 19 Նոյմ. 1938), Նոյն ատենները, Բարգէն Սպիսկոպոս Կիւլէսէրեան (Ուրդ-Յէ Տրեշոյց Աշխատք Լիւթաւանդ, 1925, էջ 328) առանց տարակոյտի Ս. Սարգիսը, Ղալաթիոյ մէջ կը գտնէր և Նոյն համոզումը կը կրկնէր 1933ին (Զաւարէնց Տրեքէթ, Կ. Պոլիս, 1933, էջ 131-132): Ըստ Արշակ Ալապոյանեանի ալ «հաւանական է թերեւ կարծիք թէ Ս. Սար-

գիս կը գտնուէր Ղալաթիոյ արդի եկեղեցւոյն տեղը և բնաւ Կ. Պոլսոյ բուն քաղաքին մէջ, ուր Ս. Սարգիս անուն եկեղեցի մը Յունաց ոստիւթիւնը հրաւիրելէ զատ ոչ մէկ նշանակութիւն կրնար ունենալ, բան մը որ Լատին-Ճինովացիներու տիրապետութեան տակ գտնուող Ղալաթիոյ մէջ կրնար անշուարտ անցիկը» (Նոյմ Լուր, Կ. Պոլիս, 16 Նոյեմբեր 1928):

Ղալաթիոյ մէջ Ս. Սարգիս անուն եկեղեցի մը գոյութեան վարկածին կրնայ նպաստել երրորդ յիշատակարան մը, գրուած 1398ին, «ի քալաղն քալաղան, հունդէպ Կոստանդինուպոլիս»: Զեռագրիւր (Սարգիս Շնորհապարի Մեկնութիւն թղթոյն Կաթուղիկէի) խոսած է մղտեսի Արքանաթի համար, որ ռեք զմատեանս սուրբ ի մեծ եւ յաւազ եկեղեցին ի սուրբն Սարգիս» (4):

Անուններուն նայութենէն անհրաժեշտօրէն կարելի չէ հետեցնել, սակայն թէ 1361ին և 1398ին յիշուած համանուն եկեղեցիները նոյնն են. որովհետեւ առաջինը կը գտնուէր «ի մօտ ի Ղալաթան», իսկ երկրորդը՝ «ի քալաղն քալաղան»: Առաջինը Ղալաթիոյ մերձակայ է, երկրորդը՝ Ղալաթիոյ մէջ:

Ոնցիւրը աւելի կը կնճռոտի չորրորդ յիշատակարանով մը, որ գրուած է 1475ին, Խթանպոլի գրաւումէն քսաներկու տարի ետք. և որուն մէջ ալ յիշուած է Ս. Սարգիս եկեղեցի մը և անունը այն թագին ուր կը գտնուէր:

Յիշատակարանը կը վերաբերի Երեանի Մատենադարանին թ. 7831 Աւետարանին: Զեռագրին վերջին տէրը կը գրէ.

Ի թվականի Հայոց ԶԻԻ (1475), յունիս ամսոյ Զ (6) Խամպիլացիին առին զԿաթայն, եւ Կրեցաւ սուրբ Աւետարանս եւ բերաւ լիւսըմպալ. եւ ես Աւետարանս գնեցի եւ եղի սրբոյն Սարգիս օթեման, ի յիշատակի վերացման Խաչի կիրակին:

Զվիւրջն ստացաւ սուրբ Աւետարանն ըզպարոն Աւետիքն յիշեցիքն հոգեւոր ձեռնովմ, որ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի յալազեպան, որ գրեալ ի Կաթայն եւ բերին ի լիւսըմպալս, ի յԱլթորոսիայի մահալան, ի դուռն սրբոյն Սարգիս զուրաւարին(5):

Ալթորոսիա աղաւաղումն է Ալիա Թեոդոսիա (Սրբուհի Թեոդոսիա) քաղաքն:

Այս սրբուհիին անունով վանք մը կը գտնուէր Ոսկեղջիւրի վրայ, Թեոդոսիայի Գուռին մօտերը, որ կը համապատասխանէ Ոսկեղջիւրի վրայ այժմեան Այա-Գափուին, Ճիպպլիի և Ֆինեիի միջև (9), 15րդ դարուն, Ֆաթիհի վազմիրէններուն մէջ այս թաղը կոչուած է Այա Քենիսուսը մահալլէսի (10) (Այա եկեղեցիի թաղ), Մուսթաֆա փաշայի բաղնիքին մօտերը:

Հոտ Անճելիլլը, որ գրած է 1468էն հոտ, Իսթանպուլ փոխադրուած Տրապիզոնցիները հաստատուած էին Ոսկեղջիւրի եկեղեցը, Ֆինեիի մօտերը (9), ճիշդ այն շէնքին մէջ ուր կը գտնուէր «Ալթոքոսիայի մահալլան»:

Այսպէս ուրիշ, 1360էն մինչև 1475, Բիւզանդական և Օսմանեան իշխանութեանց օրով, Կոստանդնուպոլսոյ մէջ Ս. Սարգիս անուն եկեղեցիներ յիշուած են մինչև այսօր չորս անգամ:

Այս եկեղեցիներէն երկուքին վայրերը որոշապէս յիշուած են: Մէկը, յիշուած 1398ի յիշատակարանին մէջ, կը գտնուէր «ի քալաֆն իսլաւսան» և նկատուած էր «մեծ եւ աւագ եկեղեցի» մը: Գրիշը, աւագ բառով արգիօք ըսել կ'ուզէր թէ համանուն փոքր եկեղեցի մըն ալ կար, թէ պարզապէս մեծ բառին իբրեւ ստատկացուցիչ հոմանիշ գործածած է գտն: Ղալաթիոյ Ս. Գրիգոր Հուսաւորիչ եկեղեցին, որ կառուցուած է 1391ին, չի կրնար, հետեւաբար, Ս. Սարգիս եկեղեցիի մը գետնին վրայ շինուած ըլլալ: Եթէ այդպէս ըլլար, ինչո՞ւ Կոս կամ Կոզմաս այս վերջին եկեղեցիին համար հող մը պիտի գնէր: Այս յիշատակարանը կը հաստատէ ուրիշ թէ Իսթանպուլի գրաւումէն առաջ և հոտ Ղալաթիոյ մէջ երկու հայկական եկեղեցիներ քոյութիւն ունէին: Արգիօք մէկը էջմիածնի և միւսը Հոսփի կապուած հայերուն յատուկ էր:

Երկրորդ Ս. Սարգիսին վայրի ալ որոշապէս յիշուած է Ոսկեղջիւրի վրայ, Այա Քենոսիայի (Այա Քենիսուսը) թաղին մէջ: Թերեւս յունական եկեղեցի մըն էր. զոր Ֆաթիհ յանձնած է Տրապիզոնէն գաղթած հայերուն. բայց թերեւս գոյութիւն ունէր քաղաքին գրաւումէն առաջ իսկ: Այս թէոդոսիա Դրան թաղը կը թուի մաս կազմած ըլլալ այն հողամասին որ Ոսկեղջիւ-

րին վրայ, այժմեան Եէմիշ իսքեւէսիին և Էմին Էօնիւիին միջև կը գտնուէր ու կերկարէր գէպի վեր և կը գտնուէր վենետիկեան իշխանութեան տակ: Ծանօթ է որ Պոլսոյ գրաւման առին Հայերը և Հրեաները կը գտնուէին Վենետիկի պալլին պաշտպանութեան և իրաւաւորութեան տակ:

Բայց ո՞ւր կը գտնուէին 1360ի և 1361ի յիշատակարաններուն մէջ յիշուած Ս. Սարգիսները: Դատելով երկու յիշատակարաններուն թուականներուն մերձաւորութենէն, ներքին է խորհիլ թէ երկուքը միևնոյն եւ եկեղեցին են, յիշուած մէկ տարուան տարբերութեամբ: Ներքին է նաև խորհիլ թէ «ի մօս ի Ղալաղան» գտնուած եկեղեցին Այա թէոդոսիայի թաղին Ս. Սարգիսն է, և թէ գրիշը եթէ եկեղեցիին Ղալաթիոյ մօտ ըլլալը յիշած է, պատճառը այն է որ եկեղեցին Ղալաթիոյ վենետիկեան իշխանութեան պաշտպանութիւնը կը վայելէր և կախուած ունէր Ղալաթիոյ Հայոց կրօնական իշխանութենէն: Պէտք է սպասել սակայն, որ նոր յայտնութիւններ հաստատեն կամ հերքեն այս ենթադրութիւնները:

ՀԱՅԿ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

(1) Թ. Տաշեան, Յուցակ հայերէն ձեռագրաց մասնագրամի Միքարեանի վիճեմ, էջ 782բ: Տես նաև Վ. Թ. Թորգոմեան, Երևանի Ձեպպիի Քեօմիւրեան Սամաթոյ Պատմութիւն, Վիեննա, Ա., 1915, էջ 275, Բ., 1932, էջ 485 և Լ. Խաչիկյան, ԺԳ. դարի հայերէն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Երեւան, 1940, էջ 446:

(2) Բարգէն Կաթողիկոս (Կիւէսէրեան), Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Անկիւրիս Կարիւր Վանոց եւ Երեւանից, Անթիլիս, 1957, էջ 1220 և Վ. Թ. Թորգոմեան, անդ, էջ 484:

(3) Վ. Թ. Թորգոմեան, անդ, էջ 484:

(4) Լ. Խաչիկյան, անդ, էջ 622-623:

(5) Լ. Խաչիկյան, ԺԳ. դարի հայերէն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Մասն Բ, Երեւան, 1958, էջ 389:

(6) J. Janin, *Constantinople Byzantine*, Paris, 1950, p. 271.

(7) Tahsin Oz, *Zwei Stiftungskunden des Sultan Mehmed II. Fatih*, Istanbul, 1935, pp. 54; *Fatih Mehmed II. Vakfiyeleri*, (Türk Vakfiyeleri, № 1), Ankara, 1938, pp. 137, 138, 240:

(8) Angiolello, *Histoire des Ottomans et des Persans*, Ed. Jean Reinhard, Buenos Aires, p. 45.

ԳԻԼԳԱՍԷԴԻ ԳԻՒՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ՏԱԽՏԱԿ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ՍԻՒՆԱԿ ԱՌԱՋԻՆ

1. — Գիլգամէշ իր զարհկամին՝ էնկի-զուին համար,
2. — կողքայ դառնորէն և կը թափառի անապատին մէջ.
3. — Եւրր ևս մեռնիմ, էնկիզուի նման պիտի չըլլամ.
4. — կսկիծը մտած է սիրտս.
5. — կը վախում մահէն և կը թափառի անապատին մէջ.
6. — զէպի Ուտնապիշտիմը՝ Ուրարա-Տուտուի որդւոյն
7. — ելած եմ ճամբայ և ճեպով պիտի երթամ իր մօտ.
8. — երբ կը հասնէի լեռնային կիրճերը գիշերով.
9. — կը տեսնէի առիւծներ և կը վախնայի.
10. — բարձրացուցի զուխս.՝ Սինին ազօթեցի.
11. — իմ ազօթքները բարձրացան աստուածներու [...].
12. — [...] պահպանէ զիս:
13. — [Իշիբեր ան] կը պահէր և արթնացաւ երազէ մը.
14. — [...] կը ցնծային կեանքով.
15. — առաւ իր) տապարը իր ձեռքը,
16. — քաշեց [սուր]ը իր գօտիէն.
17. — Նե[տի(?)] մը պէս խոյացաւ անոնց միջև.
18. — հարուածեց [...] և (զանոնք) կտորներու վերածեց.
- 19-28. — (Այս տողերը չափազանց կըցկըտուր են թարգմանութեան համար),
(Սիննակին մնացեալը փշրուած է. Գիլգամէշ կը հասնի լեռնաշղթայի):

ՍԻՒՆԱԿ ԵՐԿՐՈՐԴ

1. — Լերան անունն է Մաշու.
2. — երբ կը հասնի) Մաշու լեռը.
3. — որ հանապազորդ կը հսկէ [արև]ածագին [և արեամուտին],
4. — որուն զագաթ(ները) կը հ[առնին] երկնքի կամարը,

5. — (և) որուն լանջը կը հասնի մինչև ստորերկրայ աշխարհը.
 6. — կարիճ-մարդիկ կը հսկեն իր դրան մօտ.
 7. — անոնք որոնց սարսափը տարկու է և որոնց ակնարկը՝ մահ.
 8. — որոնց ստեղծութիւնը քննկէն լեռները.
 9. — որոնք արեւածագին և արեամուտին կը հսկեն արեւուն:
 10. — Եւր Գիլգամէշ տեսաւ զանոնք, ահով
 11. — և երկուզով նսեմացաւ.
 12. — վերագտաւ իր հանդարտութիւնը և մօտեցաւ անոնց.
 13. — կարիճ-մարդը կը կանչէ իր կինը.
 14. — Եւն որ եկաւ մեր մօտ, իր մարմինը մարմինն է աստուածներու:
 15. — կարիճ-մարդուն կինը կը պատասխանէ անոր.
 16. — «Անոր երկու (երրորդը) աստուած է, մէկ երրորդը՝ մարդը:
 17. — կա[րիճ-մ]արդը կը կանչէ անձը,
 18. — ըսելով (այս) խօսքերը աստուածներու [զատակին].
 19. — «Ինչո՞ւ այսքան» երկար ուղևորութիւն [ես կատարած].
 20. — [ինչո՞ւ հասած ես] իմ մօտ,
 21. — [կտրելով ծովեր] որոնց անցքը դժուարին է.
 22. — [նպատակը] քու [զա]լուն պիտի ուզէի զիտնայ:
- (մնացեալը փշրուած է)

ՍԻՒՆԱԿ ԵՐՐՈՐԴ

- 1-2. — (փճացած):
3. — «Ուտնապիշտիմին՝ հօրս համար [եկած եմ],
4. — որ մտաւ [աստուածներու] ժողովին մէջ. (կեանքի փնտրտութիւն համար).
5. — կեանքի և մահուն մասին [պիտի հարցնէի].
6. — կարիճ-մարդը բացաւ իր բերանը [և ըսաւ].
7. — խօսելով [Գիլգամէշ]ին:
8. — «Ոչ ոք երած է, Իլիգամէշ, [որ կըցած է իրագործել ասիկա].
9. — ոչ ոք [կտրած] է լեռնային ուղիները.
10. — տասներկու փառսխ ներսը [...],

11. — Թանձր է խաւարը և [ւոյս] չ[կայ] .
 12. — արեւածագին [. . .],
 13. — արեւմուտին [. . .],
 14. — [արեւ] յամուտին . . . ,
 15-20. — (Ֆեացեալը ֆլեռոտած) :

Ս Ի Խ Ն Ա Վ Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

(սկիզբը փշրուած)

33. — «[Ըլլայ ան] վերտի [և տանջանքի] մէջ .
 34. — ցուրտի կամ [տաք] ի մէջ ,
 35. — հառահեղով [և արտասուելով, պիտի երթամ] :
 36. — [բաց] հիմա [լիբան դուռը] :
 37. — Կարեւորագոյն [բացաւ իր բերանը և բաւ] :
 38. — Գիւղամէջ [. . .]
 39. — «Գնա, Գիւղա[մէջ . . .],
 40. — [. . .] Մաշտի լիւնները ,
 41. — [. . .] լիւնները (և) լիւն[նաշղթաները] ,
 42. — ապահով կերպով թող [. . .] .
 43. — լիբան դուռը [բաց է քցել] :
 44. — [ներք] Գիւղա[մէջ լսեց ասիկա] ,
 45. — [ուշադրութիւն ըրաւ կարեւորագոյն] խօսքին :
 46. — Արեւու ճամբու երկայնքին [գնաց(?)].
 47. — մէկ փարսախ մը [ճամբորդեց] ,
 48. — Թանձր է խաւարը և [ւոյս չկայ] .
 49. — ոչ[ինչ] կրնայ [տեսնել իր առաջ և իր ետին] .
 50. — երկու փարսախ [ան ճամբորդեց] .

Ս Ի Խ Ն Ա Վ Զ Ի Խ Գ Ե Ր Ո Ր Դ

(սկիզբը փշրուած)

23. — Զորս [փարսախ ան ճամբորդեց] .
 24. — Թանձր [է խաւարը և [ւոյս չկայ] .
 25. — ոչ[ինչ] կրնայ [տեսնել իր առաջ և իր ետին] .
 26. — հինգ փարսախ [ան ճամբորդեց] .
 27. — Թանձր է խաւարը և [ւոյս չկայ] .
 28. — ոչ[ինչ] կրնայ [տեսնել իր առաջ և իր ետին] .
 29. — [վեց փարսախ ան ճամբորդեց] .
 30. — Թանձր է խաւարը և [ւոյս չկայ] .
 31. — ոչ[ինչ] կրնայ [տեսնել իր առաջ և իր ետին] .

32. — եթէ փարսախ ճամբորդելէ վերջ [. . .],

33. — Թանձր է խաւարը և [ւոյս] չ[կայ] .
 34. — ոչ[ինչ] կրնայ [տեսնել] իր [առաջ] և [իր ետին] .
 35. — ութը փարսախ [ան ճամբորդեց, և] կը պոռայ(?) ,
 36. — Թանձր է խաւարը և [ւոյս չկայ] .
 37. — ոչ[ինչ] կրնայ [տեսնել] իր [առաջ] . [և] իր ետին .
 38. — ինը փարսախ ան ճամբորդեց և կը զգայ(?) հիւսիսային հողմը .
 39. — [. . .] իր դէմքը .
 40. — Թանձր է խաւարը և [ւոյս չկայ] .
 41. — [ոչինչ] կրնայ [տեսնել] իր [առ] աջ [և] իր ետին .
 42. — [տասը փարսախ] [ուղև] ընկէ [վերջ] ,
 43. — [. . .] մօտ է .
 44. — [. . .] փարսախ .
 45. — [տասը] մէկ փարսախ ուղևորելէ վերջ կու գայ դուրս արեւ[ծագէն] առաջ .
 46. — [տասնեկու փարսախ ուղևորելէ վերջ] , [ւոյս է] .
 47. — [քարեր] ու պուրակը տեսնելով, կը մօտենայ . . .
 48. — սարդիոնը կը կրէ իր պտուղը .
 49. — որթեր գեղատեսիլ կը կախուին իրմէ .
 50. — լըլաքաբը կը կրէ . . .
 51. — կը կրէ նաև հաճոյատեսիլ պտուղ :

Ս Ի Խ Ն Ա Վ Ե Յ Ե Ր Ո Ր Դ

(սկիզբը փշրուած)

- 24-36. — Այս ամբողջ տիւնակը չափազանց կցկտուր է թարգմանութեան համար .
 Ֆեացեալ ծայրատուած մասը նկարագրած ըլլալ կը թուի թանկագին քարերու պուրակը :
 37. — Սիգ[ուրին՝ գինետան աղախինը] , որ կը բնակի ծովեզրը .
 (Յիշատակարան)
 38. — [Տասը] մէկերորդ տախ[տակ] օձն որ տեսաւ ամէն ինչ ուր, Գիւղա[մէջ] ի շարքէն .
 39. — Աշուրբանիպաղի ապարանքը .
 40. — աշխարհի թագաւոր, թագաւոր Ասորիստանի .

ՅԱԽՅԱԿ ՅԱՍՆԵՐՈՐԴ

Հին Բարեւական բնագիրը

(սկիզբը փշրուած)

1. — Ե...
2. — Անոնց մորթորով [կը զգեստաւորուի] (և) կ'ուսէ միս.
3. — ... Գիւղամէշ, որ երբեք չէ պատահած,
4. — [այնքան տառն որ (?)], իմ բուքը կը քշէ ջուրերը:
5. — Շամաշ կը տանջուէր, գնաց անոր մօտ,
6. — (և) ըսաւ Գիւղամէշին.
7. — «Գիւղամէշ, ո՞ր կը վազես,
8. — կեանքը զոր կը փնտոնաւ պիտի չգտնես»:
9. — Գիւղամէշ ըսաւ անոր՝ արի Շամաշին.
10. — «Բաւելէ (և) վազելէ վերջ արձակադաշտի վրայ,
11. — պիտի հանգչեցնեմ գլուխս գետինը,
12. — որպէսզի կարենամ քնանալ բոլոր տարիները.
13. — Թող իմ աչքերը տեսնեն արեւ որպէսզի կարենամ յագնել լոյսով.
14. — խաւարը կը փարատի երբ լոյսը բաւարար է.
15. — ով որ մահով մեռած է, կարենայ տեսնել արեւուն լոյսը.

ՍԻՒՆԱԿ ԵՐԿՐՈՐԴ

(Սկիզբը փշրուած է. Գիւղամէշ կ'ուզէ իր խոսքերը գինեւան աղախին Սիդուրիին).

1. — «Ով որ գնաց իմ հետ բոլոր զըր- [կանքներու] ընդմէջէն,
2. — Էնկիդուս, զոր կաթողին կերպով կը սիրէի,
3. — որ գնաց իմ հետ բոլոր զրկանքներու ընդմէջէն,
4. — ան երթարկուեցաւ մարդկութեան ճակատագրին.
5. — տիւ և գիշեր ողբացի իր վրայ,
6. — չյանձնեցի զինքը թաղուելու, (խորհելով),
7. — բարեկամս պիտի ելլէ ի վերջոյ կոծէս վերջ.
8. — եօթը ցերեկ և եօթը գիշեր,
9. — մինչև որ որքը ինկաւ իր գէմքին վրայ.

10. — իր մեռնելէն ի վեր, կեանք չեմ գտնիր.
11. — որսորդի մը պէս թափառեցայ արձակադաշտին վրայ,
12. — արդ, ով գինեւան աղախին, որ կը տեսնեմ քու գէմքը,
13. — չտեսնեմ մահը որմէ կը զարհուրեմս,
14. — Գինեւան աղախինը ըսաւ անոր՝ Գիւղամէշին.

ՍԻՒՆԱԿ ԵՐՐՈՐԴ

1. — «Գիւղամէշ, ո՞ր կը վազես,
2. — կեանքը զոր կը փնտոնաւ պիտի չգտնես գտնել.
3. — երբ աստուածները ստեղծեցին մարդկութիւնը,
4. — մահը սահմանեցին մարդկութեան,
5. — կեանքը վերապահեցին իրենց.
6. — դու, ո՞վ Գիւղամէշ, թող քու որս վայնը ըլլայ լի.
7. — եղիր ցնծուն տիւ և գիշեր,
8. — թող հանապազօր ուրախութիւն ըլլայ.
9. — տիւ և գիշեր պարէ և խաղա.
10. — Թող քու հանգիստը ըլլայ մաքուր,
11. — քու գլուխը ըլլայ լուացուած, լողացիր ջուրի մէջ.
12. — զուգուրայ փոքրիկին վրայ, որ կը բռնէ քու ձեռքը.
13. — Թող կինը ուրախանայ քու ծոցին մէջ,
14. — այս է ճակատագիրը [մարդկութեան ...]»:

ՍԻՒՆԱԿ ԶՈՐՐՈՐԴ

1. — Իր ցասումին մէջ զանոնք կը փճացնէ.
2. — կը վերադառնայ և վեր կ'ելլէ անոր մօտ.
3. — իր աչքերը կը տեսնեն Սուրսունաբուն.
4. — Սուրսունաբուն կ'ըսէ անոր՝ Գիւղամէշին.
5. — «Ըսէ ինծի, ի՞նչ է քու անունը,
6. — ես Սուրսունաբուն եմ, հեռաւորն Ուտնապիւտիին պատկանող»:
7. — Գիւղամէշ ըսաւ անոր՝ Սուրսունաբունին.
8. — «Գիւղամէշ է իմ անունը,
9. — որ եկած է Ուրուկէն՝ Անուի տունէն,
10. — որ կտրած է լեռները,

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ
ՆՈՒԻՐՈՒՄԸ
ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ
ՕԲՍՅՈՐՏԻ ՄԵՋ**

Նոր Կտակարանի ուսումնասիրութեան նուիրուած Միջազգային Համագումար մը տեղի ունեցաւ Օքսֆորտի մէջ Սեպտեմբեր 11-15 (1961) օրերու ընթացքին, կազմակերպութեամբ Christ Church (Օքսֆորտ) աստուածաբանութեան փրօֆէսէօր Դոկտօր Crossի: Սոյն Համագումարը կը յաջորդէր 1957 Սեպտեմբերին կայացած այն Համագումարին՝ որ զբաղեցաւ Չորս Աւետարաններու ուսումնասիրութեամբ:

Ինչպէս միշտ, նաեւ այս անգամ Եւրոպայի բոլոր երկիրներէն, Ամերիկայի և Անգլիոյ յայտնի համալսարաններէն հրաւիրուած էին հեղինակաւոր փրօֆէսէօր-դասախօսներ, խօսելու և մասնական նիւթ դարձնելու համար Նոր Կտակարանի վերաբերեալ այլազան և մանրամասնեալ հարցեր, համաձայն կանխաւ պատրաստուած ծրագրի մը: Բաց աստի, 600է աւելի ունկնդիր-մասնակցողներ կային հնգօրեայ Համագումարին, մեծ մասամբ եկեղեցականներ՝ ներկայացուած Արեւելեան և Արեւմտեան բոլոր Եկեղեցիներէն — Հայց. Եկեղեցին ևս ունէր իր ներկայացուցիչը —, և մասամբ ալ համալսարանականներ՝ որոնք ուղղակի կամ անուղղակի կերպով կը հետաքրքրուէին Նոր Կտակարանի ուսումնաս-

տիրութեամբ: Համագումարը կը վայելէր հովանաւորութիւնը Քէնթըրպըրիի Արքեպիսկոպոս Դոկտօր Բէմզլիի, որ կատարեց բացումը ներկայացնելով Քրիստոսի Չարաւանաց և Խաչելութեան դէպքերը ըստ չորս Աւետարանիչներու:

Ներկայ գրութեան նպատակն է տալ, կարելի մանրամասնութեամբ, համառօտ բովանդակութիւնը այն դասախօսութեանց և վերլուծութիւններուն՝ որոնց կարողացանք ներկայ ըլլալ և հետեւիլ: Համագումարի ծրագրին պիտի հետեւինք, սակայն անհրաժեշտ է նախ տալ ցանկը հետեւեալ տասը հիմնական հարցերուն՝ որոնց շուրջ կը դասնային բոլոր վերլուծական դասախօսութիւնները. —

1. Աւետարան ըստ Մարկոսի.
2. Հարցեր Յովհաննոս Գրութեանց վերաբերեալ.
3. Առաքելական Շրջանը.
4. Պօղոս Առաքեալի Ամսարանութիւնը.
5. Երբայցեոց Թուղթը.
6. Յակովբայ Առաքելոյն Թուղթը.
7. Քրիստոսաբանական Հարցեր. [նը.
8. Նոր Կտակարանի Վախճանաբանութիւն.
9. Նոր Կտակարանի Պարականոն Գիրքերը.
10. Պատմութիւն և Աւետարանները:

Օրական ծրագիրը կազմուած էր հետեւեալ ձևով. —

Ա. — Կէսօրէ առաջ.

1. Ս. Գրական ընթերցում և մեկնաբանութիւն.
2. Չորս դասախօսութիւններ՝ երկու խումբի բաժնուած.
3. Համառօտ ուսումնասիրութեանց հաղորդում հինգ համասեռ և յաջորդական ներկայացող, բաշխուած եօթը խումբերու վրայ:

Բ. — Կէսօրէ վերջ.

4. Ներկայացում տասը հիմնական հարցերու, երեքական ստորաբաժանութիւնով, բաշխուած երեք օրերու վրայ.
5. Երկու յաջորդական դասախօսութիւններ:

ԲԵ. 11 Սեպտեմբեր.

Երկուշաբթի Համագումարին բացումը կատարեց Քէնթըրպըրիի Արքեպիսկոպոս Դոկտօր Բէմզլի, որ Օքսֆորտի Համալսարան-

11. — երկար ուղևորութիւն մը, արեւա-
[ձագէն].

12. — հիմա որ կը տեսնեմ քու դէմքը,
Սուրբունաբու,

13. — ցոյց տուր հեռաւորն Ուտնապիշ-
տի Լըն:

14. — Սուրբունաբուն [ըսաւ] անոր՝ Գիւ-
գամէշին:

(Ճանցեալը փչրուած)

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ՎՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ
(Շարունակելի՝ 13)

րանի ղեկավարներուն իր շնորհակալութիւնը յայտնելէ ետք, անդրադարձաւ Համագումարին բերելիք իր մասնակցութեան երկու ձեւերով. նախ՝ Արքեպիսկոպոսական իշխանութեամբ կը հաստատել անհրաժեշտութիւնը կայանալիք Համագումարին, և երկրորդ՝ որպէս երբեմնի դասախօս և Ս. Գրական բանասէր, իր գործօն մասնակցութիւնը կը բերէր անոր:

Վերլուծելով Գրիստոսի Զարչարանաց և Ուսելուծեան ներկայացումները, Դուկոր Բէմգի նկատի առաւ Ուսելը և անոր կցուած չարչարանքը, և միւս կողմէն՝ Գրիստոս, որպէս Աստուած, Տէր և ծառայ, որ իր փրկչական գործովը պատմութեան վախճանական նպատակը հաստատել մարդկութեան: Ան Աւետարաններու ջատագովական, Ս. Գրական և ծիսական պատմութիւններուն ընդմէջէն հետեւեալ հաստատումները ւրաւ. —

ա) Յիսուս անմեղ Անձ մըն էր: Այս կը հաստատուէր այն կարծեցեալ յանցանքներով՝ որոնց հարկադրաբար ենթարկուեցաւ Ան: Նաեւ կայսերական շրջանակներու մէջ Յիսուսի դէմ, որպէս ոճրագործի, ոչ մէկ զատապարտութիւն չէր արձանագրուած: Աւետարանիչներ կը յայտնեն Յիսուսի անմեղութիւնը ջատագովական և վարդապետական տողերով:

բ) Յիսուս մեռաւ զբոս Գրոցոյ, Հրեայ քրիստոնեաներուն համար մարգարէութիւնները իրենց լըումը՝ կը գտնէին Յիսուսի Ուսելութեամբ:

գ) Յիսուսի մահը Պատարագ մը եղաւ: Առաջելական գրութիւնները «Արեամբ Ուսելութեան» ղէպքը կը պատմեն: Գրիստոնէական հնագոյն գրականութիւնը պատարագով, չարչարանքով և պատեքով մեկ նաբանք Գրիստոսի խաչելութեան ղէպքը: Գրիստոս մեռաւ որպէս ձեմարիք Պառարագ — պատեք —:

Մեր Տիրոջ չարչարանքի և խաչելութեան ղէպքը հետեւեալ արձագանքը գտած է Գրիստոնէական Եկեղեցւոյ մէջ. —

ա) Փրկագործութիւն, Գրիստոսի բարու յակակց օրինակին հետեւողութեամբ: Առաջելական գրականութեան մէջ, Յիսուսի կենքը ներկայացուած է որպէս ընթացք մը ղէպի մահ՝ խոնարհութեան, հնազան-

զութեան, քաջութեան և փորձութեան ու զինեցով:

բ) Գրիստոնէական Եկեղեցւոյ համար անհրաժեշտօրէն կարևոր են չարչարանքի ատեն Յիսուսի արտասանած աղօթքները:

գ) Երբայեցւոյ Թուղթը կը ներկայացնէ Վերիստոս որպէս «Քահանայ Մշտնջենաւոր» երկնքի և երկրի վրայ: Այլ խօսքով, չարչարանքով յայտնուած Մարդու Որդին և նոյն չարչարանքով փառաւորուած Աստուծոյ Որդին ըսելիք ունի Եկեղեցիին՝ ուսուցողական, ջատագովական և ծիսական երեսներով:

Դուկոր Բէմգի մասնաւորելով իր խօսքը գտաւ ընդհանուր միութիւն մը չորս Աւետարաններու Գրիստոսի չարչարանքի և խաչելութեան պատմութեան մէջ: Բոլորին մէջ, ան ըսաւ, նկատելի է հասարակաց միութիւն մը, հակառակ Աւետարանիչներու աստուածաբանական աշխտեսակ մտտեցումներուն: Բոլորը համաձայնաբար կը պատմեն ղէպքը ոչ որպէս սոսկական «չարչարանք» Յիսուսի, այլ կը շեշտեն թէ՛

ա) մարդկային չարութիւնը որքան գէշ կերպով կրնայ ինքզինքն արտայայտել:

բ) Յիսուս ինչպէս կրցի չորս ոյժերուն արդիւնքը քայլ առ քայլ:

գ) Աստուած կը գործէ խափանելով չարին արարքները և իր զօրութեամբը վերելութիւն բերելով:

դ) հաւատքը, աշխիւքն աստուածային ներկայութեան գիտակցութիւնը, ո՛րքան հիմնական է:

Մարկոսի մտքին մէջ, Գրիստոսի երկրորդ գալուստը և վերջին զատաստանը անմիջապէս կը յաջորդեն Ուսելութեան. «Ձի են ուսանք ի սոցանէ որք աստ կան, որք մի ճաշակեսցեն զմահ, մինչև տեսցեն զարքայութիւն Աստուծոյ եկեալ զօրութեամբ: Այս մտածման հետ անմիջականորէն կապ ունի Մարկոսի յայտնութեան կան ԺԻ. Դուլիսը, որուն միտք բանին է «հսկեցէք և կացէք յաղօթ», զի ոչ զիտէք երբ ժամանակն իցէ»: Այս Աւետարանին մէջ փառաւորումն ու զատաստանը շատ մօտ են խաչելութեան, մինչդեռ Յովհաննու Աւետարանին մէջ ներկայ իսկ են: Մատթէոս կ'ընդլայնէ մարկոսեան նկարա-

գրութիւնը, Հին Կտակարանի մարգարէութիւններով ճոխացուցած. մինչ Դուկաս կը շեշտէ Յիսուսի անմեղութիւնը, յատկանշելով Անոր մարդկային բնութիւնը՝ վերջապէս, Յովհաննէս կը ծանրանայ Յիսուսի մեծութեան վրայ, Անոր Գառն Աստուծոյ հանգամանքին վրայ:

Քէնթըրպըրիի Արքեպիսկոպոսը եզրակացուց իր խօսքը ըսելով թէ կայ Քրիստոնէութեան համար գաճակ մը. մեզի կը մնայ գտնել զայն պահելու և անոր վրայ հսկելու ձևը: Եկեղեցին պէտք է նուիրէ ինքզինք խոր հետաքրքրութեամբ քննելու Չարչարանքին իմաստը, հսկելով ուսումնապէս և գործնապէս այն բոլոր խօսքերուն վրայ՝ զոր Քրիստոս արտասանեց և որոնցմով արձանագորուեցան Անոր չարչարանքին ու խաչելութեան զէպծերը:

Գր. 12 Սեպտեմբեր.

Առաւօտեան, Ս. Գրքի ընթերցում կատարեց Կլաւքոյի Համալսարանի փրօֆէսէօր Դոկտոր Ու. Պարքլէյ, կարգալով և մեկնաբանելով Յովհաննէս Աւետարանին Ա. 1-14 համարները: Ան շատ արագ ակնարկով մը գտաւ Բանիք և իմաստութեան հին Կտակարանեան գործածութիւնը և Անոր ճորգմամբ քննութիւնը մարդոց մէջ:

Յովհաննէսը միակն է Նոր Կտակարանի հեղինակներուն մէջ. շարունակեց Փրօֆ. Պարքլէյ, որ կը ներկայացնէ Քրիստոսը որպէս Բանն Աստուծոյ (λόγος Θεού), զոր կը գտնենք Աւետարանի նախաբանին մէջ, Նոր Կտակարանին մէջ լոյսը ընդհանրապէս շնչակամ է պատգամ կամ աւետիս, կամ յայտարարուած Յիսուսի կողմէ(*) և զի խօսքը նոցա զբանն, և կամ քարոզչուած Առաքելներուն կողմէ(**). Ոչ և հաճոյ մեզ թողուլ զբանն Աստուծոյ և պաշտել զսեղանաւ: Այս իմաստով Նոր Կտակարանը կը հետեւի Հին Կտակարանի ստուածաբանութեան: Երրորդերէն շրջ աստվարս տըւած է իմաստը Աստուծոյ ստեղծագործ գործունէութեան. Աստուած ստեղծեց աշխարհ իր ձօնով, որ հետեւեալ իր կամքին. Կերամայեցան և հաստատեցան: Այս նոյն Բանին միջոցաւ Աստուծոյ իր փրկիչ

կամքը յայտնեց Իսրայէլի: Յայտնի նոյն նութիւն մը ստեղծուած է լոյսոյն և զօրին միջև — Բանին և իմաստութեան —, Նոր Կտակարանէն առաջ. «Այլ Տէր սայ զիմաստութիւն և ի բերանոյ նորա գիտութիւն և հանճար»: Ըսել թէ Ենգամ ստեղծեց երկինքն ու երկիրը «հոգւով բերանոյ նորա» (Սղմ. ԼԳ. 6), կը նշանակէ թէ արարչագործ իմաստութիւնը ինքնին Աստուծոյ ձօնքն է:

Յովհաննէս Աւետարանիչ չի գործածեր յիմաստութիւնն բառը. նոյնպէս Երբայեցւոց Թուղթին հեղինակը. սակայն երկուքն ալ կը մտածեն Քրիստոսի մասին որպէս Աստուծոյ իմաստութիւնը. այս պնդանալութիւնը կը վերագրուի խուսափելու համար Գնոտարկեան որեւէ հակումէ: Հաւանաբար Յովհաննէս ընտրեց լոյսը հզոր ջատագովական նպատակներով և հետեւեցաւ հրեական մտածումին, որուն համաձայն Բանը զի սկզբանէ էր որպէս գործիքը Աստուծոյ ստեղծագործութեան. հոս ἀρχή — սկիզբ — բառը կը ներկայանայ որպէս ստեղծագործութեան սկզբունքը և ոչ թէ որպէս առաջին անգամ ստեղծուած գոյութիւն մը: Յովհաննէսեան նախաբանը զօրացնէ գործունէութիւնը կը տեղադրէ աշխարհի ստեղծումին մէջ, մինչ Յովհաննէսեան Յայտնութիւնը կը շեշտէ որ Քրիստոս ոչ միայն ἀρχή է. այլ նաև τέλος, Կարեոր է շանջատել Աւետարանի նախաբանը Յովհաննէսեան միւս գրութիւններէն:

Բանին Մարդեղութեան ճշմարտութիւնը մտքի վերացումով գիտելի բան մը չէ երբեք, այլ ինքնին պատմական պատահում մը (ἐγένετο) ճշմարտ. այս իմաստով, քրիստոնէական հաւատքը փրկիւնովայութիւն մը չէ այլ քարոզչութիւն մը (Κηρυγμα), «եւ իւրեքն զմտ ոչ ընկալան». Յովհաննէս կը մտածէ Բան-Քրիստոսի վրայ որպէս մէկը որ մեթոքուած է երկրի վրայ և վերագործած Հօրը քով՝ հոն տեղ պատրաստելու Աստուծոյ այն որդիներուն համար՝ «որք ընկալանն զմտ»(*), Կային «օրինական» հրեաներ, որոնք կը պահանջէին իւրացնել Իսրայէլի մէջ բնակած երկնային իմաստութիւնը. բայց անոնք Արարհամու պաշտակներ

(*) Հմմտ. Մրգ. Բ. 2, Գ. 14, Դկա. Ե. 1, Ը. 11:

(**) Հմմտ. Գործք. 2, 2, ԺԳ. 5, Ա. Կոր. Ա. 18:

(*) Հմմտ. Յովհ. Գ. 3, ԺԳ. 2, Ա. 12:

չէին. այսժմիկ խնդրէք սպասանել զիս . . . զայդ Լեքրահամ ոչ արարա (Յովհ. Ը. 33-44): Ժշմարիտ և ոռու Իսրայէլը զատորուշող հիմնական հարց մը կայ Յովհաննէսի մատածումին հտին: Քրիստոսի մէջ է միայն՝ որպէս ճշմարիտ Իսրայէլ, որ *σσωρα* Յօս — Իմաստութիւնն Աստուծոյ — կրնայ բնակիլ: Յովհաննէս Աւետարանիչ կը հակադրէ Քրիստոսի ճշմարտութիւնը Օրէնքի նրութական պահանջներուն — հաց, ջուր, գինի —, յայտարարելով որ Քրիստոս է Կնանքը, Կնեղանի Զուրը, Ժշմարիտ Հացը, Գինին և աշխարհի Լոյսը: Ան կ'հզրուեցնէ. «Շի օրէնքն ի ձեռն Մովսիսի տառան, շնորհք և ճշմարտութիւն ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի եղեն» (Յովհ. Ա. 17):

Օ *λόγος* *σάρξ* *ἐγένετο*, «Եւ Բանն Մարմին եղա»: Իմաստութիւնը, այսինքն նոյնինքն գործօն Աստուածը, մարմին և արիւն եղաւ, մարդկային պատմութեան մէջ մտնողարձաւ. ահա այս կը նշանակէ Յովհաննէսեան «մարմին»-ը: Հին Կտակարանի իմաստով, Իմաստութեան տաղաւարիլը Իսրայէլի մէջ, կը տեսնուի Ելից, Խ. 34-38 և Է. 12. 11 ճամբներուն մէջ. «Եւ հաստատեցից զիսրայի իմ ի ձեզ . . . և գնացից ի ձեզ, և եղէց ձեր Աստուած, և դուք եղիջիք ինձ ի ժողովուրդս: Այս ձեռով, Յովհաննէսեան քրեականաց քաջատրութիւնը — *σπηνον* — տառաջօրէն կը նշանակէ քննակիլ որպէս ի վրանիս, տաղաւարիլս: Յովհ. Ա. 14ով Յիսուս Քրիստոսի անձին մէջ է որ Աստուծոյ խոստումը լրում ստացաւ:

Յովհաննէս Յայտնութեան մէջ, *λῆγος* ժողովապետութիւնը կը լրանայ. *λόγος* էր, որ *ἀρχή*ն էր արարչագործութեան, այժմ էր յանգի *τέλος*ի (Յայտ. ԻԽ. 6, ԻԲ. 13): Ան գործօն ոյժն է նաև նոր ստեղծագործութեան: Այժմ, մինչ նախկին երկինքն ու երկիրը անցած են և փոխարինուած նոր երկինք-երկիրով, Ան է որ ամէն ինչ կը նորոգէ ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս ին արարչագործութեան մէջ. «առանց նորաց եղա և ոչինչ որ ինչ եղան» (Հմտ. Յայտ. ԻԽ. 1-7): Յովհաննէս Աւետարանին և Յայտնութեան մէջ Աստուծոյ Իմաստութիւնը — Բանը — այն յղացքն է որ կը կառավարէ բովանդակակալ աստուածաբանութիւնը: Ան

մարմին կ'առնէ Քրիստոսի մէջ և կը քնակի որ մեզ, համաձայն հին տոնաստեղծեան խոստումին: Այս ձեռով, տրեղերքի վախճանը (*τέλος*) պիտի յանգի նոր երկինք-երկիր ստեղծումի մը՝ ուր Բանը պիտի քնակի ոչ միայն ընտրեալներուն՝ այլ բոլոր ազգաց հետ (*λαοί*):

Յաջորդ բանախօսն էր Քէյպրիճի համայնարանի գառախօս Փրօֆէսէօր Մուլ (Moule), որ ներկայացուց Մատթէոսի Աւետարանի յատկանշական գրծերը բազմաթիւ միւս Աւետարաններուն: Ենչտեց Աւետարանի հեղինակին կողման պարագան. «այս մի զի նստէր ի մաքսաւորութեան, Մատթէոս անուն . . . և յարեցեալ գնաց զկնի նորա» (Մատթ. Թ. 9). նաև Աւետարանին հակա-Փարիսեցիական նկարագիրը (Մատթ. ԻԳ.) և Հին ու նոր Տընտեսութեանց համաձայնութիւնը, իր հին կտակարանեան յաճախակի մէջբերումներով: Մատթէոս, պայքարելով Փարիսեցիներուն և Դպիրներուն դէմ, ջանացած է պաշտպանել Քրիստոնէութիւնը յայն հրեաներուն: Այս իսկ պատճառաւ, Փրօֆ. Մուլ հաստատեց որ Աւետարանիչը հարկադրուած էր ըլլալ ծայրայիղ և սակայն պարկեշտ օրինական մը՝ կարծելով պաշտպանելու համար նոր կրօնքը հակաքրիստոնեայ Փարիսեցիներուն առջև (Հմտ. Մատթ. Ե. 17-20):

Յատկանշական գրողը զոր Մատթէոս կու տայ Յիսուսի կեանքին և գործունէութեան՝ Անոր Մեսիայի հանգամանքն է: Այս գրողը յատկօրէն կ'երեւի Յիսուսի ծննդաբանութեան, թագաւորական ուղիով, ծննդեան պատմութեան մէջ իսկ, երբ մոգերը կը հարցնեն թէ «մար է որ ծնաւ արքայն հրէից». նոյն շնչով կը զարգանայ «Որդի Դաւթի» կոչումին մէջ, Իր անձնական համոզման մէջ թէ կոչուած Մեսիան ինքն է, և վերջապէս Պատրոսի խոստովանութեամբն ու Այլակերպութեան դէպքին առիթով Յիսուսի գերակշիռ գիրքով՝ յարաբերաբար Օրէնքին և Մարգարէներուն: Արդ, եթէ Յիսուսն է Մեսիան, հետեալաբար պարզային առանձնանորոգումները կը փոխանցուին իր հետեւորդներուն, սաակաւ ընտրեալներուն, որոնք կը կազմեն իր Եկեղեցին:

Այս իմաստով, Մատթէոս Աւետարանչի նպատակն է արդարացին դէպի նորը եղած այս փոխանցումը, ցոյց տալով որ ծայրայեղ հատուածամտներ — Փարիսեցիներ և Դպիրներ — իրաւունք չունին Ս. Գիրքը սխալ մեկնաբանելու իրենց զծերերու աւանդութեան լոյսին տակ, այլ Յիսուսի կեանքով տեսնելու աստուածային ծրագրի իրագործումը պատմութեան վախճանին մէջ։ Յիսուսի ուսուցման երկու ուղղուածութիւններ սկիզբն են նորիս կերպարանքին տակ շեշտուած են Մատթէոսի կողմէ։ Նախ Անոր կեցուածքը հանդէպ Սրէնքին և ապա վախճանաբանական եղբերով տրուած բացատրութիւնը նոյն Սրէնքին։

Մատթէոսի Աւետարանին յատկանիշն է նաև Երկնքի Թագաւորութեան աւետարար։ Հին կտակարանի ժամանակներէն ի վեր, Յնդման տէրն էր իր ժողովուրդին և անոնց երկրին։ Ան էր իրական Թագաւորը։ Քաղաքական տագնապնները մարգարէներուն կողմէ մեկնաբանուեցան որպէս պատիժ, այն անկեպալութեամբ որ Ենդման պիտի դրկէ իր ներկայացուցիչը՝ որ պիտի ըլլայ ազատարարը իր ժողովուրդին։ Սակայն հզաւ ժամանակ մը երբ իսրայելի տագնապն հասաւ իր բարձրութեան, ժողովուրդը ճնշեց ժողովուրդի վրին և իրենց մտածել տուաւ որ աստուածային իշխանութիւնը չի կրնար վերահաստատուիլ սովորական մարդկային թագաւորներու ոյժով։ Այս ձեով անկեպալութիւնը ստեղծուեցաւ Աստուծոյ Թագաւորութեան, որ կրնար իրագործուիլ գերբնական արարքի յոյժով մը։ Այս Թագաւորութիւնը չմերձեցաւ Յովհաննէս Մկրտչի և Յիսուսի քարոզած ապաշխարութեամբը։

(Շարունակելի՝ 1)

Մատթէոսի աւետարանով ներկայացուած Երկնքի Թագաւորութիւնը հետեւալ սկզբունքներուն վրայ հիմնուած է. —

ա) Յիսուս քարոզեց թէ իտէալ ընկերակցութիւնը, որուն վրայ Աստուած պիտի Թագաւորէ, պէտք է բաղկանայ այն տեսակ մարդոցմէ՝ որոնց նկարագրիր համապատասխան ըլլայ իր բարոյական սկզբունքներուն։ հետեւաբար, Աստուծոյ Թագաւորութիւնը պէտք է հաստատուի խնդրանքականօրէն։ ան իրեն հողերն է և մարդոց հողեր կեանքը լրացուցիչ է անոր։ Եւ այս աշխարհիս Թագաւորութիւն մը չէ ան։ Յիսուսի իշխումին կայսրը չէր, այլ Զարը, Երկնքի Թագաւորութեան մասքը կ'ապահովուի ոչ թէ մովսիսական օրէնքի հնազանդութեամբ կամ դպիրներու և «ձեւեր» աւանդութեամբ, այլ յաւիտեանական սկզբունքներով որոնք սկզբը լրացնեն զանոնք։ Այս սակայն կը պահանջէր թիւղու զամենայն ինչ և երթալ գլին նորա»։

բ) Յիսուս քարոզեց իր սկզբունքները ժխտական գետնի վրայ՝ անձնուրացութեամբ, և գրական գետնի վրայ՝ սիրելով Հայրը և մարդիկ։ Յիսուս նոր իմաստ մը տուաւ այս անձնուրացութեան, այն է՝ որ ուրանայ զանձն իւր վասն իմ։ Յիսուս, ըլլալով Աստուծոյ Որդին, յիսկն էր որ կրնար Հայր Աստուծոյ կամքը յայտնել, թիւսելով նոցա զբաննս։

գ) Երազում են կոչեցեալք և սակաւ ընտրեալք։ քիչ սերմեր ինկան սերկիր բարւոք։ Յիսուսի քարոզութիւնը ապաշխարող չղարշուց բոլոր գրեթէ մտիկ ընդունիր։ սակայն եթէ Ան պատարագէր իր անձը, այն ատեն Հայր Աստուած պիտի ընդունէր այդ պատարագը որպէս սիրական փոխանակ բաղամաց։

ԶԱԽԷՆ ՎՐԴ. ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ

ՏՈՄԱՐԱՐԻ ԺԱՆՈՒՅՆ

ՏՈՄԱՐ ԵՒ ՏՈՆԱՑՈՅՑ

Հայկայ Շրջան: — Ուրեմն հայերն երկու տարեգլուխ ունենին, որոնց մէկի շարժականութեան և միւսի անշարժ լինելու պատճառով՝ այլևայլ ժամանակ պատահելով՝ պէտք է լինէր մի միջոց, որը գոյացնէր երկուսն էլ իրարու հանդիպելին: Այդ երկու տարեգլուխների իրար հանդիպելու համար հարկաւոր էր 1460 տարուայ շրջան, որովհետև ամէն տարուայ աւելորդ 6 ժամերը տարի են գոյացնում 1460 տարում: —

$$\begin{array}{r} 1460 \\ \times 6 \\ \hline 8760 \quad 24 \\ \hline 365 \end{array}$$

Չորս տարին մի անգամ նահանջ չանելով՝ ամիսների օրերն առաջ են անցնում և արեգակնային կէտերին չեն համաձայնում, այնպէս որ այդ կէտերը 1460 տարուայ ընթացքում Հայոց տարուայ ամիսների իւրաքանչիւր օրը կարգով հանդիպում են և ուրեմն իւրաքանչիւր 1460 տարին մի անգամ կարող է հանդիպել մի որոշ կէտին:

Որովհետև Հայկայ թուականը սկիզբն է առել Բրիստոսից 2492 տարի առաջ, ուստի առաջին հանդիպումը եղած է 1460 տարի յետոյ, այն է 2492 — 1460 = 1032 թուին նախքան Բրիստոս, Հայկական Պեճե հրկրորդի ազգապատկերան և Դաւիթ Մարգարէի ազգաւորութեան օրերում: Երկրորդ հանդիպումը եղաւ Բրիստոսի 428 թուին, այն տարին՝ որը Հայերը Արշակունի Արտաշէս թագաւորից զրկուեցան և Հայաստանը Յունաց և Պարսից միջև բաժանուեցաւ: Երրորդ գոգապատկերումը տեղի ունեցաւ 1888 թուի Օգոստոսի 11ին Հինգշաբթի օրը: Իսկ չորրորդ հանդիպումը կը լինի Հայկայ 5840 և Փրկչական 3348 թուին: Հայերը ունենին նաև հետևեալ թուականները: —

Բ. — ՀԱՏՈՑ ԼՈՒՍԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆ

Երբ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայաստանը լուսաւորեց քրիստոնէական լուսով՝ հայերը դորա յիշտակը յաւերժացնելու համար՝ այդ օրից (303 Յ. Ք.) սկսան թուական գործածել: Թուական այդ թուականը միայն գրչագիրների մէջ գործածուեցաւ և այն՝ շատ կարճ ժամանակ:

Գ. — ՇԻՆ ՏՈՄԱՐ

ԿԱՍ ՏՈՄԱՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆ

Հայերը Լուսաւորչից յետոյ սկսեցին Անդրէաս Բիւզանդացու դրած 200 ամեայ շրջանը գործածել, որի լրանալուց յետոյ Զատիկ տօնը խախտուեցաւ և այդ առթիւ ազգի մէջ շփոթութիւն ծագեցաւ: Ուստի, Բրիստոսի 551 թուին, Եղիշապեցի Մովսէս Բ. Կաթողիկոսը ժողով կազմելով Դուին քաղաքում՝ կարգաւորեց մեր տօմարը և նոր թուական սահմանեց, որ կոչուեցաւ Հայոց մեծ թուական և որ մինչև այժմ գործ է ածուած ազգի մէջ. դա սկսուած է 551 թուի Օգոստոսի 11ից, որ օրը Հայոց առաջին տօնի, այն է Նաւասարդի առաջին օրը գործեցաւ: Մեծ թուականը նոյնքան ամիսներ և օրեր ունէր որքան և Հայկայ հին թուականը:

Դ. — ՍԱՐԿԱՆԱԳԱԴՐԻ ԿԱՐԳ

Եկեղեցական տօները կանոնաւոր տօնելու համար՝ այդ տարիներից ոչ մէկն էլ յարմար չէր, որովհետև այդ տարիների հաշուով միևնոյն տօնը ամէն տարի միևնոյն օրը չէր գալիս, այլ զանազան օրեր: Այդ պատճառով էլ հարկաւոր էր մի անգամ տարի ունենալ և ունեցանք այդ Յովհաննէս Սուրբաւազ կոչուած գիտնական վարդապետի աշխատութեամբ, նա 1116 թուին մեր տօմարը վերանորոգեց և նոր թուական սահմանեց, որ կոչուեցաւ Փոքր կամ Սուրբաւազադիր և կամ Յայմամուրաց: Յովհաննէսը կարգադրեց որ ամէն տարի աւելացող մօտ 6 ժամերից չորս տարուան ընթացքում գոյացած 1 օրը աւելացուի Աւելիաց աւսի 5 օրերին և այդպիսով Յուլիան տօմարի նման Հայոց տարին ևս չորս տարին մի անգամ նահանջ լինի: Այդպէս

էլ զասուսորցն նա եկեղեցական բոլոր տօները Յայրմաուսերքի մէջ, որոնք անշարժ տօնուում էին ամէն տարի:

Ե.— ՓՈՔՐ ԿԱՐ ԱՋԱՐԻԱՅ ԹՈՒԱԿԱՆ

Ջուղայիցի Ուզարիա անունով մի վարդապետ, Դաւիթ և Ուեղթիսեղեկ կաթողիկոսներին հրամանով, Քրիստոսի 1615 թուին մի նոր թուական սահմանեց Յուլեան տօմարի հաշուով, որի հետ ունեցած միակ տարբերութիւնը այն է որ նոր տարեգումիս նշանակեց Մարտի 21-ից և ամսներին նոր անուններ տուեց: Այսարիայի թուականը միայն Ջուղայիցի հայերը գործածեցին իբրև Հայաստանից գաղթելու յիշատակ:

* *

Ջանազան ժամանակներում մեր տօմարը նորոգեցին, առանց սակայն նոր թուական սահմանելու՝ նաև հետեհալ անձինք. —

1. — 594 թուին, Արքահամ Ու. Կաթողիկոսը ընդունեց Ուղեքսանդրացի էաս աստղաբաշխի 532 տարուան չըջանը:

2. — 1774 թուին, Սիմէոն Կաթողիկոսը վերջնականապէս նորոգեց մեր տօմարը և տօնացոյցը, որով անսխալ տօնում ենք մեր եկեղեցական տօները մինչև այժմ:

Ձ.— ՓՐԿՁԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆ

Հայերի ներկայ գործածական թուականն է Փրկչական թուականը: Մօտ հինգ դար շարունակ, քրիստոնեաները չունէին առանձին թուական. այդ թուականը Սկիւթացի Դիոնիսիոս կրօնները առաջարկեց Փրկչական 532 թուին: Դիոնիսիոսը ենթադրում էր որ Յիսուսը ծնուել էր Հռովմի հիմնադրութիւնից 753 տարի յետոյ. ուստի հետեհալ 754 տարին նա համարում էր Փրկչական թուականի առաջին տարին: Սակայն սխալ էր Դիոնիսիոսի հաշիւը:

Որովհետև Քրիստոսի ծնունդը պատահեց Փրկչական հասարակ թուականի սկզբը՝ նասորութիւնից 4 տարի առաջ, վասնորոյ աւելի ընդհանուր կարծիք է Աւետարանի չի հնգեցատմեցորդի ամի Տիբեեայ կայսերնք սկսել Հռովմի 764 թուից, որով

Քրիստոսի մահը 783ին է ընկնում իսկ ծնունդը՝ 750 թուականի Յուլեարի 6ին: Այս է ահա Փրկչական թուականի սկզբը, այն ինչ Դիոնիսիոսի հաշուով Քրիստոսի ծնունդը գալիս էր Քրիստոսի թուականից 4 տարի առաջ:

Ձ.

ԺԱՄԱՆԱԿ

Ժամանակը մի ակնթարթից մինչև բիւրաւոր տարիներին միջոցն է, որ մարդիկ բնականապէս 24 ժամուան միջոցի վերայ բաժանեցին՝ լուսի և խաւարի փոփոխակի յաջորդութեան պատճառով: Ժամանակի սկիզբը, ինչպէս գիտենք Սուրբ Գրքից, աշխարհիս ստեղծման առաջին օրիցն է հաշուււում, իսկ արեգակի և լուսնի ընթացքը չորրորդ օրը որոշուեցաւ:

Ժամանակը սովորաբար երկուքի է բաժանուում. — բնական և արուեստական: Բնական բաժանումը քննարկ են՝ տարին, ամիսը և օրը, որոնք երկնային մարմինների երևոյթներով են չափուում, իսկ արուեստական բաժանումը քննարկ են՝ դար, թուական, ժամ, րոպէ, մանրերկրորդ, այսինքն ժամանակի այն չափերը՝ որոնք արհեստապէս առաջ են եկած և որոնք ուղղակի կապ չունեն երկնային մարմինների երևոյթների հետ:

Տարին զանազան ազգերից ունեւ երկրի մի ամբողջ պտոյտն էին համարում արեւի շուրջը, իսկ միւսները՝ լուսնի տարեկան շրջանի ժամանակամիջոցը:

Ամիսը հաշուում էր լուսնի մէկ ծնունդից մինչև միւսը:

Շաբաթը լուսնի մէկ քառորդից մինչև միւսը:

Օրը արեւի ծագելուց մինչև միւս արեւածագը կամ մէկ արեւամտից մինչև միւսը: Ժամը գիշերուայ ու ցերեկուայ որոշ մասերի բաժանումն է:

Բոլորն ու ակնբարբը իւրաքանչիւր ժամը բաժանելու չափեր են:

Ա.— ԴԱՐ

Դարը հարիւր տարուայ շրջանն է: Դար է հոշուում նաև հազար տարուան միջոցը:

Նմանապէս մեծ դէպքերի ժամանակա-
միջոցներն էլ կոչուում են դար, ինչպէս որ
աշխարհիս ստեղծագործութիւնից մինչև
Ջրհեղեղը եղած միջոցը (1655 տարի) կոչ-
ուում է աւաջին դար, Ջրհեղեղից մինչև
Քրիստոսի ծնունդը՝ երկուրդ դար և Քրիս-
տոսից մինչև աշխարհիս վերջը՝ երրորդ դար:

Բ.— ՏԱՐԻ

Տարին ժամանակի զլխաւոր բաժան-
մունքն է, որ տասներկու ամսուն շրջան
ունի. և այդքան ժամանակի մէջ երկիրը
մի պտոյտ է անուամբ արեգակի շուրջը, այն-
պէս որ մի տարեգլխին երկիրը ինչ կէտից
որ սկսել էր իւր պտոյտը, միւս տարեգլխ-
ին նոյն միջոցին լինում է միևնոյն տե-
ղում:

Տարին երկու տեսակ է լինում. — առե-
գակային կամ բնական և քաղաքական:

1. — Արեգակնային տարին այն է, որ
երկրիս 12 ամսի կամ 365 օրուն, 5 ժամ-
ուն, 48 րոպէի և 50 մանրերկրորդի (և
6 մանրերկրորդի) շրջանում արեւի չորս
կողմը պտոյտ գալով՝ դառնում է իւր ա-
ռանցքի վերայ:

2. — Քաղաքականը այն տարին է որ
սովորաբար ամէն ազգ և տէրութիւն գործ
են դնում, որի հաշիւը ամբողջ օրերով է
լինում, առանց ժամերի ու մանրերկրորդ-
ների, և այդ աւելորդ ժամերն ու ման-
րերկրորդները հաւաքուելով՝ չորս տարին
մի անգամ մի ամբողջ օր են կազմում, որ
աւելացնելով հասարակ տարու 365 օրերի
վերայ՝ չորս տարին մի անգամ 366 օր են
հաշուում տարին, և այդ տարին կոչուում է
նահանգ տարի:

Ուրեմն քաղաքական տարին քանակն
տարուց վեց ժամի չափ կարճ է. և այդ
երկու տարիները հաւասարեցնելու համար
է որ քաղաքական տարին չորս տարին մի
անգամ նահանջ ենք անում:

* *

Բացի արեգակնային տարուց կայ նաև
լուսնական տարի, որ լուսնի 12 անգամ
իւր ընթացքը կատարելու միջոցն է:

Լուսնական տարին էլ երեք տեսակ է
լինում. —

1. — Աստղաբաշխական, որ 354 օր, 8
ժամ, 48 րոպէ և 30 մանրերկրորդ ունի:
Այսքան ժամանակի ընթացքում լուսինը
պտտում է արեւի շուրջը:

2. — Քալանական, որ 354 օր ունի:

3. — Նահանգը, որ տասներեք ամիս
ունի կամ 384 օր:

Գ.— ԱՄԻՍ

Տարուայ զլխաւոր բաժանմունքը ամիսն
է. առհասարակ ամէն ազգերի մէջ տարին
տասներկու ամիս ունի և այս բաժանմունքը
նախնի ժողովրդներից է մնացած: Ամսի
գործածութիւնը ամենից առաջ լուսնի եւ
բնակիցի առաջացաւ. մարդիկ տեսնելով որ
լուսինը մի անգամ ծնուելով և իւր շրջանը
կանոնաւոր կատարելով՝ դարձեալ ծնում
է, այդտեղից արեւին սկսեցին լուսնական
ամիսը գործածել. իսկ բնական ժամա-
նակից յիտոյ սկսեցին նաև արեգակնային
ամիս գործածել:

Ամիսը երկուքի է բաժանուում. — աս-
ղաբաշխական կամ բնական և քաղաքական:

1. — Աստղաբաշխական կամ քանակն
ամիսը այն է որ չափուում է երկրի կամ
լուսնի շարժողութեամբը: Վասնորոյ աստ-
ղաբաշխական ամիսն էլ բաժանուում է եր-
կուքի. — արեգակնային և լուսնական:

Արեգակնային ամիս աւելում է այն ժա-
մանակամիջոցը, երբ երկիրը շառաստեղու-
թիան մէկ կենդանակերպից հասնում է
մինչև միւսը. և որովհետեւ երկիրը արեւի
շուրջը պտտւում է, կամ որ նոյնն է, եր-
կիրը համաստեղութեան տասներկու կեն-
դանակերպերի առջևով անցնում է 365 օր-
ուն, 5 ժամուն, 48 րոպէի և 50 ման-
րերկրորդի (և 6 մանրերկրորդի) ընթացքում,
ուրեմն այդքան միջոցը տասներկու մասի
բաժնելով՝ իմանում ենք որ մի ամիսը
ունի 30 օր, 10 ժամ, 29 րոպէ և 4 ման-
րերկրորդ:

Լուսնական ամիս կոչուում է այն մի-
ջոցը, երբ լուսինը երկրիս շուրջը մի պտոյտ
է անում, և ունի ճիշդ 29 օր, 12 ժամ,
44 րոպէ և 3 մանրերկրորդ:

2. — Իսկ քաղաքական ամիսը, ինչպէս
և քաղաքական տարին էր, ամբողջ օրե-
րով ենք հաշուում առանց ժամերն ու ման-
րերկրորդներն հաշուել առնելու:

ՅՈՒՆԵՍԿՈ ԵՐԱՐՈՒՄՆ ԿՄԻՍԵՐ

1. Յունուար	31 օր
2. Փետրուար	28 կամ 29 օր
3. Մարտ	31 օր
4. Ապրիլ	30 օր
5. Մայիս	31 օր
6. Յունիս	30 օր
7. Յուլիս	31 օր
8. Օգոստոս	31 օր
9. Սեպտեմբեր	30 օր
10. Հոկտեմբեր	31 օր
11. Նոյեմբեր	30 օր
12. Դեկտեմբեր	31 օր

Գրիգորեան տարուան ամիսները նոյնն են, միայն 12 (նոյեմբերի) 13) օր առաջ են սկսում Յունիան տարուայ ամիսներէնց:

ՀԱՅՈՑ ԱՄԻՍՆԵՐ

1. Նաւասարդ	30 օր
2. Հոռի	30 օր
3. Սահմի	30 օր
4. Տրէ	30 օր
5. Քաղոց	30 օր
6. Արաց	30 օր
7. Մեհեկան	30 օր
8. Արեգ	30 օր
9. Ահեկան	30 օր
10. Մարերի	30 օր
11. Մարգաց	30 օր
12. Հրոտից	30 օր
13. Աւելեաց	5 կամ 6 օր

ԱՅԱՐԻԱՅԻ ԱՄՍՈՑ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

1. Շամա	7. Թիրայ
2. Աղամ	8. Դամայ
3. Շրաթ	9. Համիրայ
4. Նախայ	10. Արամ
5. Ղամար	11. Ուղան
6. Նազար	12. Նիրհան
13. Աւելեաց	

Ասաց օրերի որբանութիւնը նոյն է ինչ որ Հայոց ամիսներինը(²):

(²) Միակ տարբերութիւնը ասոնց միջև այն է որ Նահանջ տարիներուն՝ յաւելուածական օրը Աղարայի ամիսներուն մօտ կը բարդուի փոխանակ Աւելեացի 5 օրերուն՝ վերջին լման ամսուն (Ներհանի) 30 օրերուն վրայ (Պ. Նս.):

Դ. — ԵՕԲՆԵԱԿ ԵՒ ՕՐ

1. — Ամիսը չորս մասն է բաժանում, որի ամէն մէկ մասը կոչւում է տարաթ կամ եօբնեակ, որովհետեւ ամէն մէկ մասը եօթն օր է:

Եօթնեակը ոմանք լուսնի եօթնօրեայ փոփոխութիւնից առաջ եկած են համարում, իսկ ոմանք էլ աշխարհիս եօթնօրեայ արարչութիւնից: Գրեթէ բոլոր ազգերի մէջ գործ է ածւում եօթնեակը. Հայերն էլ անյիշատակ ժամանակներից գործ են ածում նոյնը. բայց յայտնի չէ թէ սկզբում ինչ անուններ էին տալիս հայերը շաբաթուայ օրերին, սակայն ենթադրւում է, որ հին հնթանոսութեան ժամանակ Հոռովայնցւոց և Յու-նաց պէս եօթն մոլորակների անուններով են կոչուած եղել շաբաթուայ օրերը. իսկ այնուհետեւ Հրէից շաբաթուայ անունները քնդունեցին, միայն Միաշաբաթի տեղ հիւրակի (որ Յունարէն տերունական է նշա-նակում) և Պարասպիտի տեղ Ուրբաթ (որ Արարերէն կամ Ասորերէն նշանակում է պատրաստութիւն) վերափոխելով նոյն օրերը:

Ահա՛ մեր հին հնթանոսական և ներկայ անունները զուգընթաց գասաւորութեամբ:

1. Կիրակի	— Արեգակ
2. Երկուշաբթի	— Լուսին
3. Երեքշաբթի	— Հրատ
4. Զորեքշաբթի	— Փայլածու
5. Հինգշաբթի	— Լուսնիագ
6. Ուրբաթ	— Լուսաբեր
7. Շաբաթ	— Երեւակ

2. — Օր առում է այն միջոցը, երբ երկիրը մի ամբողջ պտոյտ է պիտու իւր առանցքի վերայ, որ լինում է ճիշդ 24 ժամուան ընթացքում:

Օրը երկու կերպ է մտածւում. — ասա-ղաբաւսական կամ բնական և արուեսա-կան:

Ասաղաբաւսական կոչւում է օրը 24 ժամ հաշուելով, այն է գիշեր և ցերեկ միասին առած և այդ օրը երկրիս ամէն կողմերը միակերպ անփոփոխ է լինում:

Իսկ արուեստական կոչւում է օրուայ այն մասը՝ որ տեսւմ է արեւի ծագելուց մինչև մայր մտնելը. և սա երկրիս այլեւայլ

կողմերը և տարուայ զանազան եղանակներին մեծանում է կամ փոքրանում: Միայն տարին երկու անգամ գրչեր և ցիբիկ հաւասար են լինում:

Օրը իւրաքանչիւր ազգ մի որոշեալ կէտից է սկսում: Այսպէս՝ Արեւիկան ազգերից շատերը, ինչպէս Բարեկացիք, Պարսիկներ, Ասորիք, Յոյնք և ուրիշներ արեւը ծագելուց էին սկսում օրը հաշուել: Իսկ հին Աթենացիք, Հայերը, Հրեաները, Բուհմացիք, Սելեզացիք, Չինները, Տաճիկները և իտալական մի քանի նահանգներ՝ արեւի մօր մօնելուց, ինչպէս որ Աստուած հրամայեց Հրէից. — «Յիրեկոյրիայ մինչև ցերեկոյն չարաթացուշիք զչարսիս Ջերն (Դեա. ԻԿ. 32):

Այս պատճառով Հրէայք իրանց Շարաթը Ուրբաթ հրեկոյից են սկսում, իսկ հայերի մէջ էլ այդ սովորութիւնը մնաց. այնպէս որ մեծ տօներին նախընթաց հրեկոյները նախատեսակ ենք կատարում եկեղեցիներում, այդ երեկոն համարելով հետեւի օրուան մի մասը: Արարացիք և այժմեան ասողաբաշխները օրը կէսօրից են հաշուում, իսկ եզրկտացիք, հին Հռոմէացիք և այժմեան արեւմտեան ազգերի մեծ մասը՝ կէս գիշերից:

Ե.— ԺԱՍ, ՐՈՊԵ ԵՒ ՄԱՆԵՐԿՐՈՐԴ

1. — Ժամը բնական օրուայ քսան և չորսերորդ մասն է: Հայոց մէջ օրը 24 հաւասար մասերի բաժանելու սովորութիւնը շատ հին է. որովհետեւ մեր անհամար զբոլազոր տոմարների մէջ տեսնում ենք, որ անյիշատակ ժամանակներից մնացած օրուան 24 ժամերին այնպէս բուն հայկական անուններ են տուած՝ արեւածագից սկսելով:

(Շարունակելի՝ 2)

ՅԵՐԵԿՈՒՑ ԺԱՍԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

1. Այգ	7. Շանթակոյ
2. Մայգ	8. Հրակաթ
3. Զայրացեալ	9. Հուրփայլեալ
(ձայրցեալ)	10. Թաղաթեալ
4. Ճառագայթեալ	(Խառնիւթեալ)
5. Շառաւիղեալ	11. Առաջօտ
6. Երկրատես	12. Արփոյ

ԳՆԵՐՈՒՑ ԺԱՍԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

1. Խաւարակ	7. Խօթափեալ
2. Աղջամուզլ	8. Գրգակ
3. Մթացեալ	9. Հուսածեմ
4. Շաղաւտ	10. Առաւօտ
5. Կամաւտ	11. Հուսափայլ
6. Բաւական	12. Փայլածու

Հռոմէացիք, Հրեայք, Յոյներն ու Հայերն օրուան ժամերը երկու մասերի էին բաժանում՝ ցերեկուայ և գիշերուայ: Յերեկուան ժամերը չորս մասերի էին բաժանում, իւրաքանչիւրը երեք երեք ժամ, որոնց անուանում էին առաջին ժամ (արեւածագից սկսելով) 12, 1, 2, երրորդ ժամ՝ 3, 4, 5, վեցերորդ ժամ՝ 6, 7, 8 և իններորդ ժամ՝ 9, 10 և 11 ժամերը:

Դիւրեւան ժամերն էլ չորս մասերի էին բաժանում, երեք երեք ժամ, որոնք կոչւում էին. առաջին պահ՝ 12, 1, 2, երկրորդ պահ՝ 3, 4, 5, երրորդ պահ՝ 6, 7, 8 և չորրորդ պահ՝ 9, 10 և 11 (Մատթ. ԺԴ. 25, Մրկ. Զ. 48):

2. — Մի ժամը ունի 60 րոպէ կամ վայրկեան և մի րոպէն՝ 60 մանրերկրորդ (երկրորդական վայրկեան, արդի լեզուով՝ երկվայրկեան կամ ակնթարթ). իւրաքանչիւր մանրերկրորդ էլ բաժանւում է 60 մանրերկրորդ մասերի, և այս վերջին չափը գործ է զբուծում միայն աստղաբաշխական հաշիւներում:

ԳԻԻՏ ՔՆՆՅ. ԱՂԱՆԵԱՆՑ

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

[Ո Ղ Բ]

Դաւիթ Սալաձօրեցի

Հետեւեալ սրտառուչ տաղին հանդիպեցանք Ս. Աթոռոյս թիւ 2406 ձեռագրին մէջ (էջ 463-6), որ նոտրագիր Ժամագիրք-Մաշտոց մըն է։ Տաղին հեղինակն է Դաւիթ Դպիր Սալաձօրեցի, որ յուզիչ շեշտերով կ'սուրբայ իր միամօր դասեր՝ Նոանայի վաղաժամ մահը, տեղի ունեցած 1663ին։

Նոանայ անունը քանիցս յիշուած էր տողերուն մէջտեղը զորս զանց ըրինք տաղին չափը պահպանելու համար։

Այս տաղին մէկ տարբեր փոփոխակը հրատարակած է Հ. Ն. Ակիմեան 1936ին, Հանդէս Ամսօրեայ ուսումնականութիւն մէջ (էջ 493-501), որ սակայն, համեմատութեամբ մեր օրինակին թերի է և խանգարուած։ Ներկայ փոփոխակը իր կարգին զերծ չէ ազաւորուած բառերէ, որոնցմէ մէկ քանին կարելի է ուղղել նախկին օրինակին հետ համեմատելով։ Միակտուր գրուած բնագիրը՝ մեր կողմէ բաժնուած է քանի մը անհաւասար հատուածներու՝ համաձայն բովանդակութեան իմաստին։

Փառք քեզ թագաւոր փառաց, քեզ փառք տան աշխարհն ամենայն,
ես եմ մեղաւոր անդարծ, փառք չասի, ոչ օր մի մեղալին]։
Հանցեղուն չար հպարտ էի, չափ չկայր (յ)իմ հպարտութեան,
ոչ հաց մ'աղքատի տվի, և ոչ գնացի ի ժամատեղիս։
Ես խիստ բարձրամիտ էի, ինձ ումէկ դրի Նոանայ[ն],
այնոր բարկացար Տէր ինձ, ու ձեռնէս առիւր զիմ տղան։
Գոչեմ հառաչեմ լալով. պաղատեմ, փառք քեզ տիրական,
ալվի քաղցրացիր Տէր ինձ, մի ձգեր զիս ոտից կոխան։

Հայ իմ Նոանայ դստրիկ, Նոանայ սուրաթ աննման,
ալախ բո կանանչ արեւ(ու)ն, որ մտաւ ի հող և ի զրնտան։
Վախեմ իմ մեղացն մեռար, կամ սրբունքն ինձ բարկացան,
ուր էր թէ Աստ(ու)ծով լինէր, քեզ դասէր իւր աջակողմեան։
Ինձ անճարիս ճար արայ. մէկ ու [ճար] դուստր իմ սիրական,
դու զիս քննաւեր արիր, զինչ պայղուշն աւերքն կենան։

Թէ ի տանէս դուրս ելնեմ, դուսն լոյս՝ աչերս է մթնան(*),
սեւ սաթ տիւլայնտով սրբեմ զարտասուքս առեր լոյս չտան։
Դառնամ դուռն ի ներս մտնում, ու նու սոր սարխսխնին տքան(**),
մէրթէկնին շվար առեր, գերանին ամէնն փոշման։
Գնացեր է տանէտ շնորք, թունտրեզերն եղեր աւեր խան,
աւել տան ալախ կ'ասէ, թէ բերէք իմ նոր բուրաստան։

(*) Զեռ. ունի՝ թաց։

(**) -- տունըն սուգ առեր կու տըքայ։ — Հանդ., տող 34։

Թէ ելնեմ ի քունճտ ի վեր գնամ, քունճրտ դուզ գէտ մութն ու զընտան,
 դառնամ սընտկնիդ հայիմ, դուռն փակ, կոպղաքն ի վրան:
 Թէ ելնեմ ի թարաքն երթամ, փոշոտներն շարքէն վար կու գան,
 դառնամ ի ծալքող հայիմ, ծալքող ծալ գաւալն ի վերան:
 Թէ ելնեմ ես ի գոմն երթամ, անասունքն ամէնն ի սուք կան,
 կովերդ այլ կթօղ կ'ուզեն, թէ բերէք իմ նոր թուրվանտան:
 Թէ ելնեմ ես ի բակն երթամ, ամէն քար մէկ նօրոտայ կու տայ,
 կ'աւէ, ծոյ անգութ ծնօղ, [դու] կարօտ թողեր քո տղան:
 Թէ ելնեմ ի պահէճն երթամ, թունտ առեր որմերն եւ լան,
 ծառերն այլ սարսափ առեր, սասանի մոլերն ի լմառ:
 Թէ ելնեմ ի յաղբիւրն երթամ, ջուրն քաղէքող կ'առնէ մանէման,
 կանքնի ու վտակ առնէ, չի գնար թէ գայ Նռանայլն]:
 Թէ ելնեմ անդաստան երթամ, որթահոս ջրեր կու բխան,
 վայրիքն այլ երամ կապեր՝ յարեգուն տափն կու կենան:
 Թէ ելնեմ ի սարերն երթամ, չար գազանքն (ամէնն) ծագով շուրջ կու գան,
 [ամէնն] ինծի կ'ասեն, ծօյ անգութ եւ անօգնական:
 Թէ ելնեմ ի թռչունքն հայիմ, ծագախառն երամով կու գան,
 զիմ ծագս ի ձեռնէս առին, ինչ որսորդն առին գառին տան:
 Ամէն կենդանիքս որ կան՝ տեսանեմ ծագով շուրջ կու գան,
 ես իմ ծագս արծուի տոփ, և ես աւեր քունըն կու կնիամ:

Այլի նոր գարուն եղեւ, հաւքադարձ երամով կու գան,
 դու ես երամայբաժան, զինչ գերի տանին իտրասան:
 Կարօտդ ինծի ցաւ եղեր մարմնիչ գօթվածս ի լման,
 բորբորդ ի սրտիս միջին՝ քուն ու մորդ խաղերս մոմռան:
 Արտասուքս ծով եղեր՝ քո կարօտդ զինչ նափն ի ծովին,
 ես եմ դարդ եղեր ի ներս, զինչ նափն ի ծովին երերման:
 Քակվեր է ճռվնուս ոլորն, շարժ ընկեր գօթվածըս թնտան,
 հառաջդ ի սրտիս մէջմ՝ զինչ ծովու ալին կու հեծան:
 Բագուկս անգօր դարձեր, մատունքս ամէն կու դողան,
 քաղվեր է երեսիս գունն, սիրտս ամպեր՝ աչերըս կու լան:

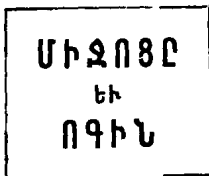
Ես եմ կարօտ քո տեսուտ, մէկ եկէ դուստր իմ սիրական,
 կամ զօրն ի լրջուտ եկէ, կամ գիշերն եկէ երագով:
 Խելքս ու միտքս հետ քեզ(ի) գնացեր՝ որ գովեմ զքեզ գանազան,
 գովքերդ ալ բեռներ կապեմ՝ շուրջ ածեմ զինչ ը[զ]բէզրկան:
 Երթամ շատ [ու շատ] երկիւղ, շատ քաղաք ու շատ շէհրխտան,
 նստիմ ու գովքերդ ասեմ, որ ամէն տէրտղի մարեր լան:

Եղուկ (ու) վայ հազար բերան, Նռանայ, քոյ հօրն Դաւթեան,
 քաշկայ թէ չէիր եղեր և ոչ եկեր աշխարհ երեւան:
 Հայոց թվին հազար հարիւր, աւելի թիւն երկոյտասան, [1663]
 յունվար օրն երեգշարդի՝ սեւ եկաւ քեզ օրն յարութեան:
 Երկիրս մեր Արգրում ասեն, Սալայձոր գիւղս իմ օթեւան,
 ես Դաւիթ դպիրս անարժան:

Հրատ. Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԻՐԱՍՏԱՍԻՐԵԿԱՆ

Ս. Է. ՈՒԱՅԹԵՔԵՐԸ

Տեղադրված է Տիեզերքի Մասին

և

Փաստեր Աստուծոյ Գոյութեան

ԳԼՈՒԽ Ի.

ԿԱԼԻԼԵ

ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ԱՐԻՍՏՈՏԵԼԵԱՆՆԵՐԸ

Ներակացութիւնները, որոնց յանգած էին Տիխո և Կոպլեր և որոնք կը յայտնէին արեւային դրոթեան իսկական կազմաւորումը, լրջօրէն մտահոգեցին Արիստոտէլեանները: Այժմ կը տեսնէին թէ Կոպեռնիկականութիւնը, Նոյնիսկ զուտ մաթեմատիքական տեսութեան ձեւով հրապարակուած նախապէս, իրականին մէջ առաջնորդած էր զիրենք տիեզերաբանութեան հետ անհաշտելի հետեւանքներու: Եւ որոշեցին գործի անցնիլ: 1603ի հրապարակուած «Նամականքեր Արեւային Իիծերու Մասին» գրքին, առիթը տուաւ իրենց յարձակումի ենթարկելու Կոպեռնիկեան գաղափարներու ամենէն հռչակաւոր և կենդանի փաստաբանը. և 1616ին փոթորիկը փրթաւ:

Կալիլէի խնդրին ճշգրիտ գնահատման համար, անհրաժեշտ է զանազանել իրական տարակարծութեան և անուանական տարակարծութեան միջեւ: Իրական տարակարծութիւնը այն էր որ կարելի՞ էր տակաւին Արիստոտէլեան տեսակի գանազանութիւն չը պահել երկրին և երկնային

մարմիններուն միջեւ, առաջինը ըլլալով միջավայր ձնուղին և ապականութեան, միւսները՝ անփոփոխ և յաւիտեական: Այս գանազանութեան փլուզումը մեծագոյն յաջողութիւնն էր Կոպեռնիկեան յեղափոխութեան: Այս փլուզման աւարտումով, համարան բաց էր ընտրեան օրէնքներու յայտնաբերումին առջեւ, ինչպէս Նեւտոնեան օրէնքները շարժումի և ձգողութեան մասին, ի զօրու ամբողջ տիեզերքին համար: Սակայն Կալիլէի հակառակորդները հարտարօրէն մէկզի դրին զխաւոր խնդիրը — ուր իրենց սխալը փորձարկութեամբ փաստուած էր արդէն — և յաջողեցան օրինաւոր դատաւարութիւնը պահել Նուազ կարեւոր հարցի մը շուրջ, որ էր թէ Կոպեռնիկականութիւնը պէտք է մնկնել «իւրապաշտ» թէ «ծեսպաշտ» իմաստով, Կալիլէն նկատելով արտոյանը «իրապաշտութիւն»։ Այսօր, երբ այս հարցը կը քննենք, պէտք է ընդունինք որ Կալիլէի պակսեցաւ անհրաժեշտ իմաստութիւնը, երբ թոյլ տուաւ որ այս հիման վրայ դատեն զիրք. ան փաստը տուած չէր ըլլար աւելի ձեռնհասութեան՝ եթէ իր զիրքը ամրացնէր պատերազմի դաշտի մը վրայ որ աւելի նպաստաւոր ըլլար. որովհետեւ մեկնաբանութիւնը Կոպեռնիկականութեան — որ արեւը կը զնէ հանգիստի մէջ միջոցին մէջտեղը — իրերու ընտրեան իսկ փաստուելու անկարելիութեան մէջ էր, և արդէն մէկ կողմ ձգուեցաւ արդի գիտութեան կողմէ: 1633ին, Արիստոտէլականները շահեցան օրինաւոր պատերազմը. սակայն անկարելի էր այլեւս խնդրել վերջին կէս դարու գիտները և այս յաղթանակը ոչինչով նպաստեց իրենց: Իրենց ղեկավարներուն անմտութիւնը անհաւատալի համեմատութիւններու հասաւ ԺԳ. դարուն: Կալիլէի դատաւարտութեան հետեւեցաւ ընդհանուր հալածանք մը փորձառական գիտութեան դէմ առհասարակ, ամենէն զարմանալի փաստարկութիւններով, պարզապէս աչքէ ձգելու համար իրենց հակառակորդները: Աստուծոյ մին հարցուց թէ ինչո՞ւ համար աւելի լաւ կարելի չէ տեսնել երկու ակնոցով փոխանակ մէկի, քանի որ երկուքը աւելի զօրաւոր է մէկէն — Vis unita fortior — և կ'երաւակցանէր թէ հե-

առդիտակներու եւ մանրադիտակներու մէջ իրարու յաջորդող խոշորացոյցներու գետն-դումով ստացուած արդիւնքները որեւէ վստահութեան արժանի չեն կրնար ըլլալ: Ասոր հակառակորդը, սակայն մը նոր կազմուած «Քաղաքական Ընկերութեան» — Royal Society — , հակադէպ, զարմանալով որ ինչո՞ւ կարելի չէ երկու գրիչով աւելի լաւ գրել քան մէկ գրիչով, քանի որ «երկուքը զօրագոյն է քան մին» — Vis unita fortior — : Արժան է յիշել այստեղ թէ փորձառութեան կողմնակիցները իրենց պատասխաններուն մէջ իբրեւ հակառակորդ կը յիշին միշտ Արիստոտէլը եւ Արիստոտէլականութիւնը, առանց յարձակուել միջնադարեան փիլիսոփայութեան վրայ առ հասարակ. եւ իսկապէս, առարկելիութեան արժանի ոչինչ ունէին Կրօսթըթէթի, Ռոժէ Պարոնի եւ Սզգամեաններու աւանդութեան մէջ: Պատերազմը շատ բուռն էր Սրիստոտէլի շուրջ, որով վարդապետութիւններու մասին ոմանք կ'արտայայտուէին թէ հաստատուած եւ անսխալական ճշմարտութիւններ են, եւ թէ ան, հետագային, որեւէ մէկէն աւելի առիթ ունեցած էր տիրանալու գիտութեան, քանի որ կրցած էր «ողորշել ամբողջ Ասիան», մինչդեռ հակառակորդ կողմէն դիտել կու տային թէ անոր փիլիսոփայութեան դատարկ եւ քառային յղացապաշտութիւնը դարձուցած էր մարդոց ուշադրութիւնը Աստուծոյ մեծ գրքի ուսումնասիրութեան՝ ընդհանրական բնութիւնէն:

Ժամանակին հետ, երբ Արիստոտէլեանները սկսան այսպիսի հանդիպումներու ընթացքին շարունակ նահանջել, ջանացին քաջուիլ բնագիտութեան եւ տիեզերագիտութեան եւ իրենց դիրքերը ամրացնել փիլիսոփայութեան մէջ, պահանջելով բնականութեան համար գրեթէ ամբողջական ազատութիւն՝ փորձառական գիտութիւններու նկատմամբ: Այս հակացողութեամբ, բնազանցութիւնը կը բացարձակացնէ՝ մեկնելով նիւթական բոլոր առարկաներէն եւ կ'աշխատի իմացանքներու վրայ միայն, ըստ ինքեան էի իմացքին, անոր պատկութիւններուն, միութեան վրայ, եւ այլն: Արիստոտէլի բնագիտութիւնը կրնար գերազանցուած ըլլալ, սակայն ատկեւ որեւէ ձեւով չէր ազդեր անոր բնազանցութեան արժէքին

վրայ: Կ'ընդունէին անհրաժեշտութիւնը իրական զգայական աշխարհէն որոշ զգայութիւններ ընդունելու իրրեւ մեկնակէտ ճանաչողութեան, սակայն այդ զգայութիւնները կուտային շատ նախնական բնոյթ մը, նման առաջին մանկութեան ընթացքին արձանագրուածներուն՝ թէ իրերը կը սկսին ըլլալ եւ կը դադրին ըլլալ, եւ թէ գոյութիւն ունեցող իրերը շտապկան փոփոխութիւններու հետեւալայ են: Կը պնդէին թէ բնազանցութիւնը, աշխատելով այս նիւթերուն վրայ եւ զուտ վերլուծութեամբ, կը հասնի զօրութեան եւ լինելութեան իմացքներուն եւ կը նոյնացնէ շարժումը կամ լինելութիւնը եւ անցքը զօրութեանէ՝ արարքին: Բնազանցութիւնը որեւէ ակնկալութիւն չունի հաւանական նոր գիտերէ՝ փորձառական գիտութեան մարդէն ներս. ամենաշնչին ճանաչողութիւն մը արտաքին աշխարհէն բաւ է բնազանցողին համար որպէսզի հետեւցնէ անվիշակաւ եւ անընայտին որոշ սկզբունքներ, որոնք բացարձակապէս կը կառավարեն բոլոր երեւոյթները՝ որոնք յառաջ կու գան իրական տիեզերքէն ներս: Զօրութեան եւ լինելութեան իմացքները իրենց բնազանցական նկարագիրով վեր կը մնան զուտ բնագիտական ամէն տեսութեան: Եթէ բնագիտական տեսութիւն մը հակասէ Արիստոտէլեան բնազանցութիւնը՝ անընդունելի է, որովհետեւ բնագիտական գերագոյն գիտութիւնը բնազանցութիւնն է եւ ոչ թէ բնագիտութիւնը: Ս. Թովմայի Աստուծոյ գոյութեան հինգ փաստերը կը պաշտպանուին յարձակումներուն դէմ, ինչպէս Կիլիոմ Սզգամի առարկութիւնը հինգերորդ փաստին դէմ, պնդելով որ այս փաստերը բացարձակապէս բնազանցական են եւ հետեւաբար անկախ՝ արտաքին աշխարհի մեր ճանաչողութեան մէջ յառաջացած որեւէ զարգացումէ:

Ակնրախ առարկութիւնը այս տեսակէտին դէմ այն է որ ան կը գրէ Ս. Թովման իր փառքը գլխաւոր տիտղոսներէն մէկէն. մեծ ծառայութիւնը, զոր բերաւ ան ջատագովութեան, հիշող այն շնշտն էր որ դրաւ արտաքին աշխարհի թանձրական իրողութիւններու դիտարկութեամբ յայտնուած փաստերուն վրայ: Աստուծոյ գոյութեան զուտ բնազանցական փաստ մը քիչ արժէք

ունի ջատագովութեան գործնական նպատակներուն տեսակէտով, որովհետեւ մարդոց մեծամասնութիւնը աւելի հակամէտ է հաւատալու Աստուծոյ բան ընազանցական որեւէ դրութեան: Իրականութեան մէջ, կարելի է ըսել, ընդհանուր կերպով, որ չէ գտնուած մէկը որ հաւատալով որոշ ընազանցական դրութեան մը՝ տարուած ըլլայ հաւատալու աստուածութեան, առանց որ հաւատացած ըլլայ Աստուծոյ՝ հաւատալէ առաջ ընազանցութեան:

Յետոյ, այն յաւակնութիւնը թէ ընազանցութիւնը պէտք չունի հիմք ծառայեցնելու իր գոյութեան ուրիշ բան՝ այլ միայն նախնական տեսակի դիտարկութիւններ, չի դիմանար քիչ մը սեղմ բնութիւն: Ամբողջ էին գիտութիւնը չի կրնար թոյլ տալ ինքզինքին անգիտացումը նոյն էին որեւէ մէկ մարզին՝ որուն կրնայ հասնիլ գիտութիւնը, նոյնիսկ եթէ անոր գիտութիւնը կը պահանջէ մասնաւոր եւ դժուարին մասնագիտութիւն մը: Աւելին՝ փորձառական ընագիտութիւնը կը տարբերի եւ պարզ ընկարկութենէ՝ ճշգրտութեան աստիճանով եւ տրամաբանական անհրաժեշտ մեկնութեան չափով, տարբերութիւններ՝ որոնք որակական չեն: Նոյն ատեն, յայտնի է առհասարակ որ զանգուածային կեանքը — կեանքը սովորական նիւթին՝ մեծ զանգուածով — պէտք է բացատրուի մանրադիտական կեանքին իրրեւ կայունական հետեւանք աբսոլուտու եւ բջիցներու կեանքին —, որ կրնայ ամբողջովին տարբեր ըլլալ զանգուածային կեանքէն, այնպէս որ զգայարաններու վկայութիւնը կրնայ առաջնորդել սխալմունքի եւ, այս պարագային, պահանջել գիտական ճանաչողութեան սրբագրութիւնը գործածութենէ առաջ: Միւս կողմէն, արդի ընագիտութիւնը հիմնուած է տրամադրեղի բոլոր տուեալներուն վրայ, ներառեալ անհամար փորձեր՝ որոնք անծանօթ էին երէկ տակաւին. այսինքն ան նկատի կ'առնէ ոչ միայն զգայարաններուն տուեալները, որոնց վրայ Արիստոտէլ հիմնած է իր ընազանցութիւնը, այլ նաեւ շատ մը բաներ՝ որոնք յայտնուեցան վերջին երեք դարերու ընթացքին եւ ճանեցրուած են իրրեւ անհաշտելի անոր եզրագծութիւններուն հետ, եւ այս բոլոր նիւ-

թերէն ան կը կառուցանէ համակարգուած դրութիւն մը բնութեան մասին, որ ոչինչ կը վերածէ ընազանցական տրամաբանութիւններէ ընագիտական եզրակացութիւններ հետեւեցնելու փորձը:

Բազմաթիւ ձեւերով կարելի է փաստել թէ անկարելի է ամբողջական անջատում մը Արիստոտէլեան ընազանցութեան եւ մաթեմատիքական-փորձառական արդի ընագիտութեան միջեւ. ատիկա կարելի է մասնաւոր պարագայի մը եւ շատ յստակօրէն՝ երբ նոյն երեւոյթները կրնան նկարագրուիլ եւ բացատրուիլ մէկուն կամ միւսին եզրաբանութեամբ եւ երբ երկու բացատրութիւնները հակասական են երբեմն:

Առենք օրինակ փոխանցումը շարժումին պիլլիարսոյ փայտէն գունդին, կամ տաքութեան փոխանցումը զայն շրջապատող առարկաներուն եւ կամ ելքաորականութեան անցքը ելքաբաղկան աթոռէն մահապարտ սծբագործի մարմնին: Արիստոտէլեան ընազանցութեան բացատրութիւնը այս մասին հետեւեալն է. իր միջամտութեամբ՝ գործօն մը շարժում մը կը յառաջացնէ — այսինքն փոփոխութիւն մը — ի կարելիութեան վիճակէն ի գործողութեան վիճակին, փոփոխելի առարկայի մը մէջ: Հետեւաբար շարժումը կ'առաջնորդէ փոփոխելի առարկային մէջ, սակայն ի կարելիութեան. գործիչ մը — շարժիչ — ի զօրութեան շարժումը կը վերածէ ի գործունէութեան շարժումի, որմէ կը հետեւցուի թէ շարժումը չ'անցնիր շարժիչէն շարժուածին: Իրականին մէջ, անկարելի է որ պատահականութիւն մը առարկայէ մը անցնի ուրիշի մը. որովհետեւ անկախ այն իրողութենէն որ փոխանցման պարագային պատահականութիւնը կը դադրի պատահականութիւն մը ըլլալէ զառնալու համար գոյացութիւն մը, կրակին տաքութիւնը, օրինակի համար, այս տաքութիւնն է եւ իր այսուրիւնը կը պտանայ երկակայէն որուն ներգոյն է, այսինքն այս կրակին. որմէ կը հետեւցուի թէ անհասկընալի է որ այս տաքութիւնը, պահելով հանգիւրդ իր այսուրիւնը, կարենայ դառնալ պատահականութիւնը ուրիշ բանի մը նոյն. պէս, ըստ Արիստոտէլեան ընազանցութեան, շարժումը չ'անցնի պիլլիարսոյ փայտէն՝ գունդին, ոչ ալ տաքութիւնը՝

ՅԱՅՏՏՆՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԸ ԸՍՏ ՓԻԼՈՆԻ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ԶԻՆՔ ՌԻՐԱՑՈՂՆԵՐԸ

Ի վերջոյ, ան (մեր հնթագրիս իմաստասէրը) պիտի պատասխանէ այս առարկութեան, թէ կարողութեան պակասը չէ պատճառը որ Աստուած անկարելիութիւնները չի փոխիր: Անիկա աւելի քան զուրս է իմաստութենէ և արդարութենէ: Աստուած կրնար ստեղծել տիեզերք մը որ այս անկարելիութիւնները կարելի ըլլային: Ան կրնայ նոյնիսկ կործանել այս տիեզերքը և ստեղծել նոյնը, անկարելիութիւն նկատուած օրէնքներով: Բայց որովհետեւ Աստուած իր իմաստութեամբ ստեղծեց այս տիեզերքը և հաստատեց անոր մէջ այս օրէնքները, պիտի չփոխէ զանոնք մինչև այն առին որ անոնք իրենց նպատակին կը ծառային: Որովհետեւ Աստուած անիմաստ կերպով իր հաստատած օրէնքները պիտի չփոխէր, ոչ ալ իրբեւ անպարար պիտի փորձէր ճշտեցնել՝ պարզապէս զուարճացնելու և զարմացնելու մարդիկը: Հրաշքները կը գործուին և օրէնքները կը փոխուին Աստուծոյ կողմէ միայն իր անհատական նախախնամութեան կիրարկութեամբ, այն նպատակաւ որպէսզի պահպանէ զանոնք՝ որոնք արժանի են պահպանուելու և ուսուցանել այսպիսով՝ Երկնայինը անոնց՝ որոնք արժանի են Երկնային Խմաստին: Ուրեմն Աստուծոյ իմաստութեան մէջ տիե-

զերքը այնպէս մը կարգաւորուած է որ ըմբռնելու համար նպատակը գործուած հրաշքներուն, պէտք ունինք միայն բնութեան ֆիզիքական փոփոխութեան մը, որ կը մնայ միակը իր տեսակին մէջ առանց որեւէ միջամտութեան մտածողութեան և մաթեմատիքի օրէնքներու անձեռնմխելիութեան: Ս. Գրական իւրաքանչիւր հրաշք, ստեղծագործութիւնէն մինչև Յարութիւնը Աստուած որդւոյն, հրաշքներ են որոնք կը ներկայացնեն բնութեան ֆիզիքական օրէնքներու փոփոխութիւն մը, որովհետեւ անոնցմէ իւրաքանչիւրը նպատակ մը ունի: Ոչ մէկ գոյութիւն ունեցող և ըմբռնելի նպատակ կրնայ առիթ ծառայել հրաշքի մը գոյութեան, մտածումի և կամ մաթեմատիքի փոփոխութեամբ: Ուրեմն երբ Սուրբ Գրական իմաստասէրները կ'ըսեն թէ տիեզերքը իր ներկայ վիճակէն տարբեր վիճակի մը չի փոխուիր, ըսել չէ թէ Աստուած անկարող է, այլ անիկա շեշտումն է այն իրողութեան թէ Աստուած կը գործածէ իր կարողութիւնը համաձայն իր իմաստութեան և բարութեան:

Այս բացատրութիւնը կիրարկուած է Որովհնէսի այն հաստատումին մէջ թէ Աստուծոյ համար ամէն բան կարելի է, որով ըսել կ'ուզէ թէ մեր դատողութեամբ Աստուած կարող է ընել ամէն բան որ կարելի է Իրեն համար, առանց զաղբելու ըլլալէ բարի և իմաստուն՝ Աստուած»⁽⁶⁶⁾, և կամ մենք կը հաւատանք որ Աստուած չ'ընէ որով ինչ որ անուանարկիչ է Իրեն համար, որով Անիկա ենթակայ պիտի ըլլար. դադրելու Աստուած ըլլալէ, որովհետեւ եթէ Անիկա ընէր այն ամէնը որ պիտի անուանարկէին (αὐτοῦ) Զինք, ուրեմն Ան Աստուած չ'է»⁽⁶⁷⁾:

⁽⁶⁶⁾ Contra Celsum III, 70.

⁽⁶⁷⁾ Ibid., V. 23. Cf. H. Chadwick's notes in his translation of Contra Celsum, ad loc.

կրակէն շուրջի առարկաներուն եւ ելքերականութիւնը՝ աթոռի ելքերական գիծէն տճրագործի մարմնին: Այսպիսի տեսակէտներ արդի բնագիտութեան հետ հաշտեցնելու անկարելիութիւնը կարելի չէ անգիտանալ. եւ սկզբունքը, ըստ որում բնագիտութիւնը բացարձակապէս անկախ է բնագիտութենէն, բացայայտօրէն կը տեսնուի իրրեւ անհամապատասխան իրողութիւններուն:

(Շարունակելի՝ 10)

ԹԳՊ. ՇԱՀԷ ՎՍՐԴԱՊԵՏ

Նոյն ձևով, կարգ մը Իսլամ մասնողներ կը բացատրեն թէ չարիք գործելու անկարելիութիւնը Աստուծոյ համար Անոր անկարողութեանն չէ, այլ անիոյ անոր համար որ Անիկա չ'ուզեր իր կարողութիւնը փորձի ենթարկել և այս՝ իր «Իմաստութեան» և Գիտութեանն⁽⁶⁸⁾ և կամ «անոր» (աւարքին) տպագրութեանն (عجزه) (69): Նոյնպէս ըստ Հրեայ մասնողի մը՝ որ կ'ըսէ թէ «այն իրողութիւնը որ Մովսէս չէր ապրեր Ագամի հետ չի նշանակիր որ Աստուած անկարող էր այդ ընկելու, այլ իրողութիւնը այն է որ այդպիսի հարց մը իմաստէ զուրկ պիտի ըլլար»⁽⁷⁰⁾:

Նոյնպէս Մայրոնիտէս, խօսելով Աստուծոյ վերագրուած անկարողութեան մասին, փոխելու համար մարդկային բնութիւնը իր գործունէութեան ազատութեամբ, կ'ըսէ թէ ասիկա Աստուծոյ անկարողութեան արգելեք չէ, այլ՝ իր իմաստութեան, որովհետեւ սերնդ իր կամքը չէ եղած և պիտի չըլլայ այդ հարցին նկատմամբ»⁽⁷¹⁾:

Ս. Թովմաս ևս կ'ըսէ. «Ինչո՞ւ Աստուած չի կրնար ընել այն՝ ինչ որ հակասութիւն կը բերէ: Եւ կ'աւելցնէ թէ հակասութիւն մը յառաջ կը բերէ չգոյութեան զգացում մը և հետևաբար Աստուծոյ կարողութեան մասին թիւր եզրակացութիւն մը»⁽⁷²⁾:

Իսկ Հյուսիսի տեսակէտին մէջ կը սկսի ընդհանուր սահմանուժով մը՝ արդիւնքը կ'ենթադրէ յարաբերական պատճառ մը»⁽⁷³⁾ և կը շարունակէ այսպէս. «Բոլորհետեւ պատճառը արդիւնքին հետ համեմատական պէտք է ըլլայ և արդիւնքը այնքան ատեն որ մեր իմացականութեան ենթակայ է՝ անսահման չէ, ուրիշ Թոնչպէս կարելի է արգարացնել մեր ենթադրութիւնը երբ Աստուծոյ Գոյութեան կը վերադրենք այդ ստորագիծին (անսահմանութիւն)»⁽⁷⁴⁾:

Հոս դարձեալ մեր ենթադրեալ իմաստասէրը պիտի պատասխանէ թէ տրուած առարկութիւնը հին է և պիտի շարունակէ տալու այդ տեսակէտին մէկ ուրուագիծ՝ պատմութիւնը: Անիկա ցոյց պիտի տայ թէ ինչպէս Պղոտինի մօտ ալ Նոյնը կ'երևայ հետեւեալ հարցումներուն մէջ. — «Ինչպէ՞ս մեր ընդունած Մէկ-էն կրնանք ենթադրել օտարաբոժնուած բազմապատկ Մէկ-եր»⁽⁷⁵⁾ և կամ «Ինչպէ՞ս բոլոր բաները կրնան զալ Մէկէն որ պարզ է և միասն»⁽⁷⁶⁾:

Փոխենք Հյուսիսի «Անհուն» և «Հուն»-ւորդ եզրերը Պղոտինի «Մէկ» և «Բազում» եզրերուն հետ. կ'ունենանք Նոյն տեսակէտը հիմնուած այն սկզբունքին վրայ թէ արդիւնքը պէտք է համեմատական ըլլայ պատճառին:

Յետոյ անիկա ցոյց պիտի տայ թէ ինչպէս Պղոտին կը փորձէ լուծել զօտարութիւնը Մէկէն բխող Միտքը բացատրելով իբրեւ գոյացութիւն մը որ թիւով Մէկ է բայց որուն բնութեան մէջ ներքին երկուութիւն մը կայ:

Անիկա ցոյց պիտի տայ նաեւ թէ ինչպէս՝ Ս. Դրակաս իմաստասէրներ, Մայրոնիտէս⁽⁷⁷⁾ Հրեաներէն և Ս. Թովմաս Աղաւնացի⁽⁷⁸⁾ Բիստոնիներէն, հարցը բացատրած են մեկնելով Պղոտինի լուծումէն. ընդունելով անոր լուծումը հարցին: Եւ թէ մինչ անոնք կը համաձայնէին «արդիւնքը պէտք է համեմատական ըլլայ պատճառին հետ սկզբունքին, միւս կողմէ աւելցնելով որ «այս սկզբունքը կիրարկելի է միայն այն պատճառին» որ արդիւնք մը յառաջ կը բերէ անհրաժեշտութեանն բխած և կ'առարկէին անոր կիրարկելիութեանը Գործողի մը՝ որ կ'առաջնորդուի «Իմաստութեամբ, կամքով և նպատակով»: Այսպէս ըմբռնուած է Աստուած անոնց բոլորին կողմէ: Ըլլալով իմաստուն գործող մը որ կ'առաջնորդուի կամքով և նպատակի համաձայն, անոնք Աստուծոյ կրնալ յառաջ բերել բազում բաներ՝ թէև Ան Մէկ է, և կրնայ յառաջ բերել Հունուոր տիեզերք մը՝ թէև ինք Անհուն է:

(68) Al-Ash'ari, Makalat Al-Islamiyyin, ed. H. Ritter, p. 555, 11. 6-8.

(69) Al-Shahrastani, Al-Milal wa'l Nihal, ed. W. Cureton, p. 37, 118-9.

(70) The Book of Substances, Fragment II, in A. Altman and S. M. Stern's Isaac Israeli, p. 82.

(71) Moreh Nebukim III, 32; cf. II, 29.

(72) Cont. Gent. II, 22, Item.

(73) Dialogues Concerning Natural Religion, Part V (Op. cit., p. 459).

(74) Ibid. (p. 461).

(75) Ena. V, 1, 6.

(76) Ibid., V, 2, 1.

(77) Moreh Nebukim II, 22.

(78) Contra Gentiles II, 21-24.

ՀԱՅԿԱՎԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ՀԱԻՌԻՑ ԹԱՌ

ԿԱՍ

ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Հաւուց (Երեմի ԳԵՐ-
ուած Հայոց) Թառ Վանքը կը գտնուի Այ-
րարատ նահանգի Դառնի կամ Մաղաղ Գա-
ւառին մէջ, Հաւուց Թառ գիւղին մօտ:
Ունէր հինգ եկեղեցիներ, Ս. Կաթողիկէ,
Ս. Ամենափրկիչ, Ս. Կարապետ, Ս. Առ-
ուածածին և Ս. Յարութիւն. — Այրարատ,
էջ 354: Յովսէփեանց, Հաւուց Թառ, Ե-
րուսաղէմ, 1937, էջ 25, 30:

ՊԱՍՏԱԿԱՆ. — Միսիթար Այրիվանեցիի
համաձայն, ԺԱ. Դարու սկիզբը (1001-
1010) ՎԵՂՈՐԳ իշխան Բեղլույ շինած է
Հաւուց Թառ Վանքը. — Պատմ., էջ 57:

Իսկ հին արձանագրութիւն մը կը տեղե-
կացնէ թէ, 1013 թուին Գրիգոր Մագիստ-
րոս վերստին շինած է Հաւուց Թառի Ամե-
նափրկիչ կողուած եկեղեցին. — Յովսէփ-
եանց, Հաւուց Թառ, էջ 2:

Միշտ և յաջորդ դարու երկրորդ կէսը
սակայն չկան պատմական յիշատակութիւն-
ներ այս վանքի մասին:

Երջեալ շրջանին, Յովսէփ վկայ, նո-
հատուած Դուինի մէջ 1170 թուին, կը
բերուի և կը թաղուի հոս, Զաւարի որդի
Սարգիսի ձեռքով. — Հաւուց Թառ, 18:

Ինչ որ այստեղ ցոյց տուաւ Հյուսիս,
պիտի եզրակացնէ մեր իմաստասէրը, նո-
րոգեւելու համար էր միայն հին զօտարու-
թիւն մը, ցցուած՝ Աստուծոյ ոչ Ս. Դրա-
կան ըմբռնումին դիմաց, անտեսելու համար
Ս. Գրաւան իմաստասէրներու տեսակէտ-
ները թէ այս զօտարութիւնը չի կրնար
յարուցուիլ իրենց մասին ունեցած Ս. Գրա-
կան ըմբռնումին դէմ:

Թրգմ. Վ. Ա. Գ. H. A. WOLFSON
և Ա. Ս. Պ. Harvard University

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 5)

Յաջորդ դարուն հետ կը սկսի յիշատա-
կութիւնը Հաւուց Թառի վանահայրերուն,
որոնց գաւազանը, աւելի կամ պակաս
ընդհանրեցողով, կը կազմուի այսպէս.

1. — Պօղոս Վարդապետ, 1214. — Այս
ժամանակ Վանքին մէջ նշանաւոր էր Եղիա
Վարդապետ, որ աւելի կանուխ (1208/ին)
մասնակցած էր Հոսիի հաւաքութիւն: Սա
Հաւուց Թառի մէջ կանոն գրած էր որ
ժամապաշտութեան պահուն ամէնքը միա-
բերան երգեն, ցած կամ բարձր, և զիրար
չհարստահարեն. — Կիրակոս, էջ 84: Սգ-
գապատում, էջ 1576-7: Յիշտ. Զեռ.,
Թ. 343:

2. — Միսիթար Եպիսկոպոս, 1264-1266.
Ինքն ալ ստորագրած է Ստ. Օրբէլեանի
ձեռնարկը Գր. Անաւարդեցիի դէմ, 1296/ին. —
Օրբէլեան, Բ., էջ 209: Հաւուց Թառ, 24:

3. — Տէր Յովսէփ Առաքնորդ, 1297-
1321. Իր շրջանին, Տիրատուրի որդի Կա-
րապետ և ամուսինը՝ Յսուկան կը շինեն
Ս. Կարապետի անուան փոքր եկեղեցին. —
Հ. Թառ, 25:

4. — Տէր Արամաս, շ. 1350. — Հ. Թառ, 26

5. — Զաւարիս Արեւալիսկոպոս, 1428-
43. — Մասնակցած է Վաղարշապատի Ժո-
ղովին, 1441 թուին, և գործն դիր կա-
տարած է Կիրակոս Վերապեցիի ընտրու-
թեան և պաշտօնանկութեան մէջ. — Ազ-
գագատում, էջ 2106, 2124: Հ. Թառ, 30:
Յաչիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Մասն Ա.,
Թ. 316:

6. — Յովհաննէս Եպիսկոպոս, 1465-87.
— Նօտարք, էջ 221: Այրարատ, էջ 357:

7. — Զաւարիս Եպիսկոպոս, 1487 թուին
գնած է վանքին մօտակայ իւր գիւղեր, և
եռքը վաւերացնել տուած է Շահ Խամայէ-
լին (1499-1525) յատուկ հրովարտագով. —
Այրարատ, էջ 357: Հ. Թառ, 31:

8. — Նաթանայիկ Եպիսկոպոս, 1510?
— Հ. Թառ, էջ 22, 31: Յիշտ. Զեռ., էջ 663:

9. — Համազասպ Առաքնորդ, 1530?
— Հ. Թառ, 31:

10. — Զաւարիս Առաքնորդ, 1570? —
Նոյն, անդ:

11. — Սահակ Եպիսկոպոս, 1602. —
Հ. Թառ, 32:

12. — Մանուէլ Եպիսկոպոս, + 1605.
— Նոյն, անդ:

13. — Համագասպ նպիսկոպոս, 1606?–1619, այր խրոստ և ճարտարարան. — Ա. Գալստյանցի, 1896, էջ 298: Այրարատ, էջ 357: Հ. Թառ, 32:

Իր օրով, 1618ին, Մհերոզ Դպիր նիւզանցի վերստին կազմած է Իգնատիոս Գրչի 1214ին օրինակած մեծարժէք Աւետարանը. — S. Der Nersessian, Man. Arm. Illustrés, Paris, 1937, p. 174:

14. — Մկրտիչ Նպիսկոպոս, 1629. — Այրարատ, 357: Հ. Թառ, 32:

15. — Սիմեոն Վրդ. Զուղայեցի, 1648?–1657. — Աշակեհա Փյոյրպոս կաթողիկոսի Գրած է զրուստական տոմարն ուր մը Հաւուց Թառի մասին. — Հ. Թառ, էջ 32, 97: Գալստյանցի, էջ 405–7:

16. — Յովնանէս Նպիսկոպոս, 1658. — Հ. Թառ, 33:

17. — Մաթեոս Վրդ. Զուղայեցի, որդի Գրիգորի, 1658–73. — Զամբո, էջ 279: Այրարատ, 357: Հ. Թառ, 33:

18. — Մաւկոս Վրդ. Զուղայեցի, 1679. — Այդ թուականի Յուշիս 4ին մեծ երկրաշարժ մը կ'աւերէ Այրարատեան երկրը, կը փնտռուի նաեւ Հաւուց Թառ Վանքը. — Հ. Թառ, 33:

19. — Սեփանոս Վարդապետ, 1696?–1707? — Այրարատ, 357: Հ. Թառ, 33:

20. — Մաղաքիա Վարդապետ, 1708–45. — Իր առաջնորդութեան շրջանին, 1721ին, Առաւածատուր կաթողիկոս կը ձեռնարկէ երկրաշարժէն քանդածներուն տեղ նոր եկեղեցիի մը շինութեան, բայց Լեզգիներու արշաւանքին պատճառով կը ստիպուի կիսատ թողուլ և փոխել. — Այրարատ, 357: Զամբո, 279: Հ. Թառ, 33:

21. — Յովնանէս Վարդապետ, 1745 — Զամբո, 279: Հ. Թառ, 34:

22. — Ազարիա Վարդապետ, 1745–55. — Լեզգիներու երկրորդ արշաւանքի ընթացքին (1755) Վանքը բոլորովին կ'անշարժանայ և կ'աւերուի. իսկ Ամենափրկիչ կոչուած սրբութիւնը կը փոխադրուի Էջմիածին. — Զամբո, 279–80: Հ. Թառ, 34:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Հաւուց Թառը Թափուր չէ եղած մշակութային գործիչներէ, որոնց արդիւնքներէն քիչ բան մը միայն Մանացած է դժբախտաբար: Մանօթ են հետեւեալները.

Ա. — Իգնատիոս Նշ. Գրիչ եւ Մանրանկարիչ, 1214ին օրինակած և նկարազարդած է Աւետարան մը, Թաղէոս Գահանայի պատուէրով, որ նուիրած է զայն Հաւուց Թառ ուխտին. — Յիշտ. Զեռ., Թ. 343: S. Der Nersessian, Man. Arm. Illustrés, Paris, 1937, p. 4, 172–4:

Բ. — Գրիգոր Գրիչ, 1297–8, որդի Մխիթարիչի և Մամաթունի, աշակերտ Արարածի. օրինակած է,

1. — Աւետարան, 1297ին, որուն ստացողներն են եղած Գուրթ և Երամուսինը՝ Ապիւր. — Հ. Թառ, էջ 24, 90:

2. — Մաղմուսարան, 1298ին, Սարգիս կոստիկոն քահանայի խնդրանքով. — Հ. Թառ, էջ 24–5, 91:

Գ. — Սարգիս Գահանայ, Թուղթ պատրաստող, 1423ին օրինակուած Մաշտոցիին թուղթը պատրաստած է. — Յիշտ. ԺԵ. Գարի, Ման. Ա., Թ. 316:

Դ. — Դաւիթ Գահանայ, Գրիչ, որդի Վարդանայ, 1423ին աւարտած է օրինակութիւնը Մաշտոցի մը, և ընծայած է Հաւուց Թառի հիւղեցիկին. — Նշիւ. աղ.,

Ե. — Ստեփանոս Աբեղայ, Գրիչ, 1458–71, որդի Յովնանէսի և Էմինի. օրինակած է,

1. — Շարակնոց, 1458ին, բարբարոս, իշկեցի օրինակէ, Յովնանէս Աբեղայի համար. — Յիշտ. ԺԵ. Գարի, Ման. Ա., Թ. 134: Զեռ. Մ. Ե., Թ. 1635:

2. — Ճառոց, 1464ին, իր պատահեցութեան ընկեր Դանիէլ Վարդապետի խնդրանքով, կազմած է Յակոբ Գահանայ. — Հ. Թառ, էջ 30, 92–3: Յիշտ. ԺԵ. Գարի, Ման. Ա., Թ. 258:

Գրչի յիշատակարանէն կը տեղեկանանք թէ այդ միջոցին Վանքին մէջ կը գտնուէին տասնեակ մը հոգեւոր աշակերտներ՝ կուսած կրօն քահանաներ:

Ժամանակակից ուրիշ գրող մը, Մանուէլ Եպս. Աղիգբէկեան, Ամենափրկիչի նուիրած իր Գանձին մէջ, Հաւուց Թառի զգրանոցը չափազանց գովեստով կը յորջորջէ «համալսարան». — Հ. Թառ, էջ 3, 89: Այրարատ, 198:

3. — Աւետարան, 1471ին, իր ձեռագիր յիշատակին. — Յիշտ. ԺԵ. Գարի, Ման. Ա., Թ. 395:

4. — Աւետարան, 1471/ին, բոլորգրով. — Յիշտ. Ժե. Դարի, Մասն Բ., Թ. 396, 2. Թառ, էջ 31, 93:

2. — Գրիգոր Կրօնաւոր, Գրիչ, 1543ին աւարտած է օրինակութիւնը մէջ ժողովածուի. — 2. Թառ, էջ 31, 93-4:

է. — Խաչատուր Քհն. Երեւանցի, Մաղկող, 1628ին ծագկած է Աղարիա Գրչի օրինակած ժամագիրք-Սաղմոսը. — 2. Թառ, 32:

ԽՈՐԱՆԱՇԱՍ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Խորանաշատ վանքը կը գտնուէր Արցախ նահանգի Փառխոս գաւառին մէջ Ղուլայի գիւղին արեւելեան կողմը. — Բարխուտարեանց, Արցախ, էջ 322:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Խորանաշատ վանքը շինուած է վանական վարդապետի Գանքերով, 1216-1222 թուականներուն: Վանքը այդ անունը ստացած է, որովհետեւ կը պարունակէր բազմաթիւ մատուռներ, և զլիաւոր եկեղեցին, Սուրբ Աստուածածին, ունէր շատ մը խորաններ. — Կիրակոս, Վեներաթի, 1865, էջ 199: Արցախ, էջ 323:

Խորանաշատ վանքի առաջնորդներէն ծանօթ են հետեւեալները.

1. — Վանական վարդապետ, 1216-51. — Շինող և Առաջնորդ Խորանաշատ վանքին: Կը վախճանի 1251 Մարտ 18ին և կը թաղուի, ըստ իր փափաքին, աղքատաց գերեզմանատան մէջ. — Կիր., էջ 199-200:

Վանական վարդապետ եղած է համառաւոր ուսուցիչ մը, իր աշակերտներուն մէջ նշանաւոր անդրապացան, վարդապետ Արեւելի, Կիրակոս Գանձակեցի, Ասաքել վարդապետ, Յովսէփ վարդապետ, Գրիգորիւս վարդապետ, Ստեփանոս Աղթամարցի, Տէր Իսրայէլ և Պօղոս Քանանայ:

Քաղաքական Զաջուռ իշխանին դուստրը՝ Վաննի, Խորանաշատի Ս. Աստուածածին կը միաբանակցի, 1224 թուականին, Նուրբեղով Աւետարան մը. — Յովսէփեան, Քաղաքական, Գ., էջ 91, Յիշտ. Զեռագրաց, էջ 839:

2. — Պօղոս Քանանայ, 1251ին կը յաջորդէ իր հօրեղբոր՝ Վանական վարդապետին:

որին, իր առաջնորդութեան շրջանին վարդապետական ուսման զլիաւոր կը կարգուի, Վանականի աշակերտ և ազգական, Գրիգորիւս վարդապետ. — Կիր., էջ 200:

3. — Պետրոս Աւարդապետ, 1283. — Ոսկեան, Արցախի վանքերը, էջ 156-7:

Ապա երկար ընդմիջում մը, որմէ ետք դարձեալ կ'երևին քանի մը անուններ, այսպէս.

4. — Տէր Բարսեղ Արեւախակոյս, 1639-66. — Ոսկեան, էջ 158: Բարխուտարեանց, Աղուսանք Նրկիր, էջ 176:

5. — Յովհաննէս Արեւախակոյս, 1668. — Ոսկեան, էջ 159:

6. — Գրիգոր Արեւախակոյս, 1669. — Նոյն, անդ:

7. — Յովհաննէս Եպիսկոպոս, 1683. — Արցախ, էջ 328:

8. — Իսրայէլ Արեւախակոյս, 1764. — Ոսկեան, էջ 70:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Խորանաշատ վանքի գրչագրական գործունէութենէն քիչ բան ծանօթ է. կան հետեւեալները.

Ա. — Ստեփան Աղթամարցի, Գրիչ, որդի Յովհաննէսի. 1233ին օրինակած է Խորանաշատի մէջ:

1. — Իրիւր Առապետաց, Գր. Աստուածաբանի. — Շողապէ. էջ 199, Յիշտ. Զեռ., էջ 827-8:

2. — Յապազ Աստուծոյ, Արիստոտէլի. — Քննի, Գրոց Դ. Անյաղթի, Կանթիքի, Թրգմ. Տաշեան, էջ 72-92:

3. — Յապազ Բան ունել եւ անասուն կենդանաց, Փիլոսի. — Կարինեան, Յուլի, Թ. 2050:

Բ. — Գրիգոր Գրիչ, 1252ին օրինակած է ժողովածու մը, Բարիբոցի Ստեփանոս Քանանայի համար. — Ոսկեան, էջ 155-6:

Գ. — Մարտիրոս Գրիչ, 1283ին օրինակած է Նաբէլ մը. — Շողապէ, էջ 205:

Դ. — Եսայի Գրիչ, 1630-1639. — Օրինակած է յաջորդաբար,

1. — Սաղմոսարան, 1630/ին. — Ոսկեան, էջ 157:

2. — Ժողովածու, 1637ին, Աստուածատու Քանանայի համար. — Նոյն, անդ:

3. — Աւետարան, 1639ին, Թումա Կրօնաւորի համար. — Նոյն, էջ 157-8:

Ե. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՀՈՎԱՆԻՈՅՆ ՆԵՐՔԵՒ

Հոկտ. 1ի Կիրակիին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մեջ Ընծայարանի սաներեն՝ Յարութիւն Սրկ. Իգ. Ոսթրոսեանին, Յակոբ Սրկ. Պատրիարքանին, Արամ Սրկ. Գազանեանին եւ Ս. Յարութեան Տաճարի Լուսարար Մկրտիչ Սրկ. Խաչատուրեանին արեղայական սասիճանի ձեռնագրութիւնն ու օծումը կատարեց:

Քաճաճայական ուխտագրի արարողութիւնը կատարուելի վերջ, ըստ որոշման Տնօրէն Ժողովոյ, Սեպտ. 30ի Շաբաթ երեկոյեան Կիրակիօքի ժամերգութեան յետոյ կատարուեցաւ Կոյման սրտագրաւ կարգը: Զորւն ընծայեալները Մայր Տաճարի աւագ դռնէն մինչեւ դասի տանը ծնկաչոյ յառաջանալով, ծուկի եկան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր առջեւ եւ տուին իրենց հաւատոյ դաւանութիւնը: Խաչատուրեան եւ Գեորգ. Լուսարարապետ Տ. Հայրիկ Սրբազանը, իսկ ընծայեալներու խմբէն, գիրտին գեղի Սրկ. Ս. Ոսթրոսեանները՝ Հոգե. Տ. Յակոբ Վրդ. (Ժառնգ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի Տեսուչը) եւ Գեղամ ու Փառնա արեղաները:

Կիրակի առաւօտ, Ս. Պատարագի միջոցին, Բաճաճայական սասիճանի քուլուրեան բոլոր մանրամասնութիւնները, փիլոնի, շուրջառի, սաղաւարթի եւ Ս. Սկիհի յանձնումը կատարուեցան զպաւօրիչ խորհրդաւորութեամբ: Երբ նուիրեալները իրենց երեսը ժողովուրդին, ձեռները վեր բռնած լռեցան ու խոր կ'ընկնէին աշխարհի հրաժարման, բեւոյժի վրայ՝ Սուրբ Սեղանին սպասարկուները հոգեւին եւ բարձրաձայն կ'եղանակէին «աստուածային եւ երկնաւոր շնորհ, որ միտ լինու զպէս արքայ սպասաւորութեան առաքելական եկեղեցւոյ, կոչել (անունները տալով) ի սարկաւազութեան ի Բաճաճայութեան, արքայ եկեղեցւոյ ի սպասաւորութեան, ըստ վկայութեան անձանց իւրեանց եւ ամենայն ժողովրդեանս, զպիւրեմն ալ, ի դիմաց ճշգրտեալ հաւատացեալներուն, կը ձայնէին՝ «առ-ժանի են»:

Ձեռնադրութեան աղօթքներէն վերջ, սեղանին վարագոյրը կը բաւուի: Մինչ նորոշմաները կը զգեսաւորուին վարագոյրի ետին, զպիւրեմն վարեն կ'եղանակեն «Խորհուրդ խորին»:

Վարագոյրը բացուելուն՝ նորոշմաները կը կենան խորանին մասի կողմը: Օծումի նուիրական պահուն, Տրգ. Յարութիւն Սրկ. կը վերածայնուի Տ. Վայէ, Տրգ. Յակոբ Սրկ.՝ Տ. Կոմիտաս, Տրգ. Արամ Սրկ.՝ Տ. Վահրիք եւ Տրգ. Մկրտիչ Սրկ.՝ Տ. Վաղարշ կուսակցոն Բաճաճայ:

Ապա, սեղանին առջեւ, Ս. Պատրիարք Հայրը կը խնկարկէ երեսը, նորոշմաներէն իւրաքանչիւրին, եւ անոնք, միւռնաւոր ափերը ձեռնաւոր, կու տան իրենց առաջին օրհնութիւնը վարը կեցող ժողովուրդին: Եւ երբ Սարկաւազը կը ձայնէ «Ողորդ շուրհ միմեանց»՝ խնկարկելով եւ համբուրելով իւրաքանչիւրին աջը, Ամեն. Ս. Պատրիարքը կը մօտենայ ու կը համբուրէ անոնց օծեալ հակասն ու աջը: Իրեն օրհնակին կը հետեւի ամբողջ հոգեւորական դասը: Նոյնը կ'ընէ ժողովուրդը՝ Պատարագի աւարտումին, երբ անոնք վարը՝ ասեանին մէջ, գրականութեւ առջեւ, մէկ կողմէ լռեցան կը կարդան իրենց առջեւ բացուած Աւետարանը:

Սման արարողութեան վերջաւորութեան, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը խօսեցաւ իւր խրատականը. — «Նորէն կը կենդանանայ արագան այս բմբ, ըսաւ, իբրեւ հնձան Ս. Աթոռին, ուր կու գան նմուշու երէսաւոր խոսումներ, իբրեւ գինի զմայլեցունցի կարմիր զոհողութիւններու: Դուք, սիրելի Միաբան եղբայրներ, այս նուիրական պահուն կ'ընէ՛ք ձեր անգիտելի զոհը, այն խոր վասնութեամբ թէ ցորենահատը պէտք է մեռնի, բազմապատիկ արգիւնքներ տալու համար:

«Մեզի եկաք բաժան բաժան հոգիով եւ անյարիւ մտով, հինը թափեցաւ եւ նորը շինուեցաւ ձեր մէջ, ընելով ձեզ ընթիւ աւ-նօրներ Ս. Եկեղեցւոյ ծառայութեան: Այս

ասպարեզը, բուս, իրաւունքն է մեքի ազնւ-
ւականներուն, առանց որուն մարդիկ գոե-
հիկ աւարածներ են լոկ: Դու՛ք ձեր այս ա-
բարեւոյթ ստեղծածանայեցիք ինչ որ հասարակ
է եւ անազնիւ, խորհակեցիք մարմնական
ծայներ միայն լսելու ընդունակ ձեր զգայա-
րանք եւ լարեցիք զայն երկնային ձայներու

կարեմալ ըսելու առաքնալին հետ, «գբաւո՛ք
պատերազմն պատերազմեցայ ...»:

«Պահեր կան կեանքի մէջ, անմեա պա-
հեր, զորս տարիներու տագնակն ու աւերք
չեն կրնար ջնջել մեր հոգիէն: Լուսաւոր
լեռնագագաթներու նման անոնք կը կենան
մեր յիշողութեան մէջ, առանց ձգուելու

Զատին աջ՝ Հոգեւորիկ Ս. Վահրին Արդ. Գագանեան, Հոգե. Ս. Վաչէ Արդ. Իզնա իոսեան,
ձեռնադրիչ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայր, Հոգե. Ս. Կոմիտաս Արդ. Պատուեան եւ
Հոգե. Ս. Վաղարշ Արդ. Խաչատրեան:

սպասին, նման աւանդութեան բամբուս-
հարին:

«Այս խորհուրդին եւ սրբազան հանդե-
սէն վերջ, դու՛ք սկիզբը կ'ընէք ձեր նոր
կեանքի նորոգումը երեսին. քեզ սկիզբ,
բայց ես պիտի ուզեմ տեսնել ձեզ ամբողջ,
մինչեւ ծայրը ձեր կեանքի ասպարեզին,

կեանքի աւարտային: Միշտ յիշեցէ՛ք այս
պահը, ձեր գիտակցութեան լուսաւորութեան
պահը, ուր դու՛ք ինքզինքնիկ եղաք, աղբե-
ւոցաք, դեմ առ դեմ Աստուծոյ եւ ձեր ժո-
ղովուրդի կարիքներուն, կնեւոյ՛ք ձեր հոգի-
ներու կարմիր ուլաքը:

«Իբրեւ Հայ եկեղեցւոյ սպասարկուներ,

ննուումին տակն եւ մեր եկեղեցւոյ մէծ անձնաւորութիւններուն որոնք մեր ժողովուրդի ոսկի փառքը կերտեցին, մեր լեռներուն չափ ամուր, մեր երկկնիք չափ գեղեցիկ, մեր պատմութեանդ ոյեա եղբերակներ:

«Յուզումին տակն եւ անտարակոյս այս Հաստատութեան մէծ հոգիներուն, որոնք իրենց անյուշելի զոհողութիւնները բերին այս Արժուին: Անոնք այսօր կը խայտան, զի անոնց գործին շարունակողներն եւ զուգ: Անոնք բոլոր, փառանք տա փառանք, կիսատառնածներու նման այս պահուս կը նային ձեզի: Անոնց սուրբները բաժանցիկ են եւ զանկերը հաւաքալայներու հնոց, զոր չեն կրցած մարել բարբարոսութիւնները բոլոր ժամանակներու: Անոնք բոլոր քեզ կու գան մահուան դատարան, բայց իրենց հոտ կը բերեն չնեռնող գաղափարին աղամանդ ալիքը, պինդ բեռնուած իրենց հոգիներուն խորը: Ձեզիք իւրաքանչիւրին կապուած ե հսկայ եղբերակութիւն մը, համապատասխան մեր ժողովուրդի կենսին եւ պատմութեան:

«Եւեցիք ձայններ, որ հեռուներէն կը բախուին, զիսցիք քե մեր մէծ մեռելները իրենց յաւիտեական հանգիստը կը գտնեն երբ իրենց երազը չէ մեռած:

«Ձեզցիք ինքզինքնիւ միտ այս յուզումներուն եւ տարիներուն առթած ապաւորութեանց ներքեւ եւ պիտի պատգամուիք փառաւոր սերմերէն:» որոնք մեր օրերու կեանքին են, որովհետեւ այս մեծութիւններու փոքր կան փոքրութիւններ. մի՛ սեսեք եւ մի՛ իջնեք անոնց, ի՛նչ գեղեցիկ ե փոքրութիւններու փոքր անցնիլ արհամարհոտ եւ հպարտութեանց այդ հպարտութիւնը կեանքի փոքրութիւններու հանդէպ, եւ խոնարհութիւնը մեծութեանց հանդէպ:

«Ունեցիք Աստուծոյ սերն ու մտածուք, ինչպէս նաեւ սերը մեր ժողովուրդին որ Աստուծմէ վերջ գերազույց իրականութիւնը պէտք է ըլլայ հայ եկեղեցականին: Որովհետեւ մեր ժողովուրդը արգասաբեր այգին եւ հմնան մեր բոլորին: Ձեզի կը յանձնեմ Հայ եկեղեցւոյ ծոցը, հաղորդ անոր խաչին ու փառքին»:

Նոյն օրը, երեկոյեան ժամերգութեան վերջ, կատարուեցաւ փղարի օրհնութեան եւ օրհնութեան արարութիւնը, Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր նախագահութեամբ:

Երեկոյեան, նորընթացները առաջնորդուեցան Ս. Զատրուբեան Տանար, ուր մնացին մէկ ամիս՝ ուսանելով Ս. Պատրիարքի կարգերը, առաջնորդութեամբ եւ հսկողութեամբ Հոգե. Տ. Անուշաւան Վրդ. Ջրջանեանի:

Անորեւ կու տանք ամփոփ կենսագրութիւնը նորընթացներուն: —

Տ. ՎԱԶԷ ԱՐԼ. ԻՆՍԱՏԻՍՏԱՆ ծնած ե 1939ին՝ Պէյրութ, Այնթապի ծնողի: Իր նախնական կրթութիւնը ստացած ե տեղւոյն ազգային Արքատեան վարժարանին մէջ: 1954—56 հետեւած ե Անթիլիոսի Դպրեւանքի դասընթացին: 1958ին ընդունուած ե Ս. Արքուոյ ժողով. վարժարանը եւ հետեւած Ընծայարանի դասերուն: 1960 Օգոս. 14ին ձեռնադրուած ե Սարկաւազ՝ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Զորմէն:

Տ. ԿՈՄԻՏԱՍ ԱՐԼ. ՊԱՏՆԻՅԻՆԱՆ ծնած ե 1942ին՝ Սիրիոյ Հալիպ քաղաք: Իր նախնական կրթութիւնը ստացած ե տեղւոյն Կիւպէնկեան եւ Հալիպեան կրթարաններուն մէջ: 1955ին ընդունուած ե Սրուսայեմի ժողովուրդական վարժարան՝ որուն երբ ջանք աւարած ե 1960ին եւ նոյն տարւոյ Օգոս. 14ին ձեռնադրուած ե Սարկաւազ: Ապա տարուական ե իր կրօնգիտական ուսումը Ընծայարանի բաժնին մէջ:

Տ. ՎԱԶԻՐԷ ԱՐԼ. ՊԱՏՆԱՆԻՆԱՆ ծնած ե 1942ին՝ Պէյրութ: Զատրուած ե ձեռնադրութիւնը Սարկաւազ եւ Թեքեան ազգային վարժարանները: 1955ին ընդունուած ե Սրուսայեմի ժողով. վարժարան: 1959ին մեկնած ե Կիւրոս եւ տարի մը Մեղրուան Կրթարանի դասընթացներուն հետեւելէ ետք վերադարձած ե Ս. Արքուոյ իր ընկերներուն հետ ձեռնադրուած ե Սարկաւազ՝ 1960 Օգոս. 14ին: Ապա հետեւած ե Ընծայարանի դասաւանդութեանց:

Տ. ՎԱԶԱՐԷ ԱՐԼ. ԽԱՉԱՏԻՆԻՆԱՆ ծնած ե 1941ին՝ Սիրիոյ Ան-Արուս գիւղը: 1955ին ընդունուած ե Ս. Արքուոյ ժողով. վարժարանը եւ հետեւած անոր դասընթացներուն: 1959ին ձեռնած ե վարժարանը եւ ծառայած ե իբրեւ Միաբան եւ ապա Լուսարար՝ Ս. Յաւրութեան Տանարին մէջ: Ներկայ տարւոյ Մայիսի 13ին ձեռնադրուած ե Սարկաւազ՝ Լուսարարապետ Գեորգ. Տ. Հայրիկ Նպս.էն: «Սրին», յանուն Նորին Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր եւ Միաբանութեան, կը մտադրէ որ ամենքն ալ լինին «մեզի առանց ամօքոյ», ի ծառայութիւն մեր նախնական հաւատքին, սիրեցեալ ազգին եւ մահաւանդ Ս. Արքուոյ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ՝- ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Կիր. 17 Սեպտ. — Բաբեկ. Ս. Խաչի պահոց: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Թարութիւն, մեր վերնամասերն մէջ. ժամարան էր Շողշ. Տ. Յովսէփ Վրդ:

● Դշ. 20 Սեպտ. — Մայր Տանարին մէջ Ս. Կոյր ծննդեան հանդիսաւոր նախատեսակին նախադասեց լուսարարայեան Գերշ. Տ. Հայրիկ եպոս:

● Եշ. 21 Սեպտ. — Ծնունդ Ս. Աստուածմէն: Առատուն, լուսարարացեան Գերշ. Տ. Հայրիկ եպոս. Առաքեալին ղրխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեն ինքնաշարժով մեկնեցաւ Գեթեմանի ծորը ու շարափառեցով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տանար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Գատարազը մատուցեց և աւարտ պատշաճ քարոզեց Գերշ. Հանդիսացեալ Սրբազանը:

● Եր. 23 Սեպտ. — Ամեն. Ս. Գատարազը Հայրը նախագահեց Մայր Տանարին մէջ պաշտուած խաչվերացի մեծանշանէն նախատեսակին, որով ետք, ըստ օւղորութեան, Ս. Խաչափայտի մատուցը թափօրով փոխադրուեցաւ Ս. Գլխադրի մատուցէն Աւագ Սեդան:

— Գիշերապահին Մայր Տանարին մէջ պաշտուեցան Եկեղեցեան և Հովման Գորգի: Հանդիսացեալն էր լուսարարայեան Գերշ. Տ. Հայրիկ եպոս. Առաքեալն:

● Կիր. 24 Սեպտ. — ՏՕՆ ՎԵՐԱԾՄԱՆ ՍՐԲՈՑ ԽԱՅԻՆ: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Գատարազը՝ Մայր Տանարի Աւագ Սեդանին վրայ մատուցեց և քարոզեց Ամեն. Ս. Գատարազը Հայրը, ընթանալուն լույս զձի հաւ խաչին Կրօնեւոյն յիմարութիւն է, այլ փրկելոց մեզ զօրութիւն Աստուծոյ: Գարդը և Ս. Գատարազին մաս մը, մէկ ժամ տեղափոխեալ, ծախսափառեցան Սրբ. Դանանի ռատիօկայանէն, ըստ օւղորութեան, Ս. Գատարազին ետք Կատարուեցաւ հոգեհան: Զբոսեան հանդիսաւոր պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյ և ազգի բարեբաղնիք Կատարեալ և Գրիգոր Մելքոնեան Կարապետներու հոգի՝ երես համար, նախադասութեամբ լուսարարացեան Գերշ. Տ. Հայրիկ եպիսկոպի: Արարողութեան աւարտին, Միաբանութիւնը ՎՐԱ զանաբառ բազմակի քոշ շարականերով ղրգով ղրգով Գատարազը պատշաճ:

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տանարին մէջ պաշտուեցաւ խաչվերացի մեծանշանէն ՎԱՊԱՏԱՆԻՆ, հանդիսացեալութեամբ Ամեն. Ս. Գատարազը Հօր և ի ներկայութեան հաւատացեալներու խոռոչեամբ բազմութեան:

● Բշ. 25 Սեպտ. — Յիսուսի մեկնոց: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադրի: Գատարազին էր Բեթլեհէմի Ս. Մննդեան վանաց ժա.

մարար Արթ. Տ. Գրիգոր Գնչ, Աւագեան, Ապո, Գերշ. Տ. Սուրեն Արքեպոս. Քէմանեանի նախադասութեամբ, Կատարուեցան հոգեհանդիսեան Կարգի, նախ՝ Մայր Տանարին մէջ, ապա Գաւիթի՝ Երանաշէնար Տ. Գիւրգի Գորգի շիրմին վրայ, և հաւիթ ռաբին՝ Էրն Կրատան և Զամ-Թաղի գերեզմանաւայրերուն մէջ:

● Եր. 30 Սեպտ. — ՏՕՆ Խաչի: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի Ս. Նշան վերնամասերն մէջ, ժամարան էր Շողշ. Տ. Արշակ Արք. Խաչատուրեան:

● Կիր. 1 Հոկտ. — Բաբեկ. Վարապայ Ս. Խաչի պահոց: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Թաւոր. ժամարան էր Շողշ. Տ. Եակոբ Վրդ. Վարդանեան Ամեն. Ս. Գատարազը Հայրը Կատարուեցաւ Սարգիսազնեան քահանայական ձեռնադրութիւնը (եւս էջ 315):

● Աւր. 6 Հոկտ. — Նախատեսակի պաշտուեցաւ Դպոսոյ Ս. Գերշ. Եկեղեցեալն մէջ: Հանդիսացեալն էր Գերշ. Տ. Սուրեն Արքեպոս:

● Եր. 7 Հոկտ. — Ս. Գերշ. ԳՐԱՎԱՐԻՆ: Առատուն ժամերգութեանէ ետք, Գերշ. Տ. Սուրեն Արքեպոս. Քէմանեանի ղրխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեն մեկնեցան Դպոսոյ Ս. Գերշ. վանքը, ուր Կատարուեց Եկեղեցեայ մէջ Ս. Գատարազը մատուցեց և քարոզեց Շողշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Ջըշանեան, ընթանալուն լույս զձի եպիսկոպի ինքն վկայեց յերոստազմ... և մինչև ի ծագեցին (Գորգ, Ա. 8): Ներկայացուց Ս. Գերշ. Երբեք արիւստիւն ու անվեհեր քրիստոնեայ, որ ղրգարուեցաւ իր կեանքի գինով իսկ վկայելու Գրիստոսին և ինչո՞ւ այնպիսի բերած է՞մարտութեան դատին: Ս. Գատարազին ետք, Միաբանութիւնը պատուաթիւրուեցաւ Դպոսը Շողշ. Տ. Կոնստ.

— Կէսօրէ վերջ, Գերշ. Տ. Սուրեն Արքեպոս. Քէմանեանի ղրխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ս. Թարութեան Տանար: Ներառափառի հանդիսաւոր մուտքէն և Ս. Գերեզմանի ուխտէն ետք, երեկոյան ժամերգութիւնն ու վարադայ խաչի նախատեսակը պաշտուեցան մեր վերնամասերն մէջ. նախադասութեամբ Ն. Գերշ. Կատարուեցան: Ապա Կատարուեցաւ Տնօրն Կահան Սրբաւորեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տանարին ներս: Թափօրացեալն էր Շողշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Ջըշանեան:

● Կիր. 8 Հոկտ. — ՏՕՆ ՎԱՐԱՊԱՅ Ս. Խաչին: Գիշերապահին և առաւոտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Թարութեան, մեր վերնամասերն մէջ, Ապո, Գերշ. Տ. Սուրեն Արքեպոս. մատուց օրուան հանդիսաւոր Ս. Գատարազը՝ Գրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ և քարոզեց՝ Նիւթ ունենալով օրուան տօնը, Գարդին ետք, Գերշ. լուսարարացեալ Տ. Հայրիկ եպոս. Նախագահեց Ամենայն Հայոց Հայրապետ Տ. Տ. Վաղգէն Ա. ի ցահակալութեան և օծման ճրգ առաքարքին առիթով Կատարուած շարապետական Մաղթանքի արարողութեան, օրու ընթացքին զը հնչէին Տանարին հայկական անգիներ:

● Եր. 14 Հօգո. — Ս. 72 առկայեացն Գրիստոսի: Ս. Գատարազը մատուցանեցաւ Մայր Տաճարի ներքին գոսիթը՝ Ս. Գեորգայ սեղանին վրայ՝ ժամադրան էր Հօգը. Տ. Յովսէփ Վրդ.:

● Կիր. 15 Հօգո. — Ս. Գատարազը մատուցանեցաւ ի Ս. Թարսիսին, մեր վերնաորան մէջ: Ժամադրան էր Հօգը. Տ. Արշակ Արդ. Խաչատուրեան:

● Ուր. 20 Հօգո. — Թարգմանչաց Կոնդրատար Նախատեսակին ի Ս. Յովսէփ Նախագահաց Լուսարարպետ Գերբը. Տ. Լայրիկ Եղո.:

● Եր. 21 Հօգո. — Ս. Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց (Տօն ազգային եւ եկեղեցական): Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Ասագ Սեղանին վրայ Ս. Գատարազը մատուց Վրդ. Մատենադարանի Տեսուչը՝ Հօգը. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան, որ քարոզեց՝ ընտրան անենալով սրտան Հաջ Տարախանին առաին ասուր — Վնմանաց Մովսէսի ... և, համառօտաւ անդադրանալով Թարգմանիչ Հայրերէն իւրաքանչիւրին կենեքին ու ցործեալն: Ս. Գատարազէն ետք, ըստ ընկալելու սովորութեան, Գատարանեցաւ Կոնդրատեսակն Կոնդրատար պաշտօն՝ Ս. Աթոռայի և ազգայ մեծանուն բարերար Գրիգոր Կարապետի ինչպէս նաեւ իր կողակցին և ծնողաց Կոնդրատեսակն համար, Նախագահութեամբ Լուսարարպետ Գերբը. Տ. Լայրիկ Եղո.:

● Կիր. 22 Հօգո. — Ս. Գատարազը մատուցանեցաւ ի Ս. Զերեպետեայեան: Ժամադրան էր Հօգը. Տ. Գեղամ Արդ. Զաքարեան: Գարգեցն Հօգը. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան, Նիսիս Լուսինայով Ս. Կորնի, ԺԲ. 4-11 համարները, Յայտնեց թէ Տէրը թէն իր քանքարները Լուսարար կերպով չէ բաժանած մարդաց միջև, սակայն մենք իտաւնք չունինք զանգատուելու Նախախնամութեան այս զերեպետեայէն իմաստուն կարողութեան ղէմ, որով միայն պայմանաւոր է ներգայնագութիւնը մեր մարդկանին վրայ: պէտք չէ մօռնալ նաեւ թէ որուն որ շատ է աւրուած՝ շատ ալ պիտի պահանջուի անկէ և թէ մեր պարագանութիւնն է մեղի բաժին ինչպէս քանքարները բազմապատիկ արդիւնաւորելու:

● Գը. 24 Հօգո. — Առաւօտեան ժամը 10ին, Ս. Թահրանեաց Մայր Տաճարին մէջ Գատարանեցաւ Սահարանական Մարթանէ՝ Միսիսայ Ազգայ Կազմակերպութեան Հիմնարկութեան 16րդ տարեգործին առթիւ, Նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերբը. Տ. Լայրիկ Եղո. Առաւօտին:

● Եր. 28 Հօգո. — Ս. չորից Աւետարանչացն: Այսօրուան Ս. Գատարազը, որ սովորաբար կը մատուցուէր Ս. Թարսիսին Տաճարի գոսիթին վրայ բացառաւ Ս. Յովն. Աւետարանչի հոստոյան Կան մատրան մէջ, անդի չունեցաւ՝ Ս. Թարսիսին բա ին մէջ Տաճարի նորոգութեան նպատակաւ Կատարուած պիղծմաներուն պատճառով: Առոր փոխարէն, Մայր Տաճարի Ասագ Սեղանին վրայ իր անդրանիկ Ս. Գատարազը մատուց նորընծայ Հօգը. Տ. Վաչէ Արդ. Իոյնապետեան:

● Կիր. 29 Հօգո. — Մայր Տաճարի Ասագ Սեղանին վրայ իր անդրանիկ Ս. Գատարազը մատուց նորընծայ Հօգը. Տ. Կոստան Արդ. Գատարանեան:

● Բը. 30 Հօգո. — Ս. Յովսէփ Աստուածաճօր անին առթիւ, Ս. Գատարազը մատուցանեցաւ Գնթեմանիին Ս. Առաւօտածանայ Տաճարին մէջ, Հայր Յովսէփի ցերեզմանին վրայ: Գատարազեց, ըստ սովորութեան, Տաճարին Տեսուչը՝ Հօգը. Տ. Փռնէն Արդ. Աւետիքեան:

● Գը. 31 Հօգո. — Մայր Տաճարի Ասագ Սեղանին վրայ իր անդրանիկ Ս. Գատարազը մատուց նորընծայ Հօգը. Տ. Վահրէն Արդ. Գազանեան:

● Գը. 1 Նոյմ. — Մայր Տաճարի Ասագ Սեղանին վրայ իր անդրանիկ Ս. Գատարազը մատուց նորընծայ Հօգը. Տ. Վաղարշ Արդ. Խաչատուրեան:

● Եը. 2 Նոյմ. — Մայր Տաճարի Ասագ Սեղանին վրայ պատարազեց նորընծայեալն աստուցիչն ու վարժիչը՝ Հօգը. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան: Ըստ սովորութեան, նորընծայները կը աղաատակէին Ս. Խորհուրդին:

● Եր. 4 Նոյմ. — Կեօրէ վերջ, Ամեն. Ս. Գատարազը Հօր զխաւարութեամբ, Միաբանութիւն մեկնեցաւ Ս. Թարսիսին Տաճար. Վերաւաճութեամբ Կոնդրատար մատուցէն, ինչպէս նաեւ Ս. Գերեզմանի և Գիտ Խաչի արիւն ախտերէն ետք, երեկոյեան ժամերգութիւնն ու Գիտ Խաչի Նախատեսակը պաշտուեցան վերջնայ Կից՝ Լուսարարան Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ, Նախագահութեամբ Նորին Ամենապատուութեան Այլ Կատարանեցաւ Տնօրինական Սրբառարանայցիութեան Կոնդրատար թափար Տաճարին ներս: Թափարապետն էր Հօգը. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● Կիր. 5 Նոյմ. — Գիւտ Սաչ: Գիւրեալին և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան և Ս. Գատարազը մատուցանեցաւ ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամադրան էր Հօգը. Տ. Վահրէն Արդ. Գազանեան: Աղա Կատարանեցաւ եռագործ մեծանդէտ Թափար՝ Գրիգորեան Ս. Գերեզմանին և Գատանեղաւոյն չուրջ, զխաւարութեամբ Ամեն. Ս. Գատարազը Հօր՝ որ, ամպօգանիի տակ, Կենաց Փայտի մատենալով Կ'որնէր Տաճարը լեցնող բազմաթիւներ: Ս. Գերեզմանի Առաւանի մէջ երգուեցաւ Եղիշի քա, Գրիգորեան, որուն ընթացքին Ս. Գատարազը Թափարով խնկարկեց Սրբաւայրին չուրջ: Արարողութիւնները աւարտեցան կէսօրուան ժամ. Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

● Կիր. 12 Նոյմ. — Ս. Գատարազը մատուցանեցաւ ի Ս. Յովսէփ Նախարարին էր Հօգը. Տ. Արշակ Արդ. Խաչատուրեան:

● Գը. 15 Նոյմ. — Առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին, Գերբը. Լուսարարապետ Տ. Լայրիկ Եղո. Ուրար կըրու աբառնութիւն տուաւ Ս. Աթոռայ ընծայարանի ուսանողներէն Յովնանէն Հարկպետին և Թահր Կապտանին:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

● Գշ. 26 Սեպտ. — Գիշերուսան ժամը 8ին, Պէյ. բուժէն ժամանած 80 երկսեռ անդամներէ բաղկացած «Անդրաւիկ Երզնայի» իր առաջին շաբաթը տուաւ Սինէմա Համբարձի մէջ, Ներկայ էին Միաբան Հայերէն և հոծ բազմութիւն մը, հայ թէ օտար. Բացի մենեթներէ և խմբերգներէ, տեղի ունեցան նաև հայկական և կովկասեան պարեր և արարերէն երգեր՝ որոնք հիառքանէ ծափահանութիւններ խլիչին հանդիսականներէն:

● Եր. 30 Սեպտ. — Կէսօրէ վերջ, Պաղեստինի Պապական Առաքելութեան Նախագահ Մոնտէնիօր Ժոզէֆ Բայանի ի պատիւ, Ամպաստոր պանդոկի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գերշ. Տ. Սուրեն Արքեպս. և Տիար Կարպիս Զինզիան:

— Երեկոյեան, Ժառանգաւորաց Վարժարանի հանդիսարանին մէջ տեղի ունեցաւ պարսկական ծանօթ մանրանկարիչ Արաբամ Գուրգենեանի Յուցանեղէնը՝ նախագահութեամբ Լուսարարական Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպս. և ի ներկայութեան Միաբան Հայերէն և հրատիւրեալներու կոնկրետ բազմութեան:

● Բշ. 2 Նոյմ. — Այսօր վերադառնացաւ Ս. Աթուայ ժառ. Վարժարանն ու Ընծայարանը, եւամեայ արձակուրդի շրջանէ մը ետք:

● Եր. 7 Նոյմ. — Կ. վ. ժամը 4ին, American School of Oriental Researchի գլորացական 1961-62 տարեշրջանի բացման առթիւ տարքուած թէյանսեղանին ներկայ եղաւ Հոգշ. Տ. Յովսէփ Վրդ.:

● Բշ. 6 Նոյմ. — Անդրական Հիւպատոս Մր. Հէնաբըրըն այցելեց Պատրիարքարան:

● Եր. 11 Նոյմ. — Երեկոյեան, Գերմանիոյ Աւետարանական Եկեղեցւոյ Խորհուրդի Նախագահ Տքթ. Գուրթ Շարֆի ի պատիւ, Լուսարականներու եկեղեցւոյ սրահին մէջ տրուած թէյանսեղանին ներկայ եղան Լուսարարական Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպս., Հոգշ. Տ. Գեորգ Վրդ. և Տիար Կ. Հինդլան:

● Կիր. 12 Նոյմ. — Կ. վ. ժամը 4ին, Սէուտական Արաբիոյ Հիւպատոսարանին մէջ, Ն. Վ. Սէուտ Թագաւորի զանակալութեան Տրդ տարեգործի առթիւ տարքուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, Հոգշ. Տ. Գեորգ Վրդ., Հոգշ. Տ. Գեղամ Արք. և Տիար Կարպիս Զինզիան:

● Գշ. 14 Նոյմ. — Ն. Վեն. Հիւսէյն Թագաւորի ծննդեան 27րդ տարեգործին առթիւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը իր Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան և Յորդանանի Հայ Համայնքին կողմէ շնորհաւորական հեռագիր մը յղեց Ամանի Արքեպիս:

— Նոյն առիթով, Կ. վ. ժամը 4ին, Հարամ Եկրիֆի Եկիսին կողմէ, Ռաուտայի սրահին մէջ տարքուած թէյանսեղանին ներկայ եղաւ Հոգշ. Տ. Յակոբ Վրդ., ընկերակցութեամբ Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Գեորգ Վրդ. և Տիար Կ. Հինդլան:

— Նոյն առիթով, Ամանի Պաղատապետարանի սրահին մէջ՝ Ն. Վեն. Վարչապետ Պանոս Թալաւեի կողմէ տրուած ընթերցման ներկայ եղաւ Ն. Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, հետո ունեւանով Գաւազանակիր Հոգշ. Տ. Գեղամ Արքեպիս:

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան Բաժնեգիրն է,
բոլոր երկիրներու համար, ԱճՂԼ. Շիխն 20

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem (Jordan)

تصدرها - بطريكة الارمن الارثوذكس المدير والمحرر المسؤول - صاحب النياقة رئيس الاساقفة هايكازون أبراهيان

العدد ١٠ - ١١

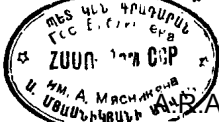
تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس

اكتوبر - نوفمبر ١٩٦١

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor - Archbishop Haigazoun Abrahamian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent-Printing Press, Jerusalem.

«ՍԻՈՆ»Ի ԽՄԲԱԿՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ԱՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- PHYSIONOMIE TRAGIQUE D'UNE VIEILLE NATION (Vols. II & III) - Abbé Jean Nalbandian (présenté par l'auteur). 1959.
- SYMPHONIE FANTASTIQUE - Roman. Sebouh Sisserian (présenté par l'auteur). Paris, Collection Alternance, 1960, pp. 126. [pp. 300.]
- LITTÉRATURE ARMÉNIENNE - «Europe» (Revue Mensuelle), Févr.-Mars 1961. Paris, UNITY AND MISSION OF THE CHURCH - Pierre Burgelin. Geneva, 1960, pp. 14.
- JOHN KNOX AND TODAY - George F. Macleod. Geneva, 1959, pp. 22.
- CONCRETE ECUMENICAL EXPERIENCES - Madeleine Barot. Geneva, 1958, pp. 15.
- ARMENIAN CULTURAL FESTIVAL - Worcester, Laurel Printing Co.
- A BRIEF HISTORY OF THE ARMENIAN CHURCH - Fr. Oshagan Minassian (presented by the author). 1961, pp. 24.
- HAIKAZIAN CULTURAL SOCIETY - A Brochure. Calcutta, 1961, pp. 7.
- THE GOSPEL ACCORDING TO JOHN - From the New English Bible. Presented by Frank Harris. Published by the British Foreign Bible Society.
- BRITISH PETROLEUM EQUIPMENT - (1961-1962 Edition). Published and presented by the Council of British Manufacturers of Petrol Equipment. Pp. 935.
- THE HISTORY OF THE CAUCASIAN ALBANIANS - Movses Dasxuranci. Translated by C. J. F. Dowsett. London, Oxford University Press, 1961, pp. 252.
- The U. S. I. Agency, Washington, presents the following:—
- a) THE AUTOMOBILE - Early History and Development.
 - b) AMERICAN FOLKLORE.
 - c) GALLERY OF AMERICANS.
 - d) JOHN F. KENNEDY - The New U. S. President.
- THE BEST AND WORST OF TIMES - Peter Sourian (presented by the author). New York, Doubleday & Co. Inc. 1961, pp. 235.
- THE FAITH OF THE ARMENIAN CHURCH - Hagop Nersoyan (presented by the author). New York, The Delphic Press, 1960, pp. 239.
- CHAIRMAN'S REPORT, Calouste Gulbenkian Foundation - By José De Azeredo Perdigao. 20th July 1955-31st Dec. 1959. Lisbon, Grafica Boa Nova, 1961, pp. 201.
- A SHORT RECORD OF ARMENIAN CHURCHES IN INDIA AND THE FAR EAST - Rev. Aramays Mirzaian (presented by the author). Calcutta, 1958, pp. 112.
- «ORGANIC SYNTHESIS» (Vols. I & II) - Dr. Vartkes Migrdichian (presented by the author). New York, Reinhold Publishing Corporation, 1957, pp. 1822.
- GOLF IS MENTAL - Dr. Archie Hovanessian (presented by the author). H. B. & H. C. Publication, 1960, pp. 98.
- OUTLINE OF OUR LAWS - P. Gabriel (presented by the author). N. Y. City, The Gotchnag Press, 1958, pp. 91.
- PRAYERS OF THE ARMENIAN CHURCH - Presented by the Prayers Book Committee. Philadelphia, pp. 20. (English and Armenian).
- INTERNATIONAL BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT - 16th Annual Report (1960-1961). Washington, D. C., pp. 57.
- INTERNATIONAL DEVELOPMENT ASSOCIATION - 1st Annual Report (1960-61). Washington, D. C., pp. 20.
- ANNUAL REPORT (1961) - Int. Monetary Fund. Washington, D. C., pp. 199.
- The International Finance Corporation presents:—
- a) FIFTH ANNUAL REPORT - (1960-61).
 - b) ADDRESS By Robert L. Garner.

LE LIVRE DE PRIERES - Grégoire de Narek. Introduction, Traduction De L'Arménien et Notes par Isaac Kéchichian. Préface de Jean Mécérian. Paris, 1961, pp. 549.

Նոյնէն օրինակ մը կը նուիրէ Նահ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմարկուքիւնը:

Նարեկ (Մատենան Ողբերգութեան) - Գրիգոր Նարեկացի: Աշխարհարարի թարգմանեց Գարեգին Եպօ. Տրապիկոնի: Նուէր Տիրայր Քինյ: Տիւլկերեանէ (Գ. Այրէս):

Մարգուն Սիրսը (Հոգեկան հօթը վիճակներով) - Ա. Գ. Սէֆէրեան (Նուիրատու): Լաւ լէպ, Տպ. Մարանաթա, 1960, էջ 57:

Մովր - Զաւէն Պիպէրեան: Հրատ. և Նուէր Կեդր. Սանուց Միութեան: Իսթանպուլ, Լիւն ձերանեան կը նուիրէ իր երկու գործերը. — [1961, էջ 153:

ա) Ներսէս Պարթ. Վարձապետեան եւ Հայկ. Հարցին Մագուր - Մարտէյլ, 1960:

բ) Քաջն Ազատի եւ 1895ի Այբրուցի Յալապեան Պատերազմը - " , 1952, էջ 84:

Արամ Նիկողոսեան (Անխոյ Ուսուցիչը) - Գարակէօզեան Սանուց Միութեան Հրատ. թիւ 2, Նուէր Հրայր Ղազարեանէ: Իսթանպուլ, 1959: [էջ 108:

Շարագործիւններ - Ալիծ Քէշիշեան (Նարտ.): Երուսաղէմ, Տպ. Ս. Յակոբեանց, 1961, Սղիթե (Հայերէն և Անգլերէն): Նուէր Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանէն: Նիւ Յորք, 1952, էջ 323:

Տեղս եւ Հոգիս - Շահան Կառմարենց, Նուէր Տկ. Վ. Կառմարենցէ: Գահիրէ, 1960, էջ 82: Գուն Պատրարս Խս կամ Մեր Մշտնիկ Յոյսը - Օր. Ն. Մինասեան: Նուէր Երանքերէն: Մարտէյլ, 1961, էջ 98:

Մաղկեփունջ Բարդալից Պատմութեան - Ժ. Տարի: Մատենաշար «Զան» թիւ 10: Պէյրուս, 1961, էջ 47:

«Բօս Մատենաշարի Խմբագրութենէն Նուէր ստացանք Կետեալ գիրքերը. —

ա) Ազատարար Ինքնաւարձ - Խ. Ամիրեան: Իսթանպուլ, 1959, էջ 93:

բ) Գիտորք - Յովհ. Թումանեան: Իսթանպուլ, 1960, էջ 29:

գ) Փառաւան - Յովհ. Թումանեան: Իսթանպուլ, 1960, էջ 16:

դ) Սատուցի Գաւիթ - Յովհ. Թումանեան: Իսթանպուլ, 1959, էջ 46:

Իմ Մասիս - Վարդգրես Գարակէօզեան (Նուիրատու): «Բօս Մատենաշար» թիւ 2: Իսթանպուլ, 1961, էջ 111:

Թափառական Հայու Որդիք (Բ. Տպագրութիւն) - Արմէն Շիրանեան: Հրատ. և Նուէր Կ. Տօնիկեան Գրատան թիւ 40: Պէյրուս, 1961, էջ 264:

(Շարունակելի)

ԼՈՏՍ ՏԵՍԱՆ

ԱԼԻՍ ՔԷՇԻՇԵԱՆԻ (Ե. Ա.)

ՀԵՏԵՆԻԱԼ ԵՐԿՈՒ ԳՈՐԾԵՐԸ

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Էջ՝ 108

ԳԻՏ և ԵՐԻՏ

ԺԱՄԱՆԱԿԸ ՄԱՏԸ ԲԵՐՆԻՆ

(Վեց պատմութիւն)

Էջ՝ 97

ԳԻՏ և ԵՐԻՏ

Ստանալու համար դիմել Ս. Յակոբեանց Տպարանին